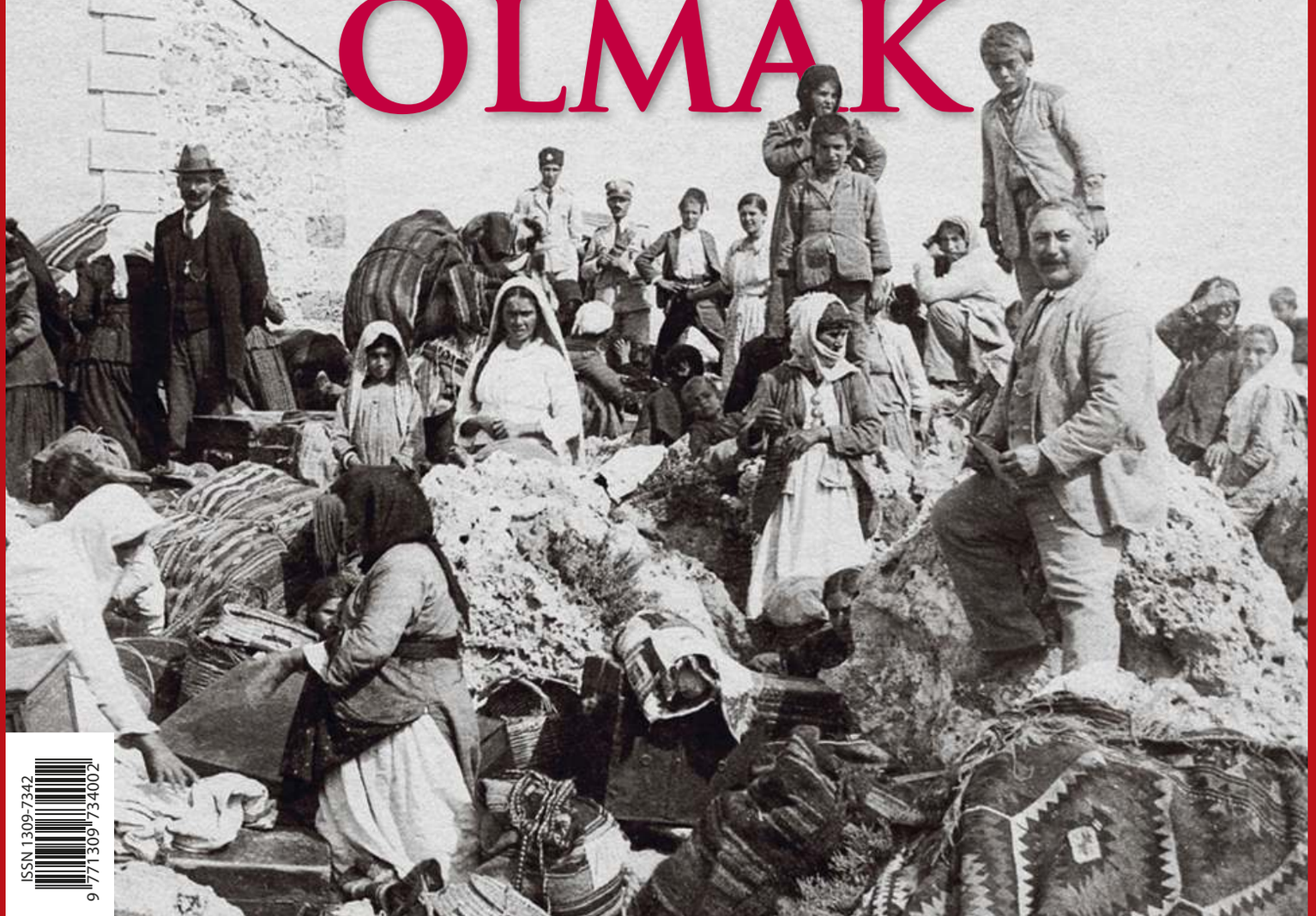
GENCO ERKAL VE METİN AKPINAR'IN TİYATRO YOLCULUĞU

ATLAS Tarih

SAYI: 71 EKİM - KASIM 2021
FİYATI: 18.50 TL *(KKTC Fiyatı 23.00 TL)*

KAFKAS SÜRGÜNÜ, BALKAN GÖÇÜ VE MÜBADELE

MUHACİR OLMAK

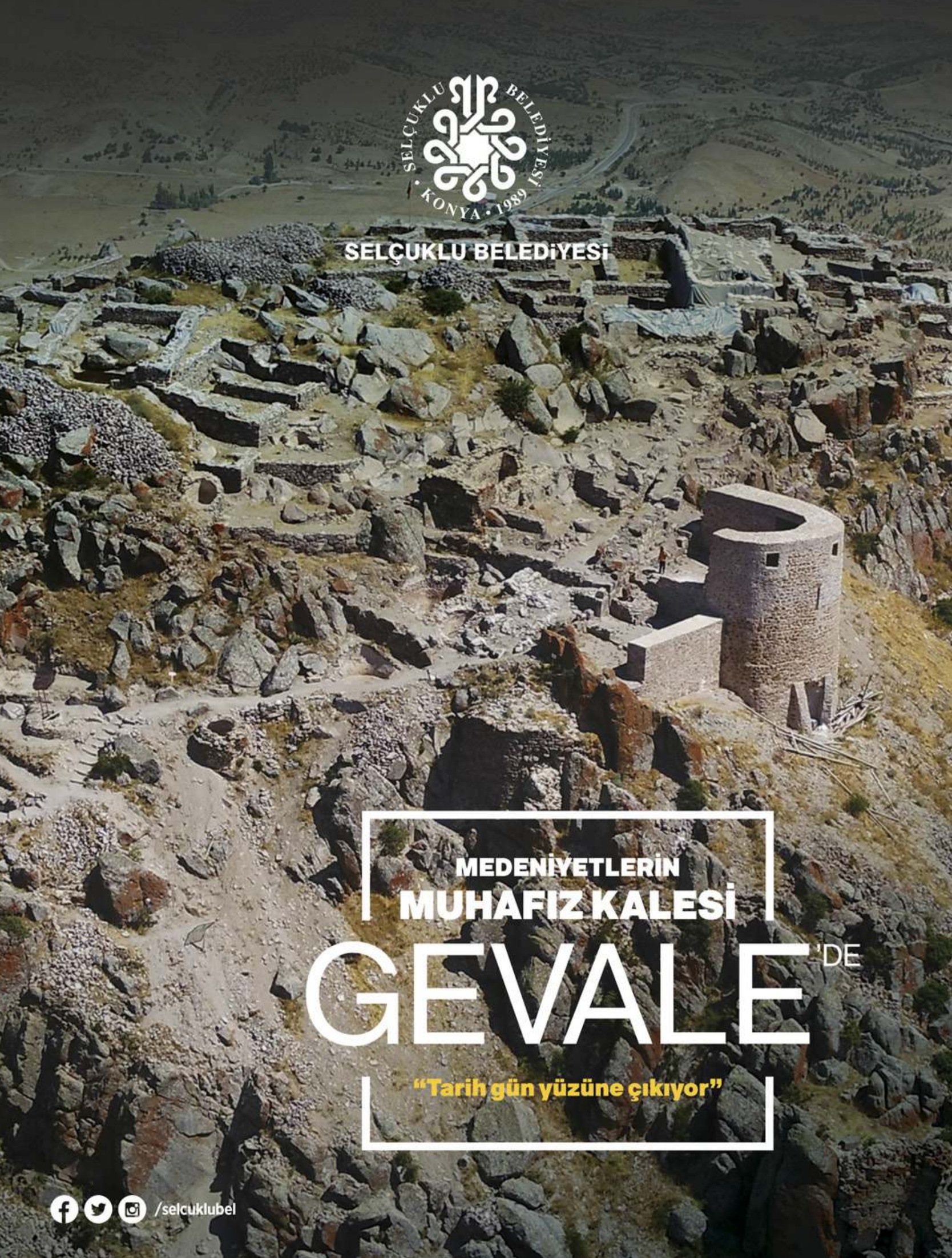

ISSN 1309-7342

ANTİK KENT KAZILARI
TROYA'NIN 150 YILI

100. YILINDA FRANSA VE İTALYA'YLA BARIŞ
ANKARA'NIN DİPLOMASİ ATAĞI 1921

SEFARAD GÜZERGÂHLARI
ABD'DE OSMANLI YAHUDİLERİ

SELÇUKLU BELEDİYESİ
KONYA • 1989
SELÇUKLU BELEDİYESİ
MEDENİYETLERİN
MUHAFIZ KALESİ
GEVALE'DE
"Tarih gün yüzüne çıkıyor"
/selcuklubel

Sayı: 71
Ekim - Kasım 2021

İÇİNDEKİLER

Konular

28 **Troya Kazılarının 150. Yılı**
Prof. Dr. Rüstem Aslan

38 **Kapak Konusu: Muhacir Olmak Göçmenler Neler Yaşadı?**

40 **Kafkasya'dan Anadolu'ya Sürgün Hikâyeleri**
Elbruz Aksoy

50 **Balkan Muhacirleri**
Prof. Dr. Oya Dağlar Macar

58 **Mübadele'de İnsan Olmak**
Prof. Dr. Kemal Arı

66 **Bulgaristan'dan Soydaş Göçü**
Behiç Günalan

72 **Ankara'nın Diplomasi Atağı 1921**
Kansu Şarman - Doç. Dr. Ahmet Kuyaş
Dr. Hazal Papuççular

88 **ABD'de Osmanlı Yahudileri**
Günce Akpamuk - Dr. Kerem Tınaz

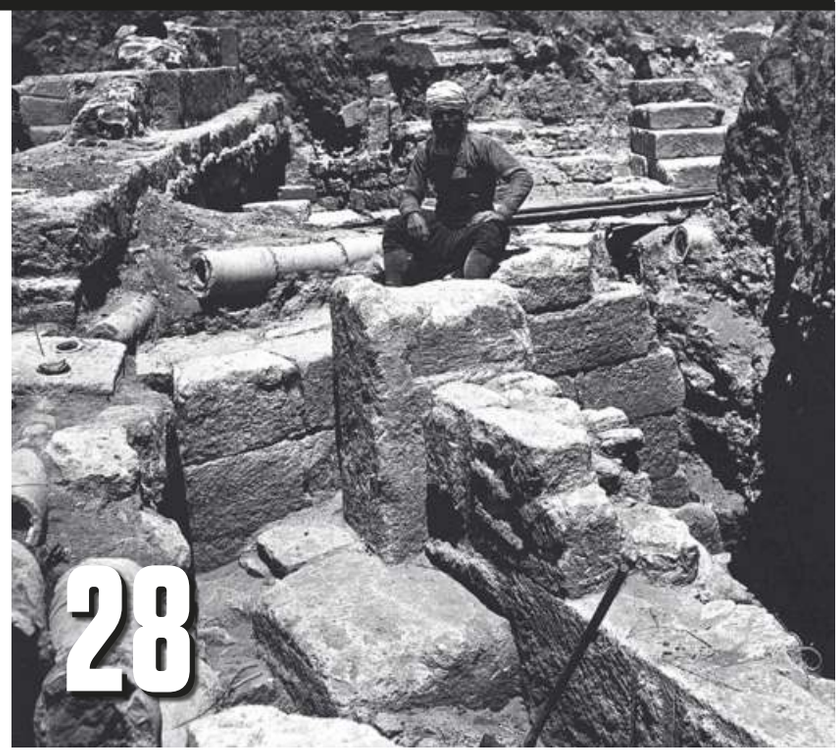
98 **Genco Erkal'ın Tiyatro Yolculuğu**

104 **Metin Akpınar, Kabare Tiyatrosunu Anlatıyor**

114 **Bâbıâli'nin En Renkli Tipi: Nizamettin Nazif /** Erol Üyepazarcı

Bölümler

06 **Güncel Haber /** Günce Akpamuk
12 **Tarihi An**
14 **Tarih Atlası: Selanik**
18 **Dünyadan /** Naz Vardar
20 **Aynı Gün /** Cem Fakir
120 **Kayıp Evrak Bürosu /** Feza Kürkçüoğlu
124 **Arşivimden /** Mesut Uyar
126 **Kitap /** Yeşim Pütgül
130 **Karikatür /** Can Barslan

Kapak görseli

Mübadele'de Antalya'dan Göçmenler/
Denizler Kitabevi Arşivi

EDİTÖR

Cem Fakir / *cemfakir@gmail.com*

MUHACİR, SÜRGÜN VE MÜBADİL HİKÂYELERİ

Geride bırakıp dumanlı bir iz
Bozulan ordunun arkasında biz
Yurdundan kovulmuş alnımız yerde
Geldik dert katmağa daha bin derde

Nâzım Hikmet, 1919 yılında Hamidiye kruvazöründe yazdığı *"Bir Muhacirin Ağzından"* şiirine böyle başlar. Yaşadığımız coğrafyanın son 200 yılı aynı zamanda göç tarihidir. Dört yıl önce kaybettiğimiz, ömrünü Edirne tarihine adamış Ratip Kazancıgil, bir röportajımızda muhacirliği şöyle anlatıyordu: "Edirne'ye üst üste değişik tarihlerde dört defa göçmen gelmiş Rus işgalinde, savaşta. Edirneliler, 10 sene evvel gelene göçmen, 10 sene sonra gelene muhacir diyor."

Kapak konumuzu "muhacir olmak" ve göç konusuna ayırdık. Meselenin siyasi boyutundan ziyade "Göç edenler neler yaşadı, neler çekti" sorusuna yanıt aradık. Elbruz Aksoy, Kafkas göçünü; Prof. Dr. Oya Dağlar Macar, Balkan muhacirlerini; Prof. Dr. Kemal Arı mübadilleri anlattı. Behiç Günalan'ın fotoğraf kareleriyle de 1989 soydaş göçünde yaşananları göstermeye çalıştık. Göç sadece gelenlerin hikâyesi değil elbette; bir de gidenler ya da zorla gönderilenler var. Günce Akpamuk, Dr. Kerem Tınaz ile "Sefarad Güzergâhları"nı ve 150 yıl önce ABD'ye giden Osmanlı Yahudileri'ni konuştu.

Kurtuluş Savaşı içinde 1921 yılı, muharebe alanında olduğu kadar diplomaside de kritik gelişmelere sahne olmuştu. Ankara Hükümeti, müzakerelerde başarılı olmuş, Fransa ve İtalya'nın Anadolu işgali son bulmuştu. Kansu Şarman, hazırladığı dosyada Fransa için Doç. Dr. Ahmet Kuyaş ve İtalya için Dr. Hazal Papuççular ile konuştu.

Bu yıl Troya Antik Kenti'nde resmi kazıların başlamasının 150. yılı. 1988'den bugüne kazı çalışmalarına katılan ve son 8 yıldır kazı başkanlığı görevini yürüten Prof. Dr. Rüstem Aslan, Troya'nın 150 yılını anlattı.

Son olarak iki usta sanatçı ile tiyatro tarihimizde yolculuğa çıkıyoruz. Genco Erkal, 62 yıllık sanat hayatını; Metin Akpınar kabare tiyatrosunu anlattı.

ATLAS Tarih

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Yayıncı
Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Cem M. Başar

Yayın Yönetim Danışmanı
Ferhan Kaya Poroy

Yayın Danışmanı
Cem Fakir

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Yazı İşleri Müdürü (Sorumlu)
Ayşegül Uyanık Örnekal

Yayın Kurulu
Prof. Dr. İlber Ortaylı, Prof. Dr. Mesut Uyar, Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, Kansu Şarman, Erol Üyepazarcı

Etkinlik ve Proje Direktörü
Ali Erman İleri

Marka Müdürü: Zeynep Beril Şimşek

Kurumsal İletişim Müdürü: Funda Demirci Ayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 577 31 56

www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim

Üretim Planlama Direktörü (Tüzel Kişi Temsilcisi): Yakup Kurtulmuş

Satış ve Dağıtım Direktörü: Egemen Erkorol

Finans Direktörü: Didem Kurucu

Dijital İçerik Direktörü: Eren Demir

Reklam

Reklam Grup Başkanı: Nisa Aslı Erten Çokça

Grup Başkan Yardımcısı: Seda Erdoğan Dal - Işıl Baysal Turan

Satış Koordinatörü: Burcu Kevser Karaçam - Hülya Hankendi

Satış Müdürü: Şerife Dökmetaş

Bölgeler Proje Müdürü: Şelçuk Ergenç

Bölgeler Reklam Müdürü: Hülya Erdoğan

Teknik Müdür: Ayfer Kaygun Buka 0 212 336 53 61 - 62

Hedef Sayfalar Reklam Koordinatörü: Aysel Şener

Reklam Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Reklam Hedef Sayfalar:
Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Ankara Reklam Satış Koordinatörü
Sezinur Balıkçıoğlu

Ankara Reklam Satış Müdürü: Beliz Balıbey
Tel: 0 312 577 31 56

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz

ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com
Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com

İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com

FRANSA / LÜKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com

İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com

İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com

ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri
Kuştepe Mah. Mecidiyeköy Yolu Cad. No:12
Trump Towers Kule 2 Kat: 21 - 22 - 23 34387 Şişli-İst.
Tel: 0 212 410 32 00 **Faks:** 0 212 410 35 81

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Adres: Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 **Faks:** Faks: (0216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 42716

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.
Yayın Türü: Ulusal Süreli İki Ayda Bir

© Atlas Tarih dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır.

Atlas Tarih dergisinin isim ve yayın hakkı Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

abone@doganburda.com - www.doganburda.com

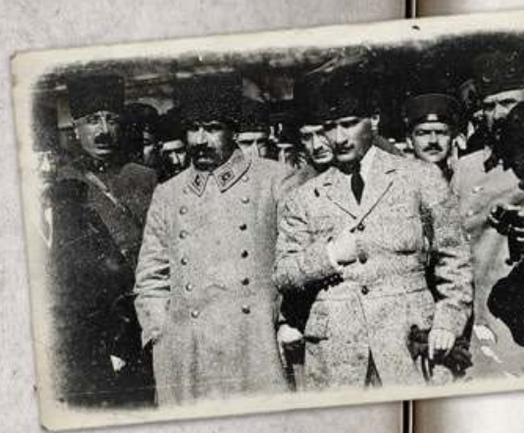
Üyeliği: FIPP

Çalışma Saatleri: Her gün saat 09.00-22.00 arasında hizmet verilmektedir.

Neler mi Gördüm?

VATAN UĞRUNA CANINI FEDA EDEN
BİNLERCE YİĞİT GÖRDÜM.

GECE GÜNDÜZ CEPHEYE
MERMİ TAŞIYAN KADINLAR,
HİÇ GÖRMEDİĞİ YAVRUSUNA
MEKTUP YAZAN BABALAR GÖRDÜM.

BİR LOKMA EKMEKLE GEÇEN GÜNLERİ,
YOKLUĞU, CESARETİ,
SİLAH ARKADAŞLIĞINI GÖRDÜM.

VE ZAFERE
"YA İSTİKLAL YA ÖLÜM" DİYE YÜRÜYENLER,
KİMSEYE YENİLMEZMİŞ.
ONU GÖRDÜM.

HER MADALYADA NE HATIRALAR,
NE HİKÂYELER SAKLI... VE O MADALYALAR,
ŞİMDİ MÜZEMİZDE BAŞIMIZIN TACI.

Aile büyüklerinizden size emanet kalan İstiklal Madalyası'nı ve
Millî Mücadele anılarını Türkiye İş Bankası Müzesi'nde açılacak olan
"Bir Asrın Ardından" sergisi için ödünç verin,
onları hep birlikte onur ve mutlulukla yâd edelim.

Kahramanlarımız hep yaşasın, onları herkes tanısın.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
MÜZE

Ayrıntılı bilgi: issanat.com.tr - info@isbankmuze.com.tr - 0212 511 18 04

Günce Akpamuk / gakpamuk@gmail.com

"Burası" sergisi açıldı:

Hem tarihi hem çağdaş eserlerde İSTANBUL

İstanbul Büyükşehir Belediyesi işbirliğiyle hazırlanan "Burası" sergisi, 27 Şubat 2022 tarihine kadar Yapı Kredi Kültür Sanat'ta ziyaret edilebilecek.

***Asya'nın Tatlı Suları, Küçüksu Kasrı* isimli İstanbul kartpostalı (üstte). Othmar Pferschy'nin İstanbul Boğazı manzarası fotoğrafı (en üstte).**

Yapı Kredi Kültür Sanat, İstanbul Büyükşehir Belediyesi işbirliğiyle hazırlanan hem çağdaş sanat yapıtlarına hem de İBB Kent Müzesi Koleksiyonları ve Atatürk Kitaplığı Arşivleri'nden bir seçkiye yer veren "Burası" sergisine ev sahipliği yapıyor. Küratörlüğü Yapı Kredi Kültür Sanat Sergiler Direktörü Kevser Güler tarafından üstlenilen ve 21 Eylül 2021'te açılan sergi, 27 Şubat 2022 tarihine dek ziyaret edilebilecek.

İstanbul'un yaşadığı tarihsel, kültürel ve politik dönüşümlere dikkat çeken "Burası" sergisi; kent, çevre ve doğa ile ilgili resimler, hat çalışmaları, haritalar, fotoğraflar, albümler, gazeteler, dergiler dahil çeşitli yayınlardan oluşan bir seçkiyi içeriyor. Seçkide kentin farklı tarihsel dönemlerinden günlük yaşama dair parçalar da bulunuyor. Haritalar, kentin üretim kültüründen parçalar, kartpostallar, yayınlar, evraklar ve dergilere katkıda bulunmuş veya bunları üretmiş, her birinin adı tespit edilemeyen pek çok başka üreticinin çalışmaları da izleyiciyle buluşuyor. Sergi aynı zamanda, çağdaş sanatçıların ekoloji ve çevre adaleti temaları üzerinden ürettikleri modern yapıtlarına da yer veriyor.

Son olarak serginin ismini Füsun Onur'un 1993 tarihli aynı adlı yapıtından aldığını ve sergiye Yapı Kredi Yayınları ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları'nın beraber hazırladığı bir kataloğun eşlik ettiğini de hatırlatalım. Ayrıca sergi süresince sosyal medya platformlarında ve kente yayılan çeşitli mekânlarda konuşmalar, söyleşiler, atölyeler, dinletiler, turlar ve çocuklar için özel programları kapsayan etkinlikler de düzenlenecek.

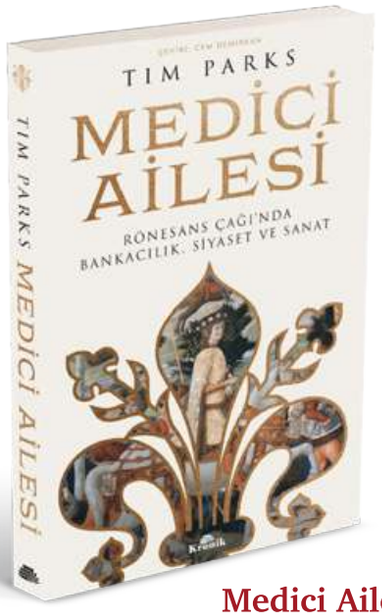
Max Fruchtermann'ın Boğaziçi manzarası kartpostalı (üstte). 19. yüzyıl sonları, suluboya levha (sağda).

Kronik

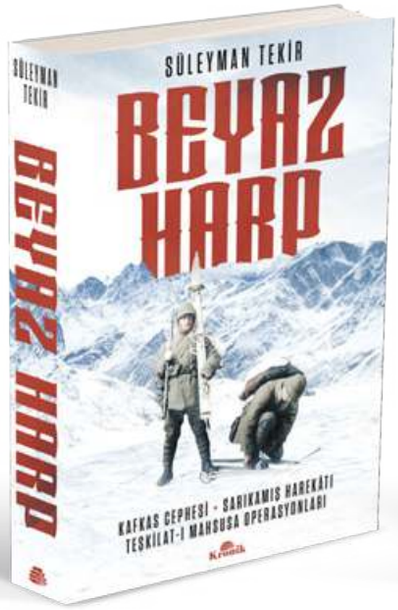
Kronik Kitap'tan Tarih Alanında Önemli Eserler…

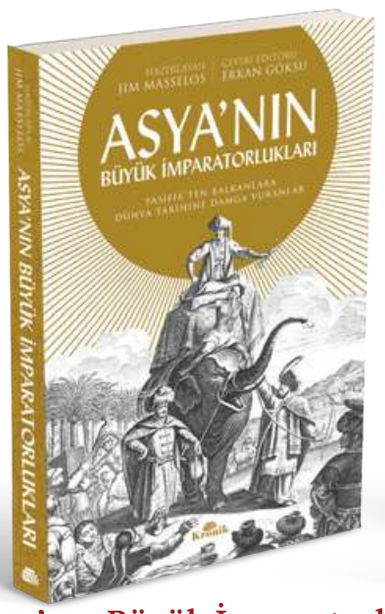
İlk Türkler
AHMET TAŞAĞIL

Medici Ailesi
TIM PARKS
Çeviri: Cem Demirkan

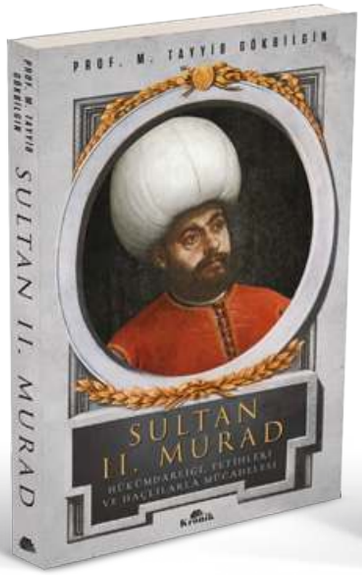
Beyaz Harp
SÜLEYMAN TEKİR

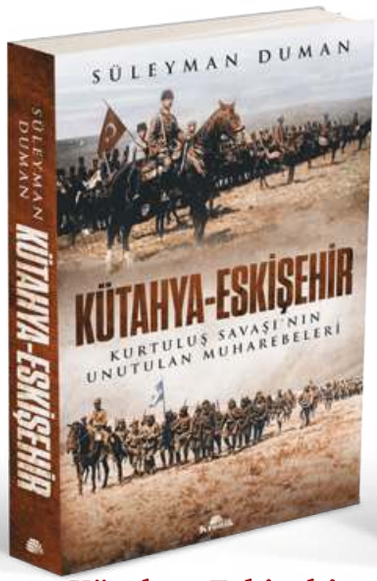
Asya'nın Büyük İmparatorlukları
JIM MASSELOS
Çeviri Editörü: Erkan Göksu

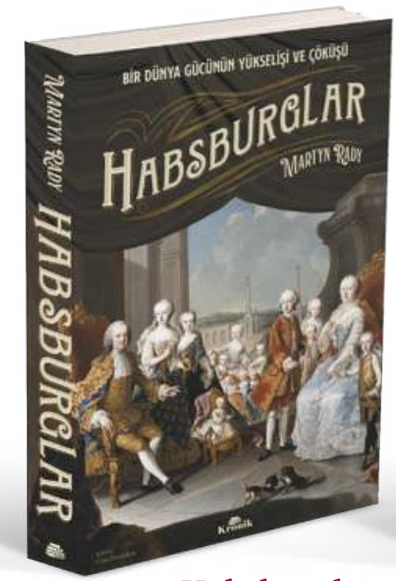
Marie Antoinette
CECILE BERLY
Çeviri: Ayşen Sarı

Sultan II. Murad
PROF. M. TAYYİB GÖKBİLGİN

Kütahya-Eskişehir
SÜLEYMAN DUMAN

Habsburglar
MARTYN RADY
Çeviri: Cem Demirkan

Stalin'in Savaşı
SEAN MCMEEKIN
Çeviri: Zeynep Demir

ARKAS SANAT'TAN DOĞAYA DÖNÜŞ SERGİSİ

İzmir'deki Arkas Sanat Merkezi, 7 Eylül 2021 - 30 Ocak 2022 tarihleri arasında "Doğa, Bahçeler, Düşler" sergisine ev sahipliği yapıyor. Ücretsiz olan sergi hafta içi 10.00 ve 18.00 saatleri arasında ziyaret edilebiliyor. Sergi, Arkas Koleksiyonu'ndan derlenen eserler aracılığıyla 16. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan döneme ait sanatsal üretimin zaman içerisinde geçirdiği değişimi gözler önüne sererken sanat, doğa, bahçe ve insan arasındaki ilişkiyi ziyaretçilerine gösteriyor. Seçki resim, heykel, dekoratif sanatlar ve tekstil sanatı gibi sanatın farklı alanlarından, Türkiye ve yurtdışından önemli sanatçılara ait eserleri içeriyor. Doğanın henüz insan tahribatına uğramadığı dönemlerde üretilmiş eserleri bir araya getiren sergi, insanın doğanın bir parçası olduğunu ve ancak doğayla var olabileceğini hatırlatma amacı taşıyor.

Sergide bahçe kimi zaman mitler dünyasının ev sahibi, kimi zaman bir keyif mekânı, kimi zaman bir tarım alanı olarak tasvir edilmiş, bohem veya yapılandırılmış halleriyle karşımıza çıkıyor ve "doğanın insan tarafından kurgusal bir yaşam alanı olarak tasarlanmış bir parçası" ve bir "doğa sanatı" olarak tanımlanıyor.

Anadolu'da biranın arkeolojisi

Son arkeolojik bulgulara göre biranın tarihçesinin en az 12-13 bin yıl öncesine dayandığı belirtiliyor. İşte insanlığın en eski içeceklerinden biranın hikayesi.

Anadolu Efes'in İzmir'deki Yenilik Atölyesi'nde hem yeni bira türlerinin geliştirilmesi hem de üretim teknikleri üzerinde Ar-Ge çalışmaları yapılıyor. Yenilik Atölyesi, bu çalışmalar kapsamında biranın tarihçesiyle ilgili bir etkinlik düzenledi. Arkeolog Doç. Dr. Güneş Duru, biranın arkeolojisiyle ilgili bir sunum yaptı. Duru'nun aktardığı bilgilere göre, arkeolojik bulgular Anadolu'nun malta, biranın üretimine ve gelişimine ev sahipliği yaptığını gösteriyor. Tarihte biranın, insanların doğa ve bitkilerle kurduğu etkileşimin en önemli belirleyicilerinden biri olduğu belirtiliyor. Bununla birlikte bira, geçmişte ani değişkenlik gösteren iklim koşullarında besin değeri sayesinde toplulukların hayatta kalmasında bir etken. Bu besini yıl boyu sağlayabilmek ve koruyabilmek için tahıl üretimine, dolayısıyla tarıma vesile olmuş. Bunun yanında kutlama ve törenlerle sosyalleşme sayesinde toplumsal hafızayı pekiştiren, birlikteliği besleyen bir içecekmiş. Arkeolog Güneş Duru'ya göre, on bin yıldan daha uzun süren hikayesi ile bu toprakların belki de en eski içeceği olan bira, Anadolu'nun ürünü ve geçmişte gördüğümüz en önemli inovasyonlardan biri.

İŞLEM Tamam!

Borsa İstanbul, VİOP'ta altın ve gümüşten sonra,
Platin ve Paladyum Vadeli İşlem Sözleşmeleri ile kıymetli madenlere ilişkin
ürün gamını tamamladı.

Platin ve Paladyum vadeli işlemler sözleşmeleri, BIST 30, BIST Likit Banka, BIST-Banka Dışı 10, altın ve gümüş sözleşmelerinde olduğu gibi VİOP akşam seansına da dâhil edilerek saat 23:00'e kadar işlem görecek.

www.borsaistanbul.com

/ borsaistanbul

BORSA İSTANBUL

GÖBEKLİTEPE VE KARAHANTEPE, HALİLİYE'DE TURİZME İVME KAZANDIRACAK

Şanlıurfa'nın Haliliye ilçesinde yer alan tarihin sıfır noktası Göbeklitepe ve keşfi yeni yapılan Karahantepe, şehrin kaderini değiştirecek. Haliliye'de bulunan dünyanın en eski yapıtları ile ilgili konuşan Haliliye Belediye Başkanı Mehmet Canpolat, turizmle birlikte birçok iş kolunun da gelişim göstereceğini ifade etti.

UNESCO tarafından Dünya Mirası Kalıcı Listesi'ndeki varlıklar arasında bulunan Göbeklitepe, yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı olmayı sürdürüyor. Göbeklitepe'deki dikili taşlarla benzerlik gösteren ve ilk belirlemelere göre Neolitik döneme ait 'T' şeklinde 250 dikilitaşın yer aldığı, yine Haliliye'de bulunan Karahantepe'nin keşfi dünyada ve Türkiye'de büyük ses getirdi.

Haliliye Belediye Başkanı Mehmet Canpolat, yaşanan son gelişmeler ve yapılan çalışmalarla ilgili değerlendirmede bulundu. Göbeklitepe'nin keşfiyle başlayan sürecin ardından ciddi turist akını olduğunu ifade eden Başkan Canpolat, "Haliliye Belediyesi olarak tanıtım ve bölgeye turistleri

Haliliye'de bulunan Karahantepe'nin keşfi tüm dünyada büyük yankı uyandırdı.

çekme konusunda her zaman çalışmalarımız oldu" dedi. Haliliye ilçe sınırlarında yer alan Kargalı Mahallesi'ndeki Karahantepe'nin keşfi ile ilgili de açıklamalarda bulunan Başkan Canpolat, "Haliliye ilçemizde yer alan Göbeklitepe dünya tarihine ışık tutmaya devam ediyor. Göbeklitepe bilinen tarihi değiştirmişti. Şimdi yine Haliliye'de bulunan Karahantepe'deki kazı çalışmalarının heyecanı içerisindeyiz. Karahantepe'de, Göbeklitepe'den farklı olarak hayvan figürleri yerine insan figürleri taşların üzerinde yer alıyor. Kazı çalışmaları ile yeni bir medeniyet, yaşam alanı ortaya çıkmış oldu. Eminim ki bu bölge de kısa sürede yapılacak çalışmaların ardından turizme kazandırılacak ve belki yeni bilgiler ortaya koyacak, Şanlıurfa turizmine ivme kazandıracaktır. Daha önce ibadet turizminin yoğun olduğu bölgemizde artık tarih turizmi de ciddi boyutlardadır. Bizim hedefimiz ise Şanlıurfa'nın, Haliliye'nin, dünyada ve Türkiye'de turizm açısından hak ettiği yere gelmesi için çıtayı her zaman biraz daha yükseğe çıkarmaktır. Şanlıurfa muhteşem lezzetleri, tarihi, eşsiz coğrafyasıyla kadim bir şehirdir. Bizler bu noktada kadim şehrimize yerli ve yabancı turistleri daha fazla çekme, daha fazla tanıtma adına her an çalışıyoruz" şeklinde konuştu.

Göbeklitepe ve Haliliye'nin tanıtımı için gerek festivaller, gerek fotoğraf yarışmaları, gerekse tanıtım günlerinde yer alarak her platformda olmaya çalıştıklarını anlatan Başkan Canpolat, bu vesile ile şehre gelecek turistlerin, bacasız sanayi olan turizmle şehri ekonomik olarak çok ileri taşıyacağını söyledi.

"GÖBEKLİTEPE OTELİ İLE İSTİHDAMA VE TURİZME KATKI SUNUYORUZ"

Turizme, istihdama destek olmak, Göbeklitepe ve Karahantepe ile yaşanan turizm ivmesine katkı sunmak için çalışmalarından bahseden Başkan Canpolat, ayrıca "Tarihin sıfır noktası ilçemizin otel yatak kapasitesi ve istihdamına katkı sunmayı amaçladığımız projemizi hayata geçirdik. Atıl durumda olan ve kullanılmayan belediyeye ait binamızı otele dönüştürüyoruz. 150 yatak kapasiteli otelimiz kısa süre içinde hizmete girecektir" dedi.

Haliliye Belediye Başkanı Mehmet Canpolat Göbeklitepe'de (altta).

TARİHİ AN

29 EKİM 1934

Eskiden 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında düzenlenen geçit törenlerine esnaf örgütleri de katılırmış. Fotoğraf, 1934 yılında İstanbul Beyazıt'taki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında Yorgancılar Cemiyeti'nin tören alanından geçişi sırasında çekilmiş.

Fotoğraf: SALT Arşivi

3582

ÇOKKÜLTÜRLÜ GEÇMİŞİN İZLERİ

SELANİK'TE ESKİ ZAMANLAR

Balkanlar'ın kalbi Selanik, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir şehirdi. Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler asırlar boyu kentin dokusunu birlikte oluşturmuşlardı. Artık o çok renklilikten pek fazla iz kalmadı.

“Mustafa Kemal Bey avdetinde ilk defa olarak Bâbıâli’de Meserret Kıraathanesi’nde görüştüğüm zaman gözleri yaşla dolu olduğu halde bana, ‘Selanik’i, o güzel memleketimizi nasıl bıraktın? Düşmana niçin teslim ettiniz de buraya geldiniz?’ demişti.”

Atatürk’ün kendisi gibi Selanikli olan yaveri Salih Bozok, 1914 yılında Mustafa Kemal ile karşılaşmalarını böyle anlatıyor. Birkaç sene öncesine kadar deniz kıyısındaki mekânlarda oturup, memleketin kurtuluşunu konuştukları şehir artık yoktur.

Yaklaşık 500 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Ege Denizi kıyısındaki Selanik, Balkan Yarımadası ile Makedonya bölgesinin en önemli kentiydi.1430 yılında, Padişah 2. Murat döneminde Osmanlı hâkimiyetine giren Selanik, imparatorluğun önemli bir ticaret merkeziydi. Kentte büyük ve işlek bir liman bulunuyordu.

Osmanlı döneminde Selanik’in nüfus bakımından kozmopolit bir yapısı vardı. Farklı etnik ve dini gruplar;

ABD Kongre Kütüphanesi Arşivi’nden 20. yüzyılın başından Selanik fotoğrafları. Surlarda oynayan çocuklar ve Selanik Limanı’ndan görünüm.

Tarihi surlardan Selanik panoraması (solda). Beyaz Kule’nin tepesinden kentin görünümü (üstte).

Selanik'in sembolü Beyaz Kule, Osmanlı döneminde, 1560 yılında inşa edildi.

Türkler, Rumlar, Bulgarlar, Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar kentte bir arada yaşıyordu. Ancak Selanik'teki yaşam 19. yüzyılın sonlarına doğru değişmeye başladı. Makedonya bölgesi, yeni kurulan Balkan devletlerinin çatışma alanı haline geldi. 1904-1908 yılları arasının "Makedonya Mücadelesi" olarak adlandırıldığı dönemde Selanik tüm bu çatışmaların odağındaydı.

Selanik, Padişah 2. Abdülhamit'e karşı muhalefetin de merkeziydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik'teki 3. Ordu subaylarından destek bulmuş, 1908 yılında 2. Meşrutiyet ilan edilmişti. 1909 yılındaki 31 Mart Vakası'nın ardından tahttan indirilen 2. Abdülhamit'in sürgüne gönderildiği yer de yine Selanik'ti. 1912 sonbaharında başlayan Balkan Harbi, Selanik'teki Osmanlı egemenliğinin de sonu oldu. Selanik, savaşın başlamasının ardından bir ay gibi kısa bir sürede Yunanlara teslim edildi.

Selanik'e ilk olarak 2003 yılında Balkan Gençlik Festivali için gittim. Daha sonra *"Esaret Günlüğü"* belgeseli için 2012'de, *"Balkan Harbi"* belgeseli için 2014'te tekrar ziyaret ettim. Selanik'in sembolü Beyaz Kule'nin yakınlarındaki mekânlarda oturmak ya da şehre hâkim surlardan Selanik'i izlemek paha biçilmez. Asırlar boyu devam eden çokkültürlü hayatın bugün devam ettiği söylenemez. O dönemleri anlamak için Selanik'e gitmeden önce Mark Mazower'in *"Selanik: Hayaletler Şehri"* ve Turan Akıncı'nın *"Selanik"* kitaplarını okumakta fayda var.

Birkaç yıl önceydi. Beyoğlu Tünel Meydanı'nda dolaşırken yaşlıca bir kadın kırık Türkçesiyle Galata'daki sokaklardan birini sordu. Ailesinin yıllar önce yaşadığı evi arıyordu. Bulmasına yardım ettim. Selanikliymiş. Teşekkür edip telefon numarasını verdi "Selanik'e gelirsen beklerim" dedi. Hâlâ telefonumda "Barbara Hanım Selanik" olarak kayıtlıdır. Belli mi olur? Pandemi biter, Selanik'e yeniden gideriz. Kordonda oturup kahvemizi söyler, Selanik'in o eski güzel günlerini konuşuruz.

Selanik'teki zafer takının 100 yıl önceki ve günümüzdeki hali.

DÜNYADAN

Naz Vardar / nazvardar93@gmail.com

1 ÇİN'DE SONSUZ AŞKIN 1500 YILLIK MEZARI BULUNDU

Kuzey Çin'de yapılan bir kazıda, 1500 yıllık mezarın içinde birbirine sarılan bir kadın ve bir erkek iskeleti ortaya çıkarıldı. Araştırmacılar, sol yüzük parmağında metal bir yüzük olan kadının kocasıyla gömülebilmek için kendini feda ettiğini düşünüyor. İncelemeler sonucunda kadının sağlığının gömüldüğü sırada erkeğinkinden daha iyi olduğu, bu sebeple önce erkeğin öldüğünü, kadının da onunla gömülebilmek için hayatına son verdiği düşünülüyor. Çin'de kadın ve erkeklerin birlikte gömülmesi yaygın bir gelenek olmasına rağmen, bu çiftin birbirlerine kenetlenircesine sarılarak gömülmesi ve kadının yüzük takıyor olması, güçlü bir aşkın göstergesi olarak yorumlanıyor. Mezarda birlikte yatan çiftin yaşarken ve ölümden sonra da sonsuz bir aşkla birbirlerine bağlı oldukları mesajını verdiğini söyleyen araştırmacılar, bunun aynı zamanda dönemin Çin toplumunda aşkın ne anlama geldiğini anlamak için de çok değerli olduğunu söylüyor.

2 NEOLİTİK DÖNEMDEN KALMA TAŞ TOPLARIN AMACI GİZEMİNİ KORUYOR

İskoçya'nın Orkney Adası'nda neolitik dönemden kalma cilalanmış top şeklinde taşlar keşfedildi. Düzgünce oyulmuş ve cilalanmış olan taşların benzerlerinin daha önce İngiltere, İrlanda ve Norveç'te de bulunmuş olması araştırmacıları tekrar topların amacını anlamaya itti. Daha önceden bu tarz topların silah olarak kullanıldığı düşünülüyordu. Fakat şimdi sanatsal bir amaçla yapılmış olabileceği hatta belki de yapanın toplumdaki yerini sembolize ettiğini ya da hayatlarındaki önemli bir dönemi anmak için yapıldığı ihtimali üzerinde duruluyor. Taşları oyma ve cilalama işleminin oldukça uzun zaman aldığını ve ciddi bir emek gerektirdiğini söyleyen araştırmacılar, topların bir mezarın köşelerinde bulunmasının da olayın gizemini artırdığını belirtiyor.

3 TEOTIHUACAN ANTİK KENTİ'NDE 2000 YILLIK ÇİÇEK BUKETLERİ ORTAYA ÇIKTI

Meksika'nın Teotihuacan antik kentindeki yeraltı tünellerinde çok iyi korunmuş buketler keşfedildi. Yerin 18 metre altındaki tünelde bulunan 40-60 çiçeklik buketlerle birlikte aynı zamanda çömlek kalıntıları, yağmur ve bereket tanrısı heykeli de ortaya çıkarıldı. Buketlerin piramitlerin altında bulunan tünellerde icra edilen bereket ritüellerinin bir parçası olduğunu düşünen araştırma ekibi, çiçeklerin özelliklerini öğrendikten sonra ritüellerle ilgili daha detaylı fikir yürütebileceklerini söylüyor. Buketlerin büyük odun yığınlarının altına yerleştirildiği ve odunlar ateşe verilse de sayıca çok fazla olduklarından buketlerin korunabildiği düşünülüyor.

4 AMERİKA'DAKİ İLK İNSANLARIN VARLIĞI, TAHMİN EDİLENDEN ÇOK DAHA ÖNCEYE DAYANIYOR OLABİLİR

New Mexico'da keşfedilen tarih öncesi döneme ait olan ayak izleri, insanların Kuzey Amerika'ya ilk ayak bastığı düşünülen tarihin çok daha öncesine çekilmesi gerektiğini ortaya koydu. 21 bin ile 23 bin yıl öncesine ait olduğu düşünülen fosil ayak izleri insanların buz devrinin bitişinden çok daha önce Kuzey Amerika'da yaşamakta olduğuna işaret ediyor. Araştırmacıların mamut izlerinin insan izlerinden yaklaşık bir metre kadar yukarıda yer aldığını fark etmesiyle şimdiye kadar bilinen hikâyenin seyri değişiyor. Hayalet izler olarak isimlendirilen ve sadece belli hava koşullarında ortaya çıkan bu izlerin Amerika'nın yerleşim tarihi için en büyük keşif olduğu düşünülüyor.

6 BABİLLİLERİN PİSAGOR'DAN 1000 YIL ÖNCE BENZER MATEMATİKSEL YÖNTEMLERİ KULLANMAYA BAŞLADIĞI ORTAYA ÇIKTI

3700 yıllık tablete göre Babilliler, Antik Yunanlılardan 1000 yıl önce Pisagor Teoremi'ne benzer hesaplamalar yapıyordu. Si.427 adı verilen ve günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan tablet, Babilli haritacılar tarafından sınırları doğru çizmek için kullanılıyordu. Tablet üzerine kazınmış matematiksel tablolar haritacıların düzgün üçgenler çizmesini kolaylaştırdığı düşünülüyor. 1894'te Fransız arkeologlar tarafından Irak'ta keşfedilen tabletin tarihsel önemi henüz anlaşılabiliyor. Günümüze kadar trigonometrinin Antik Yunanlılar tarafından yıldız ve gezegenlerin konumunu anlamak için geliştirildiği kabul ediliyordu. Fakat araştırmacılar bu yeni tablet sayesinde Babillilerin Pisagor'dan 1000 yıl önce kendi ilkel trigonometri yöntemleri sayesinde kara üzerinde ölçümler yapabildiğini söylemenin mümkün olduğunu belirtiyor.

5 MISIR'DAKİ BATIK ANTİK KENTTE EL DEĞMEMİŞ MEYVE SEPETİ BULUNDU

Mısır kıyıları açıklarında bulunan batık Heracleion Antik Kenti'nde MÖ 4. yüzyıldan kalma meyve dolu hasır sepetler keşfedildi. MÖ 2. yüzyıldan beri denizin altında bulunan şehir ilk defa 20 yıl önce Fransız arkeologlar tarafından ortaya çıkarıldı. Arkeologlar el değmemiş şekilde buldukları meyve sepetleri karşısında hayrete uğradıklarını belirtiyor. İçinde Antik Mısırlıların kutsal olarak gördüğü palmiye meyvesi doum ve üzüm çekirdekleri bulunan sepetin zarar görmeden günümüze ulaşmış olmasının sebebi ise araştırmacılar için çok daha ilginç. Sepetin yeraltındaki bir odada saklanmış olabileceği ve bu odanın da kanallarla çevrili, seramiklerle süslenmiş bir adacıkta yer aldığı düşünülüyor. Cenaze töreni için kurulan bu alanın sadece bir kere kullanıldığı ve sonrasında da tamamen kullanıma kapatıldığı tahmin ediliyor. Bu adacıkta bulunan meyve sepeti dahil bütün iyi korunmuş malzemelerin şehrin tarihine ışık tutması bekleniyor.

7 TARİH ÖĞRETMENİ EVİNİN DUVARINDA NAZİLER TARAFINDAN SAKLANMIŞ 75 YILLIK EŞYALAR BULDU

Almanya'nın Hagen şehrinde yaşayan bir tarih öğretmeni, bir duvarın içine saklanmış Nazilere ait objeler keşfetti. Yaklaşık 75 yıllık olduğu düşünülen objelerin arasında svastika ve kartal sembollü rozetler, Adolf Hitler'in portresi, revolver silah, pirinç muşta, gaz maskesi ve bir kutu dolusu belge bulunuyor. Bu objelerin Müttefik Kuvvetleri'nin ilerlemeye başladığı ve Berlin'deki Nazi hükümetinin düşmesinden hemen önce saklanmış olabileceği tahmin ediliyor. Araştırmacılar objelerin iki evin arasındaki dar bir girintiye aceleyle saklandığını belirtiyor. Revolver silahların ve pirinç muştaların özellikle komünistlere karşı girişilen sokak kavgalarında yaygınca kullanılmış olduğu bilgisi bu objelerin bir nevi kahramanlık hatırası olabileceği fikrini de akıllara getiriyor. Binanın Nazi döneminde ulusal yardım merkezinin yerel ofisi olarak kullanıldığını saptayan araştırmacılar, objelerin tarihsel ve bilimsel olarak büyük bir öneme sahip olduğunu söylüyor.

8 ORTAÇAĞ FİNLANDİYASI'NDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE UYMAYAN BİR SAVAŞÇI

Finlandiya'da Ortaçağ'dan kalma bir mezarda bulunan kadın savaşçının iskeleti üzerinde yapılan araştırmada ilginç bir sürpriz ortaya çıktı. İlk defa 1968'de keşfedilen 900 yıllık mezarın savaşçının kıyafetine bakılarak güçlü bir kadın savaşçıya ait olduğu tahmin ediliyordu. Fakat yakın zamanda yapılan DNA testinin sonucunda savaşçıda X kromozomuna rastlanması üzerine mezarın kadın kıyafeti giyen bir erkek savaşçıya ait olduğu ortaya çıktı. Ortaçağ İskandinavyası'nın aşırı eril bir toplum olduğunu söyleyen araştırmacılar, dönemin erkek toplumsal cinsiyet rollerine uymayan birinin saygı görmediği ve aşağılandığının bilindiğini belirtiyor. Ancak mezardan çıkan kılıç ve mücevherler kadın kıyafetleri giymiş bu erkek savaşçının beklenilenin aksine toplum tarafından kabul görmüş biri olabileceğine işaret ediyor. Bunun bir sebebini, savaşçının zengin ve iyi bağlantıları olan bir aileden gelmiş olmasına bağlamanın mümkün olacağı gibi aynı zamanda dönemin Şaman ya da büyücülerinden olabileceği de tahmin ediliyor.

Cem Fakir / *cemfakir@gmail.com*

KENNEDY VURULDUĞUNDA THE BEATLES NEREDEYDİ?

The Beatles, 22 Kasım 1963'te ikinci albümleri "With The Beatles"ı çıkarmıştı. İngiliz rock grubu Avrupa'yı sallamaya başlamıştı, sırada ABD vardı. CBS televizyonu, The Beatles dosyasını 22 Kasım akşamı dönemin ünlü ekran yüzü Walter Cronkite'ın programında yayımlayacaktı. Bu, belki de Beatlemania adı verilen histerinin ABD'de başladığı gün olacaktı. Ancak olmadı. Cronkite "aynı gün" izleyicilerin karşısına, Amerikan tarihinin en trajik haberlerinden birini vermek için çıktı. Başkan Kennedy vurulmuştu.

*“Bu ülke bana ne verecek diye sormayın,
ülkem için ne yapabilirim diye düşünün.”*

ABD Başkanı Kennedy, vurulmadan hemen önce (solda). *“With The Beatles”* **albümü, ABD’de** *“Meet The Beatles”* **adıyla yayımlandı (üstte).**

Amerika Birleşik Devletleri’nin 35. Başkanı John F. Kennedy, 20 Ocak 1961’de bu sözlerle göreve başlamıştı. Amerikan tarihinin en sevilen başkanıydı.

Kennedy’nin yemin töreninden iki hafta sonra, İngiltere’nin Liverpool kentinde müzik tarihini değiştirecek yolculuğun ilk adımları atılıyordu. The Beatles, yüzlerce kez konser vereceği The Cavern Club’da ilk kez sahne alıyordu. Aslında 1961 yılbaşı, grup için pek iyi geçmemişti. Decca plak şirketi The Beatles’ı dinlemiş ancak beğenmeyip reddetmişti. Rock grubu, menajer Brian Epstein’ın çabaları sonucu ve yapımcı George Martin’in desteğiyle, o yıl EMI şirketiyle kayıt yapma şansını yakaladı. İlk kayıtları “Love Me Do”, 1962 yılının ekim ayında yayımlandı. Çok üst sıralardan olmasa da listelere girmeyi başardı.

The Beatles’ın 1963’ün ilk günlerinde çıkardığı “Please Please Me” şarkısı, şubat ayında birinci sıraya yükseldi. Aynı günlerde Vee-jay Records’la sözleşme imzalayarak ABD’ye açılmak için ilk adımlarını attılar. Nisan ayında bir başka hit “From Me To You” listeleri salladı. Gittikleri her yerde yüzlerce The Beatles hayranı kapıda bekliyordu.

Ekim ayında çıktıkları “Sunday Night At The London Palladium” televizyon programını 15 milyon kişi izledi. İngiliz basını ertesi gün yeni dönemin adını koymuştu: Beatlemania. The Beatles, 4 Kasım 1963’te Londra’da “The Royal Variety Show”da kraliçenin huzurunda çaldı. O gün, John Lennon’ın “Sizlerden bir ricam var, ucuz koltuklardakiler alkışlasın lütfen, diğerleri mücevherlerini sallasa

1961, Kennedy ve The Beatles’ın tarih sahnesine çıktığı yıldı. Ancak 1963 yılı trajediyle son buldu.

The Beatles, Liverpool’daki The Cavern Club’da, 1961.

da olur” sözleriyle tarihe geçti. The Beatles çılgınlığı, Amerikan medyasının da ilgisini çekmişti. CBS televizyonu, Londra bürosuna hazırlattığı The Beatles dosyasını 22 Kasım sabahı yayımladı. Aynı dosya o akşam Walter Cronkite’ın programında da yayımlanacaktı. Ancak CBS, The Beatles’ı parlatmaya hazırlanırken tarihin akışı yön değiştiriyordu.

ABD Başkanı Kennedy, eşi Jacqueline ile Teksas eyaletini ziyaret ediyordu. Kennedy’nin “Bu çok belirsiz ve tehlikeli bir dünya. Bir zamanlar yaşadığımız gibi yaşamak isteriz. Ancak tarih buna izin vermeyecek” sözleri yaklaşan felaketin habercisi gibiydi. San Antonio, Houston ve Fort Worth’un ardından sonraki durak Dallas’tı. Kennedy orada vuruldu. Amerikan halkı Kennedy’nin ölüm haberini Walter Cronkite’ın şu sözleriyle aldı “Dallas, Teksas’tan, flaş, görünüşe göre resmi: Başkan Kennedy, merkezi standart saatle 13.00’te öldü. Doğu standart saati 2’de, yaklaşık 38 dakika önce.”

The Beatles üyeleri, Kennedy’nin vurulduğunu İngiltere’nin Stockton kentinde verecekleri konserin öncesinde öğrendiler. Ölüm haberini, sahneden indiklerinde aldılar. Paul McCartney o anı “Hepimizin rengi soldu. Şok halindeydik. Amerikan Başkanı bizim zamanımızda mı öldürüldü yani?” sözleriyle anlattı.

Walter Cronkite, suikast günü yayımlayamadığı The Beatles dosyasını 10 Aralık 1963’te prime time’da yayımladı. The beatles üç hafta gecikmeli olarak Amerikalılarla buluştu. The Beatles, ilk Amerika seyahatine Şubat 1964’te çıktı. New York’ta indikleri havaalanının adı, JFK Havaalanı olarak değişmişti. Şarkıları, Kennedy suikastından sonra karamsarlığa gömülen Amerikan gençlerine ilaç gibi geldi. Beatlemania artık Amerika’daydı.

Kennedy’nin vurulduğu gün Türkiye’de ise koalisyon tartışması yaşanıyordu. 5 gün önce yapılan yerel seçimler CHP-YTP-

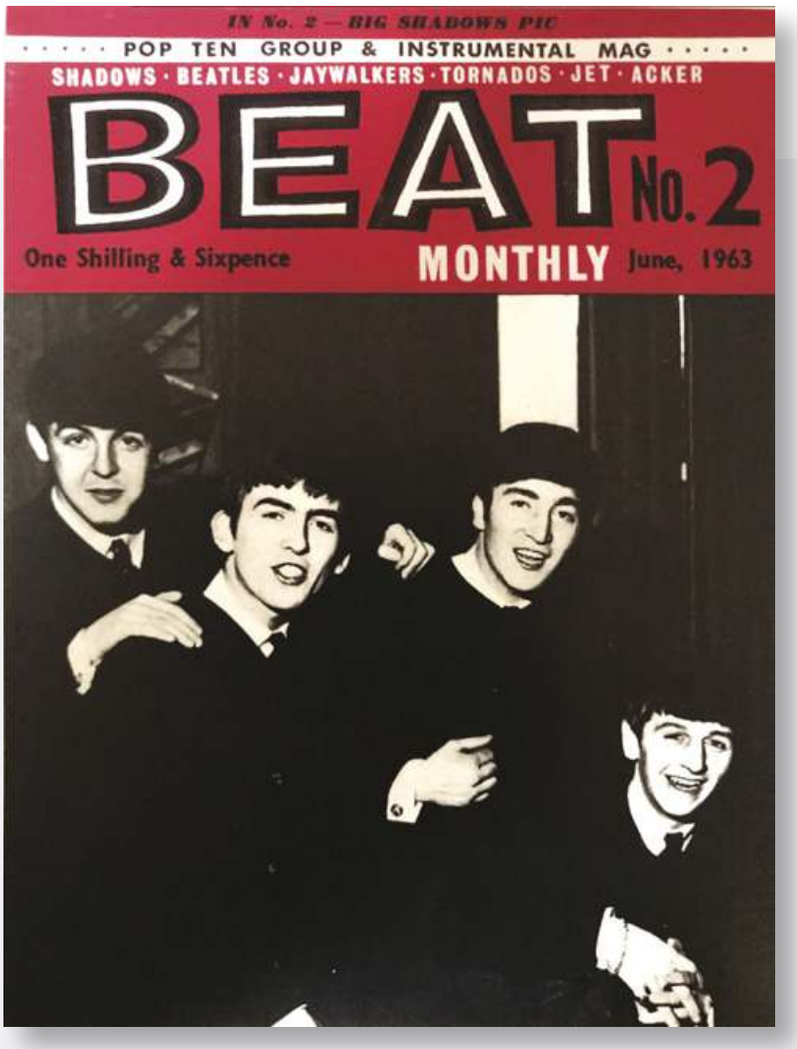
Kennedy’nin vurulduğu gün Türkiye’de hükümet krizi yaşanıyordu.

Johnny Dean’in çıkardığı *“Beat Monthly”* **dergisinin Haziran 1963 tarihli ikinci sayısı (sağda).**

The Beatles, nereye giderse gitsin kapıda onları yüzlerce hayranı bekliyordu. İngiltere’de başlayan çılgınlık kısa sürede ABD’ye ulaştı (üstte). The Beatles’ın ABD’de katıldığı *Ed Sullivan Show* **izlenme rekoru kırdı (sağda).**

CKMP ortaklığının geleceğini tartışılır hale getirmişti. Başbakan İsmet İnönü, bu tartışmalar yaşanırken, Kennedy'nin cenazesine katılmak üzere ABD'ye gitti. Yeni başkan Johnson ile görüşürken, YTP ve CKMP koalisyondan çekilme kararı aldı. Hükümet dağılmıştı.

The Beatles, 1964 yılbaşında Amerikan gençliğini peşinden sürüklerken, Türk basını onları "tarak görmemiş saçlı, soba borusu pantolonlu, siyah çizmeli dörtlü" diye tarif ediyordu. The Beatles ismine bir de Türkçe karşılık bulunmuştu: Pireler

The Beatles'ın İstanbul'da konser vereceği de söyleniyordu. 1964'te bir Fransız menajer, Avrupa turnesine Türkiye'yi de dahil etmiş, turne iptal olmuştu. 1965 yılında yapılan iki girişim de başarılı olmadı. The Beatles'ı İstanbul'da dinleyemeyen hayranları, Türkiye'de o yıl gösterime giren "A Hard Day's Night" ya da Türkçe ismiyle "Gençlerin Sevgilisi" filmiyle yetinmek zorunda kaldılar.

ABD halkı, Başkan Kennedy'nin ölüm haberini ünlü haber sunucusu Walter Cronkite'tan aldı.

Paul McCartney, George Harrison ve menajerleri Brian Epstein (üstte). The Beatles üyeleri ABD ziyaretleri sırasında Washington'da (solda).

ÇANAKKALE SAVAŞI'NA SU ALTINDAN BAKMAK

GELİBOLU TARİHİ SUALTI PARKI

Çanakkale Savaşı denilince akla Conkbayırı, Seddülbahir, Anafartalar ya da Anzak Koyu gibi muharebe alanları gelir. Ancak bu topraklarda yaşanan kahramanlıklarla birlikte Yarımada'yı değerli ve önemli kılan unsurlardan biri de sualtı kültür mirası olan savaş batıklarıdır. "Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Projesi", bu batıkların hikâyesini su üstüne çıkarıyor. Denizin derinliklerinde 1915'ten kalan nelerin bulunduğunu belgeleyerek, savaş sırasında denizde yaşananları anlamamızı sağlıyor.

Çanakkale'de 106 yıl önce yaşanmış kahramanlıkları yerinde görüp anlamak için her yıl yüzbinlerce kişi Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret eder. Anıtlar ve şehitliklerle dolu savaş alanına gelenler, denizde de bir bu kadar anıt bulunduğunu hep gözden kaçırmıştır. Dünyanın önemli su yollarından biri olan Çanakkale Boğazı'ndaki yoğun gemi trafiği, bu savaş anıtlarına ulaşımı zorlaştırıyordu. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı döneminden kalma mayınlar, patlamamış mühimmatlar gibi nedenlerle ilan edilen askeri yasak alanlar, bu değerli anıtların belgelenmesini ve dalış turizmine açılmasını engelleyen etkenlerden biriydi.

Çanakkale Savaşı hakkında yapılan inceleme ve araştırmalar daha çok karada yaşananlara yoğunlaşmış durumda. Çanakkale savaş batıklarının hikâyelerini, kızağa konuldukları günden battıkları tarih olan 1915'e kadar neler yaşandığını, taşıdıkları insanların hikâyelerini aktaran bilimsel çalışma sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir. Çanakkale savaş batıklarını inceleyen ve günümüzdeki durumlarına ilişkin bilgi veren önemli kaynaklardan biri Selçuk Kolay, Okan Taktak, Savaş Karakaş ve Mithat Atabay tarafında hazırlanan *"Derinlerden Yansımalar: Çanakkale Savaş Batıkları"* adlı eser.

"Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Projesi", Çanakkale Savaşı'nın en iyi korunmuş anıtları olan batıkların bilinirliğini artırmayı amaçlıyor. Projenin en önemli hedefi, savaş batıklarının durumlarını tespit etmek, kültür varlıklarını tanımlamak, aşınma ve tahribat durumlarını belgeleyerek korumaya yönelik önlemleri almak ve batıkları dalış turizmine açmak. Proje kapsamında, Gelibolu Yarımadası'nın Seddülbahir Burnu ile Büyük Kemikli Burnu arasında kalan 50 kilometrelik kıyı şeridinde, kıyıdan 3 kilometre mesafeye kadar olan yaklaşık 150 kilometrekarelik deniz alanının tamamında bilimsel çalışmalar gerçekleştirildi.

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'nca (ÇATAB) yürütülmekte olan projeye, Güney Marmara Kalkınma Ajansı finansal destek sağlamakta olup saha çalışmaları TÜBİTAK MAM Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü'nce TÜBİTAK MAM Araştırma Gemisi'yle gerçekleştirilmiştir. Projede kültür varlıklarının tespiti ve korunma önlemlerine yönelik bilimsel çalışma Prof. Dr. Ufuk Kocabaş ve Dr. Evren Türkmenoğlu tarafından yapılmıştır. Floranın fotoğraflanması

PROJE KAPSAMINDA NELER YAPILDI?

1. **Batimetrik ölçmeler ve derinlik haritalarının üretilmesi.**
2. **Yandan taramalı sonar ölçmeleri ve sonar haritaları üretimi.**
3. **3D modelleme, fotogrametri ve ortofotoların üretilmesi çalışmaları.**
4. **Oşinografik çalışmalar.**
5. **Yüksek çözünürlüklü sığ sismik yansıma ölçmeleri**
6. **Denizel flora ve fauna gözlem çalışmaları.**
7. **Sualtı arkeoloji / sualtı kültür mirası belgeleme ve koruma önlemlerine yönelik çalışmalar.**
8. **Batıklarda tonozlama, işaret ve bağlama şamandırası çalışmaları.**
9. **Akustik dalgıç takip sistemi çalışmaları.**
10. **Sualtı görüntüleme sistemi çalışmaları.**
11. **Patlamamış olan mühimmatlara yönelik tespit çalışmaları.**

Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Projesi, Seddülbahir Burnu ile Büyük Kemikli Burnu arasındaki yedi bölgede yürütülüyor (sağda). İngiliz H.M.S. Majestic gemisinin batığı, Seddülbahir açıklarındaki birinci bölgede yer alıyor (üstte).

Çanakkale Savaşı'na katılan H.M.S Majestic zırhlısı, 27 Mayıs 1915'te Almanların U-21 denizaltısı tarafından Seddülbahir açıklarında batırıldı.

ve belgelenmesi Ateş Evirgen tarafından gerçekleştirilmiştir. Projeye; Çanakkale Valiliği, Çanakkale Boğaz Komutanlığı, sualtı fotoğrafçısı Ali Ethem Keskin, Savaş Karakaş, Gökhan Gültekin Karakaş gibi uzman kurum ve isimler de katkı sunmuştur. Saha çalışmaları sonrasında gerçekleştirilen tespit ve belgeleme çalışmalarında elde edilen veriler doğrultusunda H.M.S. Majestic batığı da dahil olmak üzere 14 noktada sportif amaçlı dalışlar gerçekleştirilebilecektir.

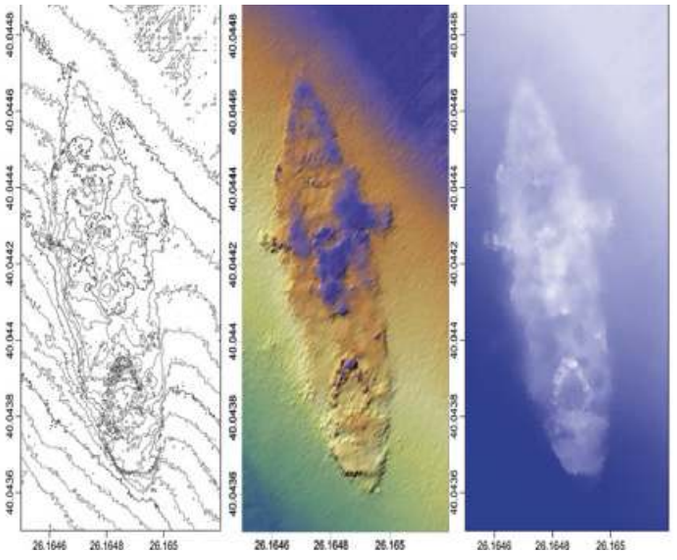
Batimetri ve yandan taramalı sonar gibi alan bazlı çalışmaların yapılmasını kolaylaştırmak ve çalışma sırasında karşılaşılabilecek riskleri azaltmak için proje alanı daha küçük parçalara ayrılmıştır. Proje çalışma alanı dip topoğrafyasının değişiklik gösterdiği bölgeler göz önünde bulundurularak yedi alt alana bölünmüştür. Proje çalışmaları en güneydeki H.M.S. Majestic batığının bulunduğu 1 numaralı bölgeden başlayarak kuzeye doğru ilerlenerek gerçekleştirilmiştir.

Tüm derinlik verileri ve haritaları çok ışınlı iskandil cihazı (multi-beam echosounder) kullanılarak oluşturulmuştur. Batimetri çalışması R/V TÜBİTAK Marmara Araştırma Gemisi üzerinde bulunan 126 bağımsız ışına sahip çok ışınlı iskandil cihazı ile yapılmıştır. Veri toplama sırasında yüksek hassasiyetli hareket referans sistemi (MRU) ile araştırma gemisinin hareketleri 3 eksende belirlenerek ölçmelere düzeltme olarak yansıtılmıştır. Batimetrik ölçümler sırasında kıyıya yakın bölgelerde TUSAGA-Aktif, açıkta bulunan bölgelerde ise DGPS teknikleri konumlandırılmıştır. Denizdeki ses hızı profili, ses hızı ölçme probu ile günlük olarak ölçülmüş ve derinlik ölçmeleri bu veriye göre düzeltilmiştir. Deniz seviyesi verisi TUDES Türkiye Ulusal Deniz

Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Projesi kapsamında yapılan çalışmalarda, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma 14 ve antik dönemden kalma 3 batık tespit edildi.

Çanakkale Savaşı'nda 1915 yılında denizde yaşananların hikâyesi, savaş batıklarıyla ortaya çıkıyor.

Seviyesi İzleme Sistemi'nden alınıp ölçmelere uygulanarak santimetre hassasiyetinde deniz tabanı haritaları üretilmiştir.

Batıklara ilişkin batimetri verileri detaylı olarak incelenmiştir. Bu veriler, batıkların arşiv belgelerinden elde edilen planları ve 1915 yılında nasıl battıklarına dair yazılı belgelerle karşılaştırılmıştır.

H.M.S. Majestic gemisi batarken çekilmiş fotoğraflar incelendiğinde, geminin iskele yönünden su alarak batmaya başladığı anlaşılmıştır. Ancak elde edilen batimetrik görüntüler incelendiğinde, geminin tabana gövdesi üstüne oturarak battığı sonucuna varılmıştır. Geminin oturduğu taban topoğrafyası incelendiğinde, tabanın eğimli olduğu gözlenmiştir. Bundan dolayı gemi batarken ilk önce baş tarafın deniz tabanına oturduğu, daha sonra ise kıç tarafının tabana oturduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda batık üzerinde ve çevresindeki parçaların nitelikleri tanımlanmış ve geminin iskele kıç omuzluğundan hasar alarak battığı tespit edilmiştir. Tüm bu tanımlamalar proje alanında kalan 12 batık için de yapılmıştır.

Deniz tabanını tam olarak belgeleyebilmek ve batimetri haritaları ile birleştirmek için kıyı çizgisinden 3 kilometre mesafeye kadar yandan taramalı sonar ölçmeleri ve sonar haritaları üretimi gerçekleştirilmiştir. Su sıcaklıkları, akıntı rejimleri, sudaki tuzluluk, çözünmüş oksijen oranı gibi veriler belirli periyotlarla incelenmiştir.

Seddülbahir kıyısında genel anlamda kuzeybatı-güneydoğu eksenli bir akıntı rejimi olduğu belirlenmiştir. Akıntı satıhta belirgin şekilde kuzeybatıya doğrudur ve şiddeti azami 1 m/sn'dir. Ölçülen bu değer, dalıcıların akıntıya karşı dikkatli olmaları gereken yüksek bir ölçüm kabul edilebilir. Derine doğru ise akıntı hızını kaybetmekte ve yönü tam tersine doğru değişmektedir. Dipte akıntı boğaza doğru ancak en fazla 0.2 m/sn mertebesindedir.

Yukarıda belirtilen tüm bilimsel çalışmalar sonrasında tespit edilen ve 1915'te yenilmez armada olarak anılan İngiliz kuvvetleri ve müttefiklerini şaşkınlığa uğratan büyük hezimetin nişaneleri olan devasa gemiler halen Çanakkale Boğazı'nın derinliklerinde sessizce ziyaretçilerini beklemektedirler.

Aradan geçen 106 yılda kimi unutulmuş, kimiyse hiç bilinmemiş bu batıklar zaman, ihmal ve tahribata direnerek günümüze kadar varlıklarını korumuşlardır. Bu batıklar karada yer yer toprağın örttüğü savaşın azametini suların altına inmeye cesaret etmiş özel ilgi sahiplerine ayan beyan göstermişlerdir. Geçmiş yıllarda bu alanlara ilişkin konulan yasaklar ne kontrolsüz kaçak dalışları önleyebilmiş ne de büyük savaşın bu eşsiz mirasının korunmasına ve layıkıyla tanıtılmasına yeterince katkı sağlamıştır. Tarihi Alan Başkanlığı tarafından 2017 yılında başlatılan Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Projesi, Çanakkale Savaşı'nın en önemli anlarında yaşananların tanıkları olan ve her biri benzersiz insan hikâyeleri taşıyan savaş batıklarının evrensel standartlarda korunması, dalışa kazandırılması, sürdürülebilir biçimde yönetilmesi ve tanıtılmasını kapsamaktadır.

Çanakkale'nin ve Çanakkale Savaşı temasının mevcut ziyaretçi portföyünü şimdiye dek hitap edilmemiş bir kitleyle zenginleştirecek proje, envanter çalışmalarının başından itibaren ulusal ve uluslararası basında ilgiyle karşılanmış, 1. Dünya Savaşı ve kültürel amaçlı macera sporu meraklılarını heyecanlandırarak farklı birçok platformda kendisine yer bulmuştur. 30'dan fazla uzmanın bulunduğu bilimsel ekip, 25 aylık bir sürede 1. Dünya Savaşı'ndan kalma 14 batık, 43 farklı ekosistem çeşitliliği ve antik dönemden kalma 3 batığı tespit ederek ülkemizin tarihsel ve kültürel hazinelerine kazandırmış oldu.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre 2018 yılı dünya turizm büyüklüğü 1.45 trilyon dolara ulaşmış, kültürel amaçlı dalış turizminin de içerisinde bulunduğu doğa ve macera turizmi ise 500 milyar dolara yaklaşmıştır. Doğa ve macera turizminden, zenginliklerine rağmen günümüze kadar pay alamayan Çanakkale'nin önemli bir dalış merkezi haline gelerek ikincil sektörler ile birlikte dünyanın önemli dalış merkezlerinden biri olarak ülke ekonomisine önemli katkı sunması beklenmektedir ●

ÇANAKKALE
SAVAŞLARI
GELİBOLU TARİHİ
ALAN BAŞKANLIĞI
SAVAŞI
BU AÇIDAN
HİÇ
GÖRMEDİNİZ
GELİBOLU
TARİHİ SUALTI
PARKI
TARİHİN DERİNLİKLERİNE YOLCULUK

SAVAŞLARIN ANASI TROYA'NIN MİRASI

150. YILINDA TROYA KAZILARI

Homeros'un İlyada ve Odysseia destanlarında anlattığı Troya Savaşı'nın geçtiği yer olduğuna inanılan Çanakkale Hisarlık Tepe'deki resmi kazılar 1871 yılında başladı. Heinrich Schliemann'ın bulduğu ve 1873 yılında yurtdışına kaçırdığı Troya hazineleri, bugün Moskova'daki Puşkin Müzesi'ni süslüyor. Osmanlı döneminde başlayan kazılar, cumhuriyet döneminde de devam etti. 2018 yılında kurulan Troya Müzesi, bu dünya mirasını yarınlara taşıyor. Troya kazılarının 150 yılını, 1988'den beri kazılarda yer alan ve 2013'ten bu yana kazı başkanlığı görevini sürdüren Prof. Dr. Rüstem Aslan ile konuştuk.

Cem Fakir
cemfakir@gmail.com

FOTOĞRAF: GÖKHAN KÖSEOĞLU / KADİR KARAVANÖZ

Homeros'un İlyada destanında geçen Akhilleus'un Paris tarafından öldürülmesini sahneleyen minyatür.

Troya Savaşı'nın günümüzden yaklaşık 3200 yıl önce yapıldığı kabul ediliyor. Grek ordusuyla, Troyalıları karşı karşıya getiren savaşın, Troya Prensi Paris'in, Grek komutanı Menelaos'un karısı Helena'yı kaçırması nedeniyle çıktığı biliniyor. 10 yıl süren Troya Savaşı'nın hikâyesi, savaştan 500 yıl sonra Homeros tarafından yazıya geçirilir, İlyada ve Odysseia destanlarında anlatılır. Hektor, Priamos, Paris, Akhilleus savaşın bütün kahramanları Homeros sayesinde ölümsüzleşmiştir. Homeros'un destanının geçtiği yerin kesin olarak belirlenmesine yönelik çalışmalar 18. yüzyılda başlar. Günümüzde Troya'nın Çanakkale'deki Hisarlık'ta olduğuna dair neredeyse hiç şüphe yok. Bölgedeki ilk resmi kazı izni 1871 yılında Heinrich Schliemann'a verildi. Schliemann'dan sonraki kazılar bugüne kadar sırasıyla Wilhelm Dörpfeld, Carl Blegen, Manfred Korfmann ve Prof. Dr. Rüstem Aslan başkanlığında gerçekleştirildi. Troya'nın son 150 yılını konuşmak için Prof. Dr. Rüstem Aslan ile ören yerinde buluştuk.

Troya'da 150 yıllık bir yolculuktan bahsediyoruz. Bunun kilometre taşlarından bahseder misiniz?

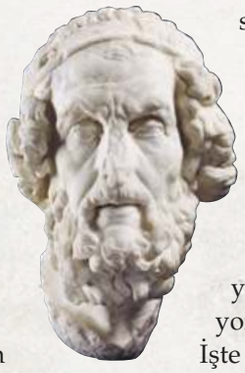
Bu sene Troya resmi kazılarının 150. yılı. Fakat Hisarlık Tepe'nin arkeolojik macerası biraz daha eskiye gidiyor. 1871 yılında Heinrich Schliemann ilk kazı iznini aldığında, aslında öncesinde burada başka arkeolojik kazılar da var. Hisarlık Tepe'nin Troya olup olmadığı konusundaki tartışmalar, öneriler, teoriler bunların geçmişi 18. yüzyıla kadar gidiyor. Burada Çanakkale'de yaşayan Calvert Ailesi'nin küçük fertlerinden Frank Calvert otodidakt yani eğitim almamış, çocukken ailesi Çanakkale'ye gelmiş. Frank Calvert çok okuyan ve kendini yetiştiren biri. Frank Calvert aslında o dönemdeki Hisarlık Tepe-Troya tartışmalarını da okuyan biri. Şimdi bu bölgede; Troas bölgesinde yani Troya ve çevresinde Troya'nın olduğu Orta Çağ'dan beri bilinen, üzerinde yazılan bir konu. Fakat bunun tam kesin lokasyonu neresidir, bu kent neredeydir? Bunun farklı dönemlerde, farklı yerlerle ilişkilendirildiğini görüyoruz. Mesela 17. yüzyılda Bozcaada Tenedos'un karşısındaki Alexandria Troas dediğimiz Roma dönemi şehrinin bir zamanlar yaklaşık 100 yıl Troya olduğuna inanılıyor. Neden? Çünkü Ege'den İstanbul'a giden denizciler Bozcaada yani antik dönemdeki İlyada'daki ismi Tenedos olan yerin önünden geçerken, antik kaynaklardaki tanımlamalara da kısmen uyduğu için Alexandria Troas'ı bir dönem Troya olarak kabul ediyorlar. Fakat daha sonra oranın sadece bir Roma kenti yerleşmesi olduğu anlaşıldıktan sonra gerçek Troya'yı arama çalışmaları biraz daha hinterlanda yani iç taraflara doğru kayıyor. Dönemin İstanbul Fransız Büyükelçisi Choiseul-Gouffier, 1700'lü yılların sonunda Batı Anadolu ama aynı zamanda Troas bölgesi yani günümüz Biga yarımadası Çanakkale bölgesi dediğimiz bölgeyi haritalandırıyor. Bir mühendis ve haritacı grubu yolluyor ve bunlar köyleri, nehirleri, eski yerleşmeleri, tümülüsleri, her şeyi belgeliyorlar. →

Jean Baptiste LeChevalier'nin Troya ve çevresini gösteren 1784 tarihli haritası.

Bu harita 1789 yılında LeChevalier tarafından yayımlanıyor. Choiseul-Gouffier, Fransız Devrimi sonrasında, kralcı olması nedeniyle tabii sürgünde yaşıyor. O nedenle ikinci cildini, bu bölgedeki pek çok yerin gravürlerinin olduğu ikinci cildini biraz daha sonra yayımlıyor. 1801 birinci cildidir, ikinci cildi 1822'de yayımlıyor.

Bu çalışmalarda ve haritalarda bundan yola çıkarak yine Hisarlık Tepe'nin yaklaşık 8-10 kilometre güneydoğusunda Pınarbaşı Köyü'nün üstündeki Ballı Dağ denilen bir yer göze çarpıyor. Oranın da hemen Ballı Dağ dediğimiz yerin altında su kaynakları olması nedeniyle, kırk gözler olarak tanımlanan ve tepenin üzerinde bazı tümülüsler bulunuyor. Bu tümülüsler de kahraman tümülüsleri, işte Priamos, Hektor, Akhilleus gibi kahramanlara atfedilen tümülüsler olması nedeniyle buranın da Troya olduğu kabul ediliyor fakat tartışılıyor. Bizim "Ballı Dağ Teorisi" olarak dile getirdiğimiz teori aslında 1853'teki kazılara dayanıyor. Bu süreçte çok enteresan, McLaren denilen bir jeolog, hiç bölgeye gelmeden 1822 yılında bir makale yayımlıyor. Bu makalesinde Homeros'un bölge tanımlamalarından, ırmak isimlerinden ve ırmaklarla Hisarlık Tepe'nin konumundan yola çıkarak Troya'nın sadece Hisarlık Tepe'de olabileceğini öne sürüyor. Çünkü Homeros anlatırken Skamenderos ve Simoeis yani Kara Menderes ve Dümrek Çayı'nın birleşerek Çanakkale Boğazı'na aktığı yerin önündeki tepe olarak tanımlıyor. 1822'de McLaren, hiç buraya gelmeden haritaları inceleyerek bu tezini yayımlıyor. Yıllar sonra, yaklaşık 25-30 yıl sonra bölgeye gelerek tekrar bölgeyi araştırıyor ve ona o zaman bu bölgede yaşayan Calvert Ailesi, Frank Calvert de eşlik ediyor ve 1863 yılında bunu kitap olarak yayımlıyor. İşte 1863 yılında aslında Hisarlık Tepe'nin kaderi bir anlamda değişiyor. Frank Calvert, 1863'te ilk arkeolojik kazıları yapıyor. 1865'te tekrar küçük çaplı kazılarını yapıyor. Fakat finansal zorluklar nedeniyle kazılarını devam ettiremiyor.

"Troya'nın kesin yerinin neresi olduğu tartışmaları, resmi kazıların çok öncesinde başladı."

Peki Heinrich Schliemann nasıl ortaya çıkıyor?

İşte bu lokasyon tartışmalarında 1868 yılında Heinrich Schliemann -o da bir otodidakt- çok akıllı, çok çalışkan ve bu becerisi nedeniyle kısa sürede büyük paralar ka-

Doğu duvarı. 1893 Dörpfeld kazıları.

zanmış, milyoner olmuş birisi. Fakat 44 yaşından sonra hayatını Homeros araştırmalarına, Troya'yı bulmaya adayan birisi. 1868 yılında Ballı Dağ'da olduğuna inanılan yerde kazılar yaparak Troya'nın orada olup olmadığını sınıyor. Bir haftalık kazılar sonrasında Troya'nın orada olamayacağına kanaat getiriyor. Atina'ya dönmek üzere İstanbul'a gitmek için Çanakkale'ye gidiyor ve o sırada kaçırdığı gemi nedeniyle birkaç gün beklemek durumunda kalıyor. O sırada Frank Calvert ile tanışıyor. Aslında 15 Ağustos 1868'deki bu tanışma hem Schliemann'ın hem Calvert'in hem Hisarlık Tepe'nin kaderini değiştiriyor. Frank Calvert elinde İlyada, cebinde büyük paralar olan Heinrich Schliemann'a gerçek Troya'nın nerede olabileceğini, Hisarlık Tepe'yi gösteriyor. 1870 yılında Schliemann izin almadan burada kazılara başlıyor. O dönem kazıları, arazi sahibinin şikâyeti üzerine Osmanlı Devleti yetkilileri tarafından durduruluyor. Schliemann, 1871'de ilk resmi iznini alıyor ve resmi kazılar 1871'de başlıyor. Yani 150 yıl önce bu kazıların başlamasından önceki durum bu.

1871'deki ilk kazılarda neler bulunuyor?

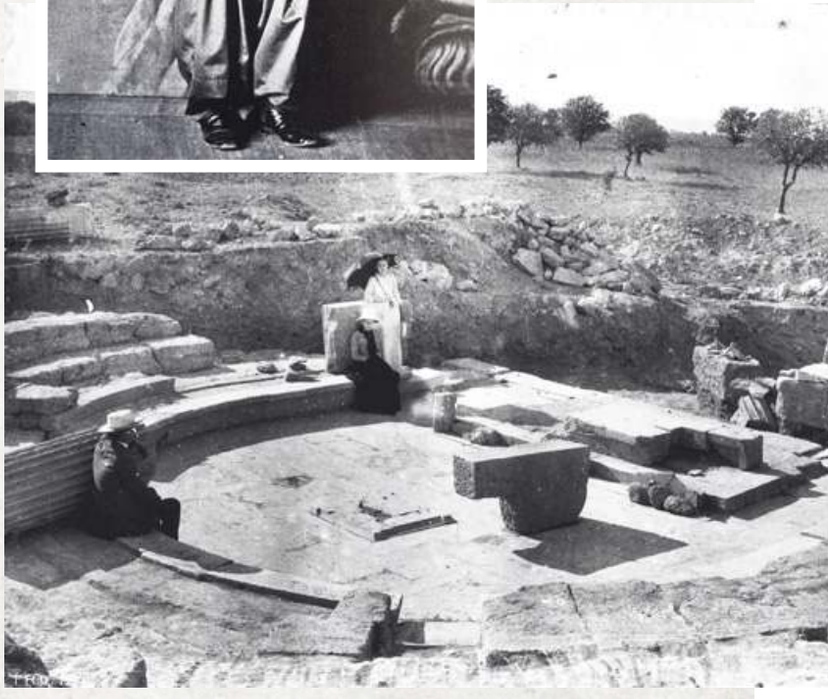
1871'de kazılar başladığında Schliemann'ın kafasındaki fikirler Hisarlık Tepe'nin Troya olduğu, Troya'da Priamos kenti olduğu ve bu kentin de en alt tabakada olduğunu öngörerek 1871 ve 1873'te özellikle höyüğü büyük oranda yararak, keserek, tahrip ederek kazıyor. 1873 yılında da oldukça ünlü ve bilinen hazineleri buluyor ve kaçırıyor. Hazineleri bulduğunda bunu Priamos ismiyle yayımlıyor ve Schliemann kısa sürede dünyanın en ünlü kişisine, en ünlü arkeoloğuna dönüşüyor. Bu süreçte, tabii ki özellikle ilk yayın sonrasında Osmanlı Devleti'nin hazineleri geri alma çabalarını biliyoruz. Atina'da yürütülen bir mahkeme süreci var. Dönemin Müze-i Hümayun yani İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Anton Dethier'nin Atina'da takip ettiği bir dava süreci var. Fakat uzayan süreç sonrasında Osmanlı Devleti mahkemeyi sulh ile sonuçlandırıyor. Hazineler 1875'ten sonra Atina'da kalıyor fakat 1877'den 1881'e kadar Londra'da sergileniyor. Sonrasında da Heinrich Schliemann hazineleri Almanya'ya, Berlin Müzesi'ne bağışlıyor ve hazineler, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Berlin'de sergileniyor.

Priamos hazineleri bugün nerede?

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hazinelerin ortadan kaybolduğunu biliyoruz; ta ki 1993 yılında hazinelerin Moskova Puşkin Müzesi depolarında saklandığı açıklanana kadar. Yani hazinelerin büyük bir kısmı Puşkin Müzesi'nde sergileniyor. Küçük bazı buluntuların dönemin Leningrad, günümüz St. Petersburg'daki Hermitage Müzesi'nde sergilendiğini biliyoruz. Schliemann kazılarının aslında en önemli sonucu bu. Hazineleri çalıyor ve daha sonraki süreçleri, Schliemann'ın çalışmalarına, kazılarına devam ettiğini görüyoruz. Bazı siyasi baskılar kurarak, değişik yollar deneyerek izin alıyor ve 1890'daki →

Rüstem Aslan ve Cem Fakir güney girişinde (üstte). 1871'deki ilk resmi kazıları yapan Heinrich Schliemann (solda). 1893 yılında meclis binasının görünümü (altta).

“Troya ören yeri ve harabeleri dünyanın
en önemli antik kentlerinden
biri ve 1998 yılından beri
UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi’nde.”

Schliemann Yarması'ndaki 1873 kazıları.

"Yurtdışına kaçırılan Troya hazineleri İkinci Dünya Savaşı'na kadar Berlin'deydi. Savaş sonrasında Ruslar tarafından Moskova'ya götürüldü."

ölümüne kadar çalışıyor. 1890'a kadar buradan bazı buluntu ve hazineleri çalıyor, almış olduğu izne aykırı olarak. Bunu ölümüne kadar devam ettiriyor. Schliemann kazılarıyla hem ören yerine hem buluntulara büyük zarar veriyor. Fakat şunu da söylemek durumundayız. O dönemdeki lokasyon tartışmalarında, Hisarlık Tepe'nin Troya olup olmadığı tartışmalarında özellikle yaptığı yayınlarla, İngilizce, Fransızca ve Almanca yayınlarla Hisarlık Tepe'yi bir anlamda Troya'ya dönüştürüyor. Şunu söyleyebiliriz; 1863 ve 1865'te Frank Calvert arkeolojik anlamda ilk kazıyı yapıyor. 150 yıl önce 1871'deki ilk resmi kazı ve sonrasında 1890'a kadar Schliemann, Hisarlık Tepe'yi Troya'ya dönüştürüyor.

Schliemann öldükten sonra ne oluyor?

1873
Heinrich Schliemann, bulduğu Priamos hazinesini Mayıs 1873'te yurtdışına kaçırdı. 2. Dünya Savaşı'na kadar Berlin'de sergilenen hazineler, savaş sonrasında Rusların eline geçti.

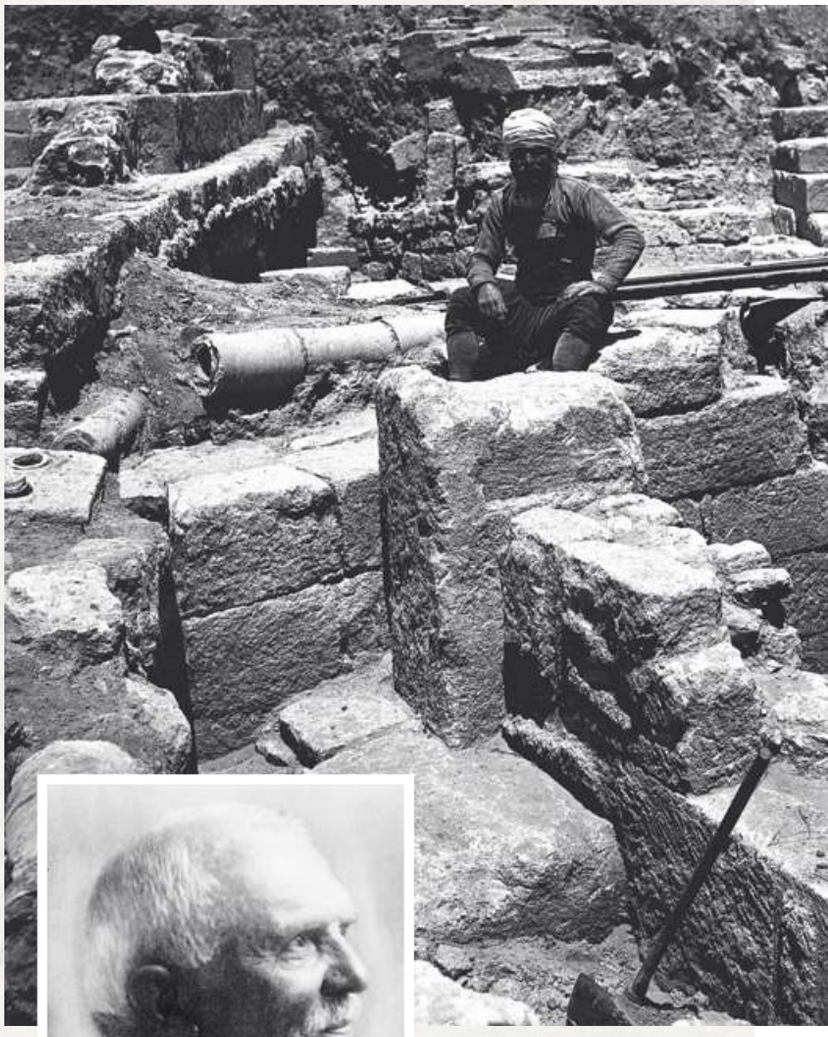
1932-1938
Cumhuriyet dönemindeki ilk Troya kazıları, 1932-1938 yıllarında Cincinnati Üniversitesi'nden Carl W. Blegen tarafından yönetildi. Höyük, 46 yapı katına ayrıldı.

29 Haziran 1871
Osmanlı Devleti, Heinrich Schliemann'a 29 Haziran 1871'de ilk kazı iznini verdi ve Troya resmi kazıları başladı.

1893-1894
Schliemann'ın ölümünden sonra çalışma arkadaşı mimar Wilhelm Dörpfeld kazıları devam ettirdi. Dokuz ayrı kent olarak tanımlanan kent tabakaları Dörpfeld tarafından ortaya çıkarıldı.

Schliemann'ın ölümü sonrasında 1893 ve 1894'te karısı Sophia Schliemann ve Alman Devleti'nin yardımlarıyla mimar Wilhelm Dörpfeld iki yıl kazıları devam ettiriyor. Bizim dokuz ayrı kent olarak tanımladığımız kent tabakalarını Wilhelm Dörpfeld ilk kez tespit ediyor. Şunu da söylemek durumundayız; Troya aslında ilk kez 19. yüzyılda yoğun bir şekilde arkeolojik kazının fotoğrafla belgelendiği bir yer. Wilhelm Dörpfeld ilk kez arkeolojik kazıda koordinat sistemiyle belgelemeyi gerçekleştiriyor ve Homeros Troya'sını, Troya 6 olarak dediğimiz Troya Savaşı'nın geçtiği kabul edilen Troya'yı keşfediyor arkeolojik kazılarla. Wilhelm Dörpfeld'in de 1893 ve 1894'teki çalışmaları bize bu sonuçları ortaya koyuyor. Daha sonrasında çalışmalar aslında 1932'ye kadar kesintiye uğruyor. Burada bir kazı görmüyoruz. 1932'de Cincinnati Üniversitesi'nden Carl Blegen ve ekibi burada kazılara başlıyor. Şunu da söylemek durumundayız, 1932'de kazıların başlamasında Mustafa Kemal Atatürk'ün hem izin vermesiyle hem de destekleriyle 30'lu yıllarda burada kazılar başlıyor. Blegen şunu yapıyor. Blegen, dönemin bütün teknolojik olanaklarından yararlanarak bir anlamda tarih öncesi kazıyı Troya'da bilime dönüştürüyor. 1932 ve 1938'e kadar çalışıyor. İlk kez arkeoloji tarihinde bir kazıyı filme kaydediyorlar. Yani 1932 ve 1938 kazılarının bazı önemli noktalarının o dönemde filme alındığını biliyoruz. Blegen özellikle 1951'de başlayan ve gerçekten hâlâ bir el kitabı niteliğindeki 12 ciltlik yayınlarını gerçekleştiriyor. O nedenle Troya, Akdeniz Bölgesi'nde sadece Doğu Akdeniz değil, tüm Akdeniz'deki tarih öncesi dönem çalışan arkeologların başvuru kitabı. Ne yaparsanız yapın tarih öncesi dönemle ilgili Blegen'in bu yayınlarına atıfta bulunmak zorundasınız. Blegen aslında Dörpfeld'in Troya 6 olarak tanımladığı ve Troya Savaşı'nın geçtiği kent olduğunu iddia ettiği kentin →

1893-94 Dörpfeld kazılarında açığa çıkarılan künkler (üstte). Schliemann'dan sonra iki yıl boyunca kazıları devam ettiren Wilhelm Dörpfeld (solda).

1988
Troya kazıları 50 yıl aradan sonra yeniden başlatıldı. Arkeolog Manfred Osman Korfmann'ın başkanlığını yaptığı kazı çalışmaları, Korfmann'ın 2005 yılındaki ölümüne kadar devam etti.

1996- 1998
Troas bölgesinin bir kısmı, 1996 yılında "Troya Tarihi Milli Parkı" olarak ilan edildi. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin başvurusuyla Troya, 1998 yılında "UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi"ne dahil edildi.

2013
1988 yılından itibaren Manfred Korfmann'ın kazı ekibinde yer alan Prof. Dr. Rüstem Aslan, 2013 yılında Troya kazı başkanlığı görevine getirildi.

2018
Troya'nın Dünya Kültür Mirası Listesi'ne girmesinin 20. yıldönümü nedeniyle 2018, "Truva Yılı" ilan edildi. Aynı yıl Truva Müzesi açıldı.

2020
Troya Müzesi, Avrupa Müze Forumu (EMF) tarafından verilen 2020 Yılı Avrupa Yılın Müzesi Özel Ödülü'nün sahibi oldu.

Troya kazıları, 1988 yılından itibaren 17 yıl boyunca Manfred Osman Korfmann'ın başkanlığında devam etti (altta).

depremle yıkıldığını, kendi kronolojik sıralamasıyla 7a kenti olduğunu ve yaklaşık 1200'lere tarihlendiğini öne sürüyor. Güney girişinin önündeki alanda, evlerde ve sokaklarda iskeletler, silahlar, bir yangın tahribat tabakası buluyor. Bunu Troya Savaşı'nın arkeolojik ispatı olarak yayımlıyor. Yani Blegen, Troya Savaşı'nı birazcık daha yaklaşık 80 yıl sonraya tarihliyor ve kenti de 7a olarak tanımlıyor, Troya Savaşı'nın geçtiği kent. 1938'den sonra da yine kazıların kesintiye uğradığını görüyoruz, ta ki 1988 yılına kadar.

Siz de o dönemde çalışmaya başlıyorsunuz değil mi?

1988 yılında Almanya Tübingen Üniversitesi'nden Manfred Korfmann yeni dönem kazılarına başlıyor. Ben de o yeni dönem kazılarına İstanbul Üniversitesi Prehistorya Ana Bilim Dalı'nın öğrencisi olarak katıldım 1988 yılında. Kesintisiz bir şekilde Troya kazılarını öğrenci, asistan ve farklı görevlerle devam ettirdim ve yaklaşık 2013 yılından itibaren de Troya kazı başkanlığını yürütüyorum. Korfmann döneminin kazılarında hem arkeolojik anlamda hem ören yerinin korunması, ören yerinin daha anlaşılabilir bir yer haline getirilmesinde büyük çalışmalar yapıldı. 1988'de Troya, harabeye dönüşmek üzereyken Korfmann'ın müdahaleleri ören yerini tekrar ayağa kaldırdı, canlandırdı. Yine o dönemdeki sergiler, yayınlar, keşifler, ilk yazılı metnin bulunması, son Tunç Çağı Troya'sının bir Anadolu kenti, Hitit kültür coğrafyasının bir yerleşmesi olduğunu, bulduğu Luvice mühürle Troyalıların Luvice yani Hititçenin bir şivesini konuştuklarını ve yazıştıklarını ortaya koydu. Şu da gerçekleşti 1996 yılında, dönemin sorumlu kurum ve kuruluşlarıyla çalışarak Troya ve çevresinin 1996 yılında tarihi milli park olarak onaylanmasını sağladı. 1998 yılında Troya, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne girdi. Bu nedenle de 2018 yılında, Troya'nın kültür mi-

HOMEROS'UN İLYADA'SINDA TROYA

Her bir ordu, başta komutanları sıra oldu.
Troyalılar yürüdüler kuşlar gibi, çığlık çığlığa,
turnalar göklere yükselir de hani,
kasırgadan, sağanak yağmurdan kaçıp
Okeanos akıntılarına doğru bağıra çağıra uçarlarsa nasıl
...
Akhalar da ateş püsküre püsküre,
birbirlerine yardım için yan yana,
yürüyorlardı sessiz sedasız.
Notos yeli dağ doruklarını sisle örterse nasıl,
o sis çobanların hiç hoşuna gitmez hani,
hırsız içinse iyidir geceden bile,
görür insan, görse görse bir atımlık yeri.
Kara tozlar bulut gibi yükseliyordu işte böyle,
onlar çabuk adımlarla yutuyorlardı sanki ovayı

İlyada Destanı, III, 1-15

Bilinen en eski İlyada kitabından bir sayfa.

rası listesine girişinin 20. yılı nedeniyle de Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı desteğiyle beraber 2018 yılını "Troya Yılı" ilan etti. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası pek çok projeler, sergiler, yayınlar, belgeseller gerçekleşti. Fakat bu yılın en önemli ürünü ise yine Manfred Korfmann ile başlayan Troya Müzesi hayali 2018 yılında gerçek oldu ve hemen Troya'nın dibinde Troya Müzesi açıldı.

Yine 2018 Troya Yılı kapsamında özellikle Troya'nın etrafındaki köylerde, bu toprakların kültür tarihiyle ilişkilendirilen düzenlemeler yapıldı. Troya kültür rotası gerçekleşti yani kırsal kesimdeki Troya turizmini biraz daha çevreye yayma amaçlı projeler gerçekleşti. Troya Müzesi bu projelerin merkezinde yer aldı. Troya Müzesi açıldıktan sonra önemli ödüller aldı, bundan sonra önemli ödüllere aday oldu, önemli ödülleri alacağından eminiz. Bu sene de özel bir yıl, resmi kazıların 150. yılı.

Biz de bu süreçte aslında yine Korfmann dönemi kazılarının bir anlamda bazı sonuçlarını daha detaylı hale getirmek, ören yeri - müze ilişkisini sağlamak, ören yerinin milli parkla olan ilişkisini daha kültürel bir boyuta taşımak amaçlı olarak ekibimizle burada çalışıyoruz. Aslında Dünya Kültür Mirası Listesi'ndeki Troya, Anadolu'daki pek çok önemli yerden birisi. Türkiye, dünya kültür mirasında bir süper güç. Bu süper gücün en önemli yerlerinden birisi de Troya. Bunun bilincinde olarak biz de ekibimizle buradaki çalışmalarımızı devam ettiriyoruz ●

Ören yerinin çok yakınında bulunan Troya Müzesi'nin dıştan görünümü (altta). Müzenin ilk katında bulunan lahit ve heykeller (üstte).

"2018'de açılan Troya Müzesi en prestijli müze ödüllerinin sahibi oldu."

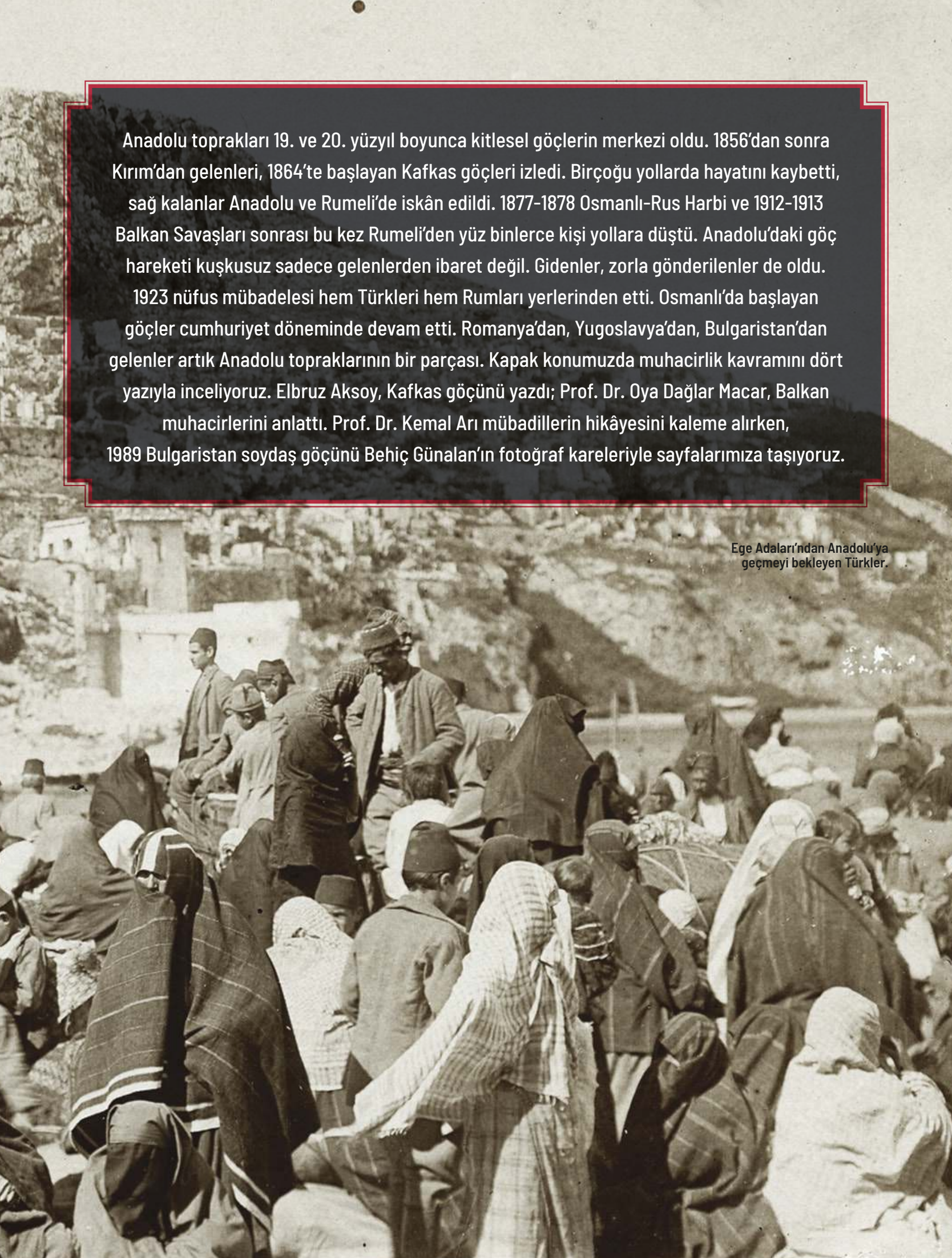

KAFKAS SÜRGÜNÜ, BALKAN GÖÇÜ VE MÜBADELE

MUHACİR OLMAK

Anadolu toprakları 19. ve 20. yüzyıl boyunca kitlesel göçlerin merkezi oldu. 1856'dan sonra Kırım'dan gelenleri, 1864'te başlayan Kafkas göçleri izledi. Birçoğu yollarda hayatını kaybetti, sağ kalanlar Anadolu ve Rumeli'de iskân edildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ve 1912-1913 Balkan Savaşları sonrası bu kez Rumeli'den yüz binlerce kişi yollara düştü. Anadolu'daki göç hareketi kuşkusuz sadece gelenlerden ibaret değil. Gidenler, zorla gönderilenler de oldu. 1923 nüfus mübadelesi hem Türkleri hem Rumları yerlerinden etti. Osmanlı'da başlayan göçler cumhuriyet döneminde devam etti. Romanya'dan, Yugoslavya'dan, Bulgaristan'dan gelenler artık Anadolu topraklarının bir parçası. Kapak konumuzda muhacirlik kavramını dört yazıyla inceliyoruz. Elbruz Aksoy, Kafkas göçünü yazdı; Prof. Dr. Oya Dağlar Macar, Balkan muhacirlerini anlattı. Prof. Dr. Kemal Arı mübadillerin hikâyesini kaleme alırken, 1989 Bulgaristan soydaş göçünü Behiç Günalan'ın fotoğraf kareleriyle sayfalarımıza taşıyoruz.

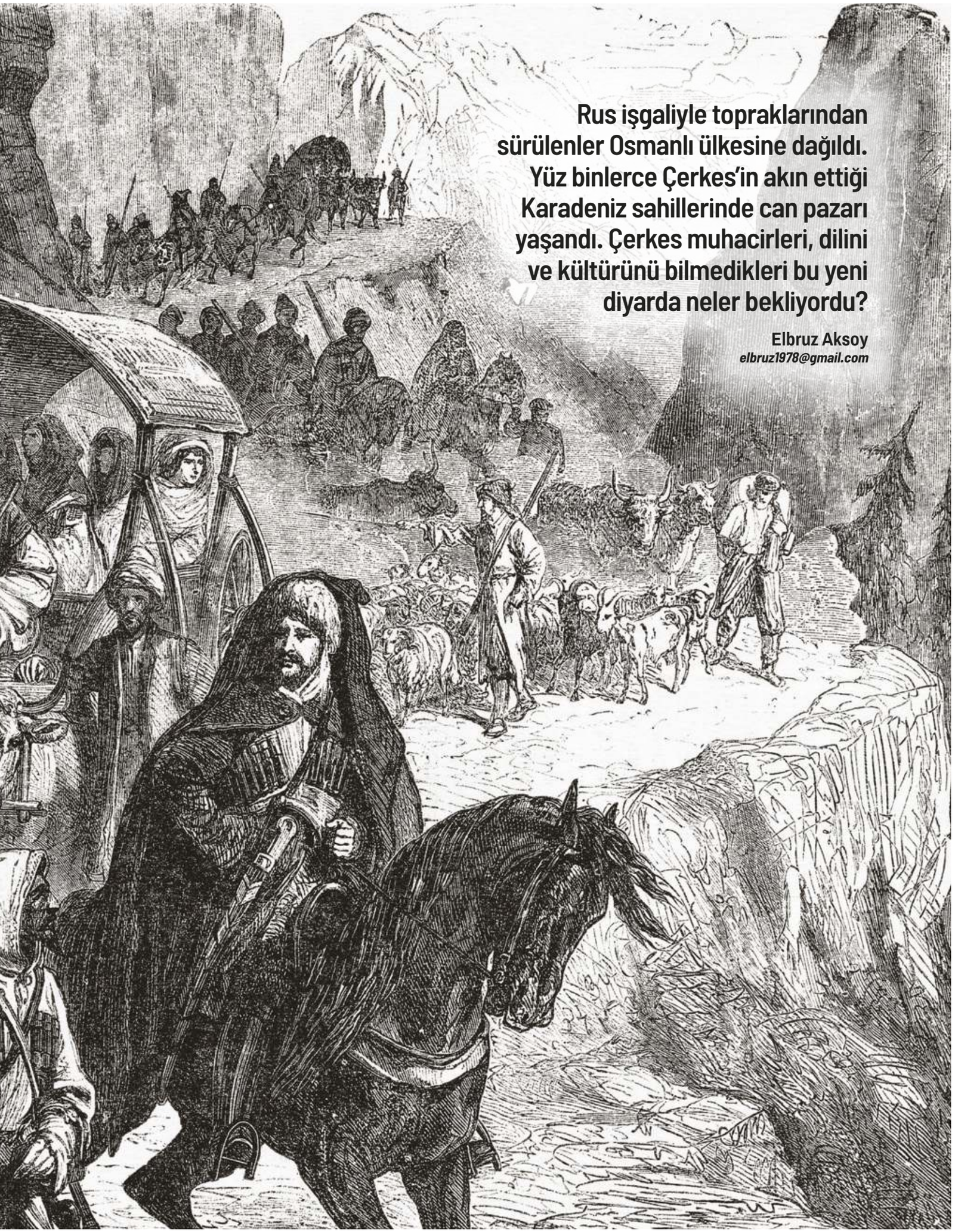

Ege Adaları'ndan Anadolu'ya geçmeyi bekleyen Türkler.

1864 ÇERKES SÜRGÜNÜ

KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA SÜRGÜN HİKÂYELERİ

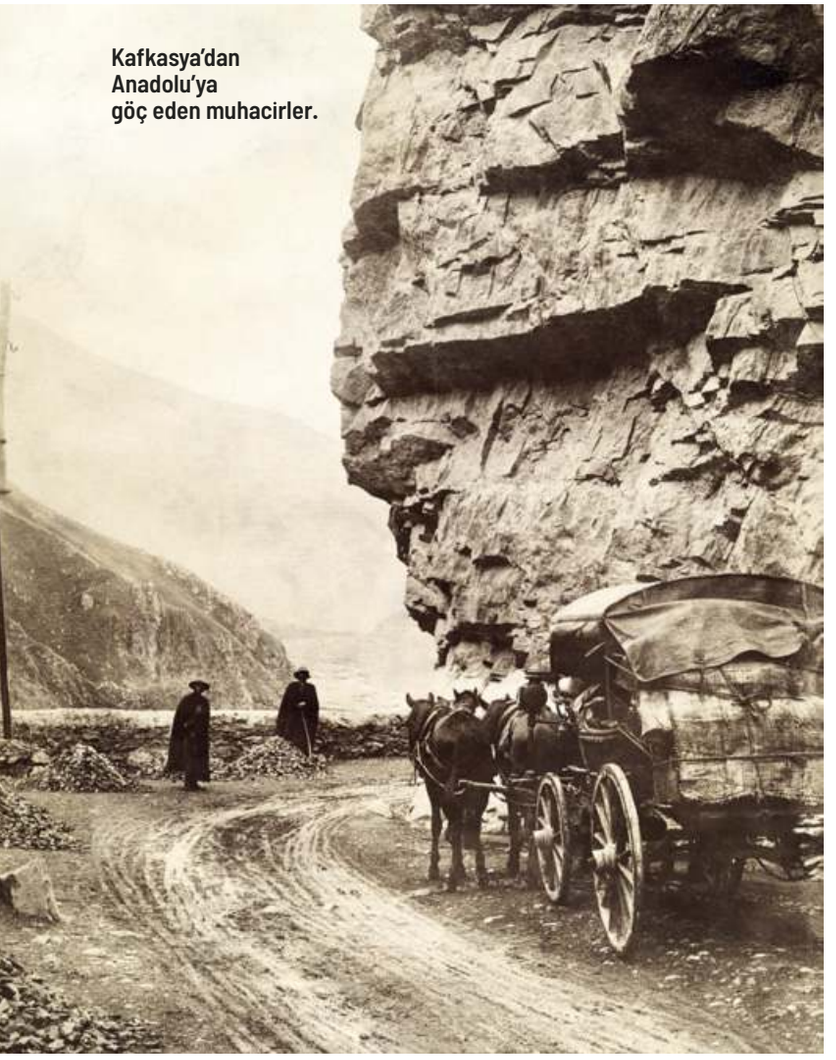
Rus işgaliyle topraklarından sürülenler Osmanlı ülkesine dağıldı. Yüz binlerce Çerkes'in akın ettiği Karadeniz sahillerinde can pazarı yaşandı. Çerkes muhacirleri, dilini ve kültürünü bilmedikleri bu yeni diyarda neler bekliyordu?

Elbruz Aksoy
elbruz1978@gmail.com

“Tarlalar sizin mi? Tapularınız ha! Tanımıyorum onları. Çerkesleri barındırıp doyurmaya gücünüz yok, öyle mi? Öyleyse evlerinizi, karılarınızı, çocuklarınızı satın, boyun eğin ya da buralardan çıkın gidin!” diye bağırıyordu Osmanlı memuru Çerkeslerle kavga eden Bulgarlara...

Çarlık Rusyası, 1567’den itibaren işgal etmeye başladığı Kafkasya’da iskân ettiği Kozaklara ait “Stanitsa”ların sayılarını artırarak Çerkesya’yı tamamen ortadan kaldırmak istedi.

1783’te işgal edilen Kırım gibi, Çerkesya’nın tüm Karadeniz sahil şeridi her ne pahasına olursa olsun Çerkeslerden temizlenecek ve Ruslaştırılacaktı. Rus kolonizasyonu Kırım, Çerkesya ve Abhazya’da yerli halkların imhasıyla ve arta kalanların da topluca sürgün edilmesiyle son buldu. Çerkesya Karadeniz sahil şeridi boyunca; Anapa, Soğucak, Gelendjik, Tuapse ve Soçi’yi içine alacak şekilde neredeyse tamamen Çerkeslerden temizlenmişti.

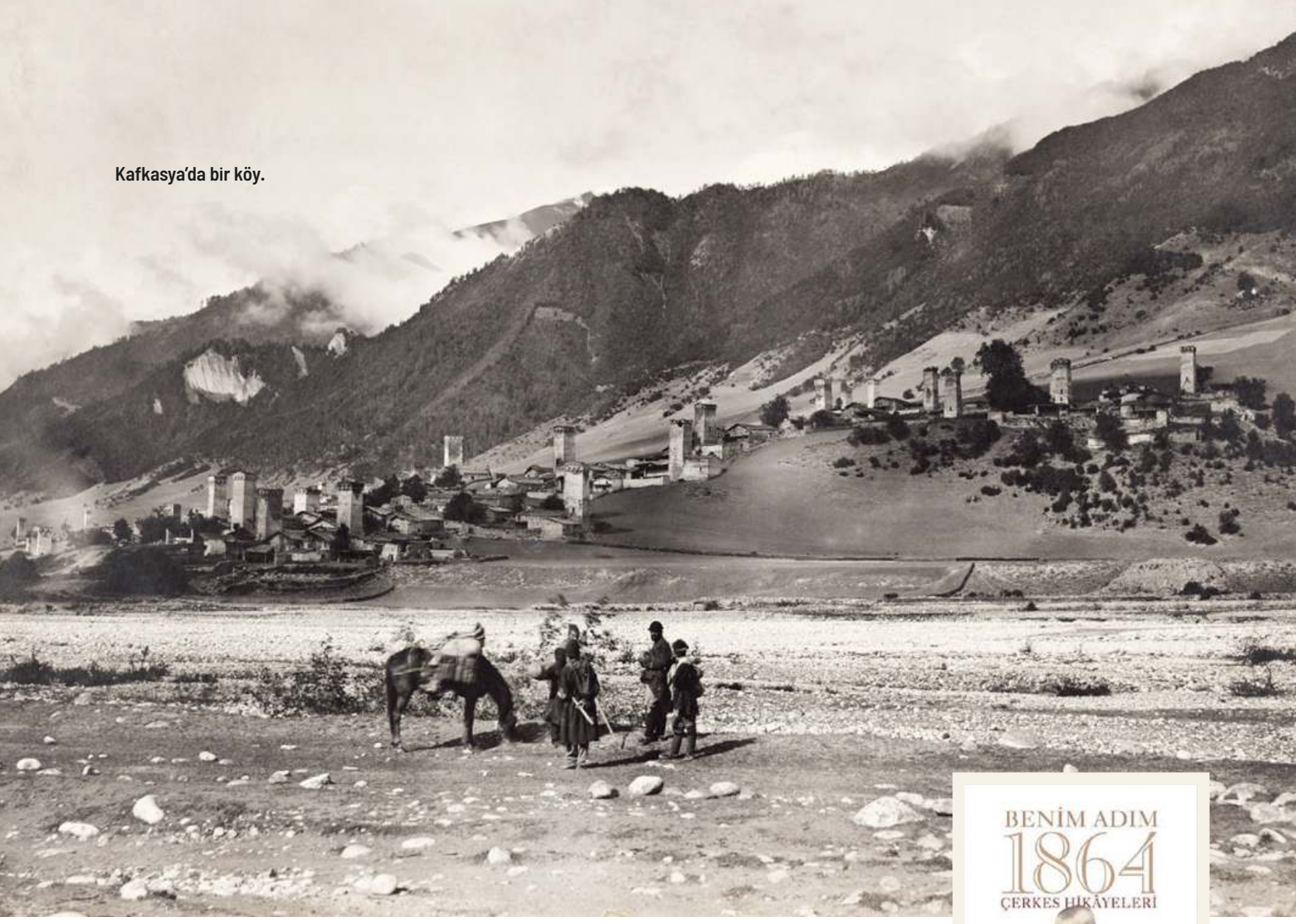
Kafkasya’dan Anadolu’ya göç eden muhacirler.

Soykırım olarak adlandırılan bu katliamlardan sağ kurtulanlardan bir kısmı Rusya içlerine savaş esiri hükmünde sürüldü, sadece 1863’te 10 bin civarında esir edilmiş Çerkes’in Sibirya’ya sürüldüğü Tiflis’te bulunan Rus arşivinde kayıtlara girdi. Soçi sırtlarında gerçekleşen savaştaki mağlubiyetin ardından hayatta kalabilen Çerkeslerin Karadeniz sahillerindeki perişan haline şahit olan Rus tarihçi Berje’nin sözleri, 1864 gerçeğini gözler önüne sermektedir: “Novorosisk Körfezi’nde toplanmış 17 bin dağlının bende bıraktığı korkunç izlenimi hiç unutmayacağım. Yılın bu sert zamanında neredeyse tamamen gıdasız kalan, tifüs ve çiçek salgınıyla kırılan bu halkın hali içler acısıdır. Gökyüzünün altında çıplak arazide, yırtık elbiselerinin içinde katılaşmış cesediyle yatan genç Çerkes kadının ve biri can çekişen, diğeri annesinin göğsünden süt emmeye çalışan çocukların manzarası hangi kalbi sızlatmaz? Buna benzer pek çok sahne gördüm.” Rus subay Ivan Drozdov da hatıralarında, Soçi’ye ulaşmaya çalışan Çerkeslerin mahveden yürüyüşünü anlatırken, “Erkek, kadın, çocuk, yaşlı bir Çerkes kafile, açlıktan ve hastalıklardan bitkin cesetler halinde yürürken, aç köpeklerin saldırısına uğrayıp canlı canlı yeniyordu…” ifadesini kullanmıştı.

Muhacirler yollarda neler yaşadı?

Çerkes muhacirlerin; sürgün yollarındaki sefaleti ve ne şekilde can verdikleri, dönemin Trabzon Rus Konsolosu’nun verdiği raporda şu cümlelerle ifade ediliyordu: “Türkiye’ye gitmek üzere Batum’a 70.000 Çerkes geldi. Bunlardan vasati olarak günde yedi kişi ölüyor, Trabzon’a çıkarılan 24.700 kişiden şimdiye kadar 19.000 kişi ölmüştür. Şimdi orada bulunan 63.900 kişiden her gün 180-250 arasında kişi ölmektedir. Samsun civarındaki 110.000 kişi arasında her gün vasati 200 kişi can veriyor. Trabzon, Varna ve İstanbul’a götürülen 4650 kişiden de günde 40-60 arasında kişinin öldüğünü haber aldım.”

1863-1864 kışından itibaren sürülen Çerkeslerin sayısında ciddi artış meydana gelmiş, başlangıçta 40-50 bin kişi olacağı tahmin edilen muhacirlerin sayısı, kısa zamanda 400 bine ulaşmıştı. Takip eden aylarda bu sayı milyonu aşmış, Çerkesya’daki kalabalık yerleşim yerleri bir insana dahi rastlanamayacak derecede ıssızlaşmıştı. Aralık 1864’te

Kafkasya'da bir köy.

sadece Trabzon'a sürülen Çerkes muhacir sayısı 100 binden fazlaydı. Büyük bir çoğunluğu insani olmayan koşullar içerisinde ve salgın hastalıklara yakalanmış haldeydi. Bütün camiler ve boş evler kullanılmasına rağmen fındık ve zeytin ağaçlarının altları dahi muhacirlerle doluydu. Kaynaklar, Temmuz 1864'e kadar Trabzon'da 180 bin, Samsun'da da 150 bin kadar Çerkes'in karaya çıktığını bildirmektedir. Ancak bu rakama yasal olmayan şartlarda diğer kasaba ve köylere çıkan muhacirler dahil değildir. Dr. Barozzi'nin komiser olarak görev yaptığı Trabzon ve Samsun'a yaklaşık olarak 350 bin kişi gelmişti; fakat muhacirler arasındaki ölüm oranı çok yüksekti. 1864'ün ekim sonuna kadar Trabzon kadar Samsun'da da büyük bir facia yaşanıyordu. Ölümler yüz bin olarak hesaplanmış; bunun 60 bini Samsun'da, 40 bini ise Trabzon'daydı. Kasım 1863 ile Eylül 1864 arasında Trabzon kıyılarına ayak basan muhacirlerin sayısı yaklaşık olarak 220 bindi ve bunların yaklaşık 10 bini de çoktan köle olarak satılmıştı.

Osmanlı hükümeti genelde muhacirlerin dağınık şekilde iskân edilmelerini benimsemiş olmakla birlikte, siyasi ve askeri yönden uygun bulunması halinde toplu iskânlara da izin vermekteydi. Devlet-i Âlî'nin iskân siyaseti devletin bekası için gerekli görülen bölgelere bu muhacirlerin iskân edilmesi olarak gerçekleşmiştir. 1860'lardan itibaren Kafkasya'dan sürülen Çerkeslerin sayısı 1 milyon 200 bin olarak tahmin edilmekteydi. Osmanlı sınırlarına sürülen muhacirlerin içine düştükleri yokluk ve sefalet korkunç boyutlardaydı: "Samsun'da Ladik'teki göçmenlerin birkaçı hariç gerisi aç ve çıplaktı; Mecitözü ve Osmancık'ta bulunanların da üçte biri, belki kendilerini koruyabilirler ama geriye kalanı aç ve çıplak durumdaydı. Diğer kazalarda olanlar da yarı yarıya veya üçte bir, üçte iki oranında bu haldeydi."

Elbruz Aksoy'un 2018 tarihli kitabı, 1864 sürgünü ile gelen Çerkeslerin hikâyesini anlatıyor.

Sürgün öncesi ve sonrasında yaşanan korkunç olaylar neticesinde kadın, erkek ve çocuk onbinlerce muhacirin köle olarak satıldığı tahmin edilmekteydi. Köle olarak satılmayanlar da evlatlık, besleme, nikâhlı eş ya da kuma olarak hanelere dağıtılmıştı. Erkekler zengin konakların kapısında bekçilik, paşaların peşinde fedailik ve Galata sokaklarında kabadayılık yapmaya başlamış, süreçte dağa çıkıp eşkıyalık yapanlar ve askere yazılanlar da fazlasıyla mevcuttu. →

19. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya'dan gelen muhacirlerin de bulunduğu Trabzon kenti (üstte, solda). 20. yüzyıl başlarında bir Çerkes aile (üstte, sağda).

Erkek çocuklar içinde en şanslı olanları askeri okullara, sanayi mekteplerine, tekke ve medreselere alınmış; büyük şehirlerin sokakları, hamam köşeleri, kayıkhaneler ve bekâr odaları sefil halde dolaşan sahipsiz çocuklarla dolmuştu. Sürgünün ilk aşamasında ailelerinden kopan bu büyük mağdur kitle, akrabalarına bir daha kavuşamadan şehirlerin karanlık sokaklarında kaybolup gidecekti.

Osmanlı iskân politikası

Çerkes sürgünü ile Osmanlı ordusu, Türkçe bilmese de ölmeye hazır sadık askerlerle, istihbaratı gözü kara tetikçilerle, zengin haneleri de kılıç artığı yetim çocuklar ve nikâhlanmayı bekleyen dul kadınlarla dolmuştu. 1864'e kadar hiçbir zaman tebaası olmadıkları; Türk olmadıkları gibi Türkçe bir cümle de kuramayan ama savaşçı karakterleriyle nam salan Çerkeslere, yıkılmakta olan bir devletin adeta jandarmaları olma vazifesi verilmişti. Devlet zor şartlarda kabul etmek zorunda kaldığı muhacirlerden bir "bedel" ödemesini istemiş ve bu siyasete uygun şekilde onları iskân ve istihdam etmişti. Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenip ezeli düşmanı Rusları yenmesinin Çerkeslere de Kafkasya'ya geri dönüş yolunu açacağı propagandası muhacirler arasında fazlasıyla taraftar bulmuş, Çerkesler bu hayalin peşinde cepheden cepheye koşmuştu.

Sinop'tan başlayarak Samsun, Amasya, Çorum, Yozgat, Tokat, Sivas, Kayseri, Maraş, Adana, Antakya, Hama, Humus, Şam, Golan Tepeleri, Amman ve en güneyde Akabe Limanı'na kadar olan, Karadeniz'den Kızıldeniz'e uzanan 1900 km'lik hat üzerinde en uzak köyler arası atla bir günde ulaşılmak üzere Çerkesler iskân edilmişti. Bu hattın batısında yer alan Anadolu, Suriye ve Filistin toprakları her ne pahasına olursa olsun savunulacak ve devrin idarecileri tarafından devletin kırmızı çizgisi olarak kabul görecekti. Düzce'den başlayarak Adapazarı, İzmit, Yalova, Bilecik, Eskişehir, Bursa, Balıkesir'den Çanakkale'ye uzanan ikinci hat ise başta İstanbul ve saltanat olmak üzere boğazları da koruyacak şekilde Karadeniz'den Ege'ye kadar uzanmıştı. Bu iki ana hat dışında iskânlar olmuşsa da Çerkeslerin çoğu bu bölgelerde askeri ve siyasi saiklere göre iskân edilmişti. Yıkılmakta olan devletin öngörü sahibi idarecileri, Çerkesleri imparatorluğun en iyi şartlarda yıkılmasını sağlayacak harplerde savaşması ve isyanlarını bastırması beklentisiyle iskân etmişti.

Osmanlı hükümeti, savaşlar ve kaybedilen topraklarla azalan Müslüman nüfusu tahkim etmek ve elde kalan topraklarda Müslüman çoğunluğu sağlamanın telaşındaydı.

Devlet otoritesinin ancak bu sayede sağlanabileceği kanaati Osmanlı iskân siyasetine yön verecekti. İskânlarda siyasi ve askeri sebepler ön planda olduğu için hükümet, Çerkesleri öncelikle Doğu Rumeli'ne yönlendirme eğilimindeydi. Böylece bölgedeki Müslüman nüfus artacak, Bulgar isyanları bastırılacak ve beklenen Rus işgalinde Rus ordularının İstanbul'a yürüyüşüne karşı koyacak bir kuvvet olarak Çerkeslerden faydalanılabilecekti.

Devlet bir yandan Çerkes muhacirlerin iskân meseleleriyle uğraşırken, bir yandan da Balkanlar'da yükselen Slav milliyetçiliğiyle baş etmeye çalışıyordu. Osmanlı düzenli ordularının alt edemediği Bulgar çeteleri, sonunda karşılarında kendileri gibi gerilla savaşı yapan Çerkes çetelerini bulmuştu. Paradoksal bir biçimde Çerkesler, Kozakların yüzyıllardır Kafkasya'da Rusya için oynadığı rolün benzerini Osmanlı Devleti için oynamak durumunda kalmışlardır. Çarlık bir türlü kontrol altına alamadığı Kozaklardan ne vazgeçebiliyor ne de onlarsız yapabiliyordu, Osmanlı idaresi de Çerkeslerle aynı yola girmişti.

1864'te Varna ve Burgaz limanlarına çıkan 400 bin Çerkes, Muhacirin Komisyonu'nun aldığı önlemlerin yetersiz kalması sonucunda sefalet ve açlıkla yüzleştiklerinde yol üstünde bulunan kimi Bulgar köy ve kasabalarını yağmalamaya başlamıştı. Zamanla Çerkesler için bölgede köyler kurulmuş olsa da kimi Çerkes çeteler ekonomik bir kaynak olarak gördükleri ve devlet tarafından da teşvik edilen etrafa korku saçan bu taşkınlıklarına 1878 Berlin Antlaşması ile bölgeden çıkarılana dek 14 sene daha devam edeceklerdi.

Bâb-ı Âlî, Avrupa'dan gelen Çerkes çetelerin dizginlenmesi ve cezalandırılması noktasındaki uyarıları ciddiye almayacak, bazen göstermelik de olsa Çerkes çetelerine yönelik cezalandırmalara gidecek, çete reislerini hapsedecek; fakat bir müddet sonra onları hapishaneden çıkartıp Rumeli'nin sorunlu başka bölgelerinde görevlendirecekti.

Yıllarca Ruslara karşı mücadele eden Çerkesler, deneyimli askerler olarak Osmanlı ordusunda görev aldı.

Devlet ayrıca Çerkeslerin yöresel kıyafetlerini askeri vazifelerde giymelerine izin verip, o kıyafetleri Hamidiye Alayları'nın "milli" kıyafeti olarak da kullanışlı hale getirmişti. Hamidiye Alayları içinde ağırlıkla Kürt aşiretler istihdam edilse de komuta kademesindeki subayların çoğu, Hamidiye Alayları Başkomutanı olarak 20 yıl boyunca görev yapacak olan Zeki Paşa gibi Çerkes'ti.

Çerkesler, Osmanlı İmparatorluğu'nun tekrar güç- →

lenmesinin onlara Çerkesya'ya dönüş yolunu açabileceğine dair inanmışlıkla bir yandan yıkılmakta olan bir devletin nasırlaşmış meseleleriyle boğuşurken, diğer yandan da bitmeyen savaşlarda savrularak bir hayatta kalma mücadelesine girişmişti. Çerkesler "Bir gün nasılsa geri döneceğiz!" inancıyla iskân edilseler de tam anlamıyla yerleşmeden, "Çerkeslik" denebilecek yüksek duvarlarla örülü, "Khabze" denen örf-âdetlerle korunan, "Thamade" denen büyüklerin idaresindeki güvenli sosyal alanlarında komşu halklara mesafeli bir hayat sürmeyi yeğleyecekti.

Şehirli Çerkesler, İstanbul'da ve imparatorluğun diğer merkezlerinde, belki de diğer halklardan daha ayrıcalıklı olarak, Çerkes olmayanlarla birlikte okula gidiyor, diğer okumuş seçkinler gibi Osmanlı Devleti'ne karşı aynı sadakat ve sadakatsizlik duygusunu da paylaşıyorlardı. Bununla birlikte, nüfusun çoğunluğu kırsalda özellikle de gayrimüslimler arasında sorunlu bölgelerde iskân edilmişti. İster kasabada, ister köyde yaşasın, bu Çerkeslerin bir kısmı kısa sürede dağda eşkıya, orduda asker ve sonraları Teşkilat-ı Mahsusa'da gözü kara fedailer olacaktı. Teşkilat-ı Mahsusa, üyelerinin sadakatle bağlandığı bir ülkü olarak, milli beka uğruna her fedakârlığı, cesareti ve taşkınlığı da göze alan bir gücü temsil ediyordu. Bu milli beka davasının peşinde, Rusya ve özellikle Kafkasya'da karşı ihtilal faaliyetleri gerçekleştirmek, bölgeyi Rus etkisinden kurtarmak için onlarca Çerkes, Kafkas İhtilal Cemiyeti'ne alındı. Süreçte Teşkilat'taki Çerkes sayısı öyle artmıştı ki üst düzey bazı Çerkes istihbaratçıların kendi aralarındaki mahrem yazışmaları Osmanlı alfabesi ile ama Çerkesçe yazdıkları dile getirilmekteydi.

Sürgünden 40, 50 yıl sonra da Çerkesler, Osmanlı toplumu ile sorunlar yaşamış, neticede bazı bölgelerde muhacirler silaha sarılmıştı. Osmanlı memurlarının hazırladığı raporlarda sıklıkla kırsaldaki Çerkeslerin yaygın milis

faaliyetlerinden bahsediliyor, dağlara çıktıklarına değiniliyor, İstanbul'da sokak aralarında toplanarak huzuru bozdukları ve şiddet olaylarına karıştıkları iddia ediliyordu. Bu çatışmalar zamanla Osmanlı toplumu içinde "Çerkes Abaza Allah muhafaza!" şeklinde bir deyimin türemesine de sebep olacaktı.

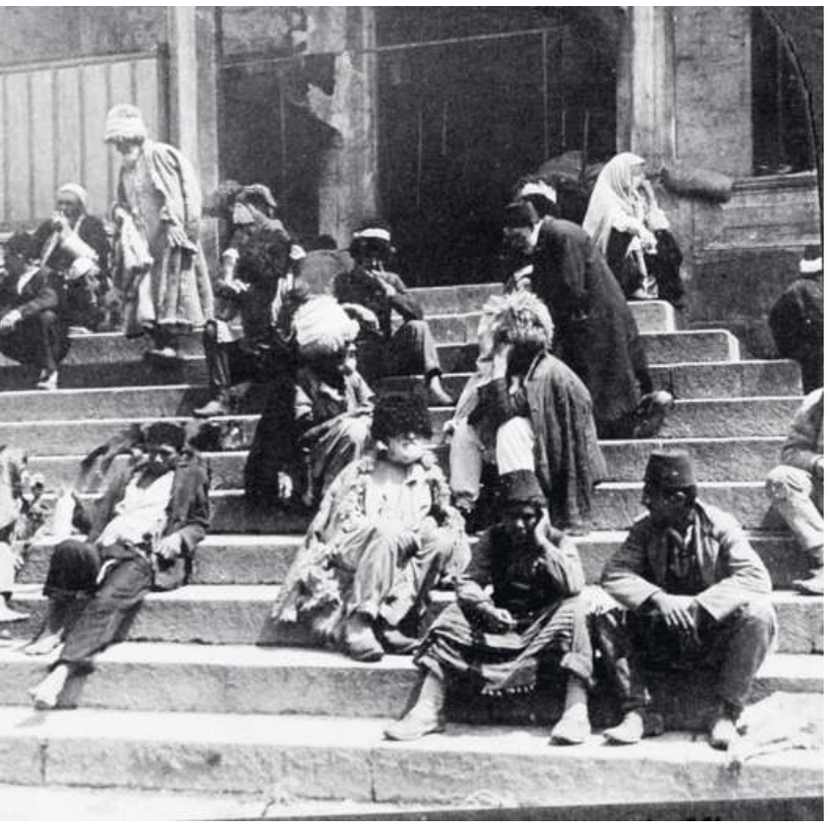
Çerkeslerin yerleştirildikleri kimi bölgelerdeki halklarla sorun yaşamalarına rağmen yeni vatanlarına sahip çıkma refleksi de göstermeleri, onların iktidar ile girdikleri ilişkide büyük ölçüde belirleyici olmuştu. Günümüze kadar etkileri görülen bu refleks; Çerkes, Abaza, Gürcü ve Çeçenlerin kendi kimliklerinden ödün verme pahasına da olsa altında bulundukları çatıyı ayakta tutma çabası olarak ifade edilebilir.

93 Harbi sonrasında toplanan Berlin Kongresi'nde Rus tarafının bastırmasıyla 1864'te Rumeli'de iskân edilmiş olan tüm Çerkeslerin bu topraklardan çıkartılması kararı alın-

Rumeli'ye yerleştirilen Çerkesler, 1878'de ikinci kez yollara düşerek Anadolu'ya geldiler.

Anadolu yollarında Kafkas muhacirler.

Osmanlı topraklarında Kafkas muhacirleri.

Çerkesler, Osmanlı toplumundan farklı kültür, siyasi ve sosyal yapıya sahiptiler.

mıştı. Bu, aslında Çerkeslerin ikinci kez sürgüne uğramaları anlamına geliyordu. 1878'de Rumeli'den sürülen Çerkeslerin bir kısmı kendi imkânlarıyla özellikle Güney Marmara ve Batı Anadolu'ya geçmiş, Osmanlı Devleti ise Rumeli'deki Çerkesleri özellikle Suriye ve Filistin'deki stratejik köy ve kasabalara iskân etmeye çalışmıştı. Çerkeslerin Batı Anadolu'ya iskânıyla birlikte şimdi de Çerkesler, Rumlar ve Arnavutlar karşısında bir sınav verecek; Ortadoğu'ya sürülenler de kendilerini Araplar, Bedeviler ve Dürzilerin arasındaki ateş hattında bulacaktı.

Kırsalda çok ciddi sorunlar yaşanırken, kimi Çerkes beylerinin köleleri üzerinden saray ile akrabalık ilişkisi kurması, onlara çeşitli mülkler ve rütbeler kazandırmanın yanı sıra beylerin ülkede daha rahat at koşturmasını da sağlamıştı.

Hükümetin asırlardır iskân edemediği, vergi alamadığı, göçerliği bıraktıramadığı Avşarlar, otlaklıklarına iskân edilen Çerkesler hakkında padişaha şikâyet dilekçesi yollamıştı. "Yedikleri darı, giydikleri deri, gözü göğ, benzi sarı, El-Aman Padişahım, sür gitsin geri!" şeklinde yazılan dilekçe üzerine hükümet, 40 Çerkes köyünün daha Aziziye'ye havalisine iskân edilmesine karar vermişti. Sadece Avşarlar değil, 1860-1878 arası dönemde Osmanlı kırsalında kurulacak olan 1100 civarındaki Çerkes köyleri ile komşu olan, otlaklarını ve ormanlarını paylaşmak zorunda kalan birçok halk da onlardan rahatsızdı. Anadolu'da fay hatları üzerinde hassas bir dengede duran ama her an yıkılmaya müsait Müslüman-Hıristiyan, Alevi-Sünni, Türk-Ermeni, Kürt-Ermeni gerginliklerinin tam ortasına, bu coğrafyaya fazlasıyla yabancı 1.2 milyon Çerkes ve diğer Kafkasyalı halkların iskân edilmesiyle durum hiç olmadığı kadar kötüleşmişti. Kıt kaynakların pişirildiği büyük kazanın kenarına şimdi dilini, örfünü hiç bilmedikleri bir halk daha eklenmiş, Çerkesler Anadolu'nun zorlu muhacirleri olarak sofradaki yerini almıştı.

Anadolu halkı dilleri, kıyafetleri, âdetleri ve sosyal yapılarındaki farklılıklardan dolayı Çerkeslerle yeterince anlaşamamış, onları Rumeli'den sürülen Türkler gibi makbul 'muhacirler' olarak da görmemişti. Sürgün yollarının zorlu şartları ve kıt kaynaklar sebebiyle birçok bölgede çatışmalar çıkmış, Çerkes kafileler köylere sokulmamıştı; anlaşılan devlet hariç hiç kimse bu muhacirlerin gelmesinden memnun değildi. Çökmek üzere olan devlet, dilini anlamasa da âdetlerini garipsese de yıkılış sürecini uzatabileceğine inandığı muhacirlere en mahrem birimlerini teslim etmeye hazır bir haldeydi.

Sünni/Hanefi Müslümanlar olsalar bile, Çerkesler Osmanlı toplumundan oldukça farklı kültürel, siyasi ve sosyal yapıya sahiptiler ve şimdi misafir geldikleri yabancı bir coğrafyada zorlu bir hayat süreceklerdi. Özellikle Türkçe bilmemenin getirdiği onlarca zorlukla karşı karşıya idiler. Kendi geleneklerinin birçoğu yadırganıyor, kadın-erkek ilişkileri ayıplanıyor, peçe takmayan kadınlarına iyi gözle bakılmıyor, at hırsızlığı gibi kültürde yeri olan kadim gelenekleri hem halk hem de idareciler tarafından bir türlü anlaşılamıyordu.

Anadolu'da Çerkes kadınları

Maskülen dünyada savaşçı yetenekleriyle ün salan erkeklerin yanı sıra Çerkes kadınları da Osmanlı feminen dünyasında güzellikleriyle ön plana çıkarak ayrı bir hikâyenin parçası olmuştu. Saraya verilen çoğu köle kızların hızlı yükselişi, harem içerisinde de yıkılması güç bir Çerkes kadınları iktidarının kurulmasıyla neticelenmişti. Çerkes kadınlarının harem hâkimiyeti, beraberinde hem ordu hem de bürokraside akrabalarının istihdam yolunu açmış, Çerkesler nüfuslarının ötesinde bir güç ve nüfuza sahip olmuştu. Hanedanın ve üst düzey devlet adamlarının haremlerinde istihdam olan Çerkes kadınlarının bu hâkimiyeti, zamanla saraydan taşıp İstanbul ve Kahire gibi büyük şehirlerin zengin hanelerinde de uzun süre etkisini gösterecek bir iktidara dönüşecekti.

Köle ya da hür Çerkes kadınlar tarafından kendi örf-âdetleri ve nezaket kurallarına göre yetiştirilmiş onbinlerce şehirli ve okumuş bir nesil, Batılılaşma hareketinin şimdiye kadar görünmeyen bir önemli aktörüne işaret etmekteydi.

Bir Kafkas düğününde dans edenler.

Yerli Müslüman kadınlara göre daha liberal sayılacak İslam algısından, haremlik-selamlık uygulamalarını yumuşatan kendi âdetlerine kadar, çarşaf yerine giydikleri milli elbiselerinden esinlenerek sonunda ferace modasına dönüşecek kıyafetleriyle ve peçe takmayarak tesettürü hafifleten modern yorumlarıyla bu kadınlar bir döneme damgasını vurdu.

19. yüzyılda sınırları aşıp ilk gelen muhacirler Çerkeslerdi ama son olmayacaklardı; Anadolu daha Çerkeslere alışamadan Abazalar, Gürcüler, Çeçenler ve Osetlerin bitmeyen göçleri ile karşı karşıya kalacaktı. İttihat Terakki'nin iktidara el koymasına kadar ağırlıklı olarak Müslüman milliyetçiliği ya da ümmetçilik olarak ifade edebileceğimiz daha kapsayıcı bir siyaset izleyen İstanbul, elde Anadolu dışında bir yer kalmayacağını anladıktan sonra bu siyasetten uzaklaşmaya ve Gayri Türk Müslümanlar üzerinde de baskı kurmaya başlayacaktı.

I. Dünya Savaşı tüm Osmanlı toplumunda olduğu gibi Çerkesler üzerinde de yıkıcı izler bırakmış, Çerkesler sadece Ruslar karşısında değil tüm cephelerde savaşa dahil olmuştu. "Dedelerimiz bu topraklar için ölürken Türkçe bilmiyordu! Şimdi biz Çerkesce bilmiyoruz…" söylemi, farklı birçok bölgede bir sitem olarak dillendiriliyordu.

1918-1923 İstiklal Harbi dönemi Çerkes bilinçaltında en büyük yaralardan birini açacak olan tüm halka "Hain!" damgasının vurulduğu sancılı bir dönemdi. Osmanlı ve Ankara hükümetleri arasında sıkışıp kalan Çerkesler, gerek Ahmet Anzavur-Çerkes Ethem çekişmesinde, gerekse Düzce-Adapazarı ayaklanmalarında karşı karşıya gelmişti. Ethem Bey tarafından asılan Çerkeslerin aileleri onu senelerce lanetle ana dursun; o, Çerkeslere atılacak bir "hain!" iftirasının da parçası olup tarih sahnesinden çekilmişti. Ethem Bey iktidar mücadelesini kaybedip çekildiğinde, "hain!" sıfatı ismine ve milliyetine eklenmiş olarak bugüne kadar Çerkes kimliğiyle kendini ifade eden herkesin karşısına çıkarılacaktı. "Hain edebiyatı!" sayesinde erken cumhuriyet dönemi elitleri tüm Çerkesleri seneler boyunca yaftalayıp sindirecekti.

Nüfus olarak olmasa bile, etkinlik ve görünürlük bakımından Osmanlı askeriyesi ve bürokrasisi içinde oldukça aktif bir pozisyonda yer alan Çerkesler yeni rejimin gözüne kestirdiği ilk iç tehdit olarak ciddi bir sindirme ve asimilasyon siyasetine maruz bırakılacaktı. Cumhuriyetin kurucu kadrosu onlardan etnik ve kültürel tüm geçmişlerini reddetmelerini, dillerini terk etmelerini ve devrime sadık birer vatandaş olarak hareket etmelerini beklemekteydi ●

- *Bu makale, İletişim Yayınları'ndan çıkan "Benim Adım 1864" kitabından ve Bianet'te yayımlanan "Yeni Başlayanlar İçin 1864 Çerkes Soykırımı" makalesinden faydalanılarak hazırlanmıştır.*

- *Makaledeki görseller Atlas Tarih'in 2014 tarihli Kafkas Göçü özel sayısından alınmıştır.*

PROF. DR. OYA DAĞLAR MACAR, ATLAS TARİH'E ANLATTI

BALKAN MUHACİRLERİ

Trakya'da tren istasyonlarına akın eden binlerce muhacir.

Balkan Yarımadası'ndan Anadolu topraklarına göç, 19. yüzyılda, özellikle 93 Harbi'nden sonra hız kazanmıştı. Osmanlı ordusu geri çekiliyor, terk edilen bölgelerdeki Müslüman halk da orduyu takip ediyordu.
93 Harbi gibi 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları da zoraki bir göç başlatmıştı. Savaş patladığında Osmanlı İmparatorluğu bir Balkan devletiydi. Ancak birkaç ay içerisinde Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti tamamen yok oldu. Üsküp ve Selanik'ten binlerce kişi Anadolu yollarına düştü.

Röportaj: Cem Fakir
cemfakir@gmail.com

Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri kitabının yazarı Prof. Dr. Oya Dağlar Macar ile Balkan muhacirlerini konuştuk. Muhacir kavramı ne demek? 93 Harbi ve Balkan Savaşları nasıl bir göç akınına yol açıyor? Kolera başta olmak üzere salgın hastalıklar muhacirleri nasıl etkiliyor? İşte göç yollarında yaşananlar.

Muhacir ve göçmen kavramları arasında fark var mı?

Muhacir kelimesi, bizim literatürümüzde daha çok "kısa bir süre içerisinde, baskılar sonucunda bulundukları toprakları terk ederek, kalan Osmanlı topraklarına sığınan" anlamında kullanılıyor. Göç ise daha genel bir tanım olarak, bir kişinin veya bir grubun bulunduğu coğrafyadan çeşitli nedenlere bağlı olarak isteği doğrultusunda veya zorunlu olarak yer değiştirmesini ifade ediyor. Göç veya göçmenlikle ilgili isimlendirme, döneme ve yapılan göç anlaşmalarına bağlı olarak farklılaşabiliyor. Örneğin 1864'te Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan kitlesel göç hareketi muhaceret kavramıyla anlatılırken, 1923'teki Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi çerçevesinde yapılan göç için mübadele/mübadil kavramları kullanılıyor. Toplumsal olarak da göçmenlere verilen isimler coğrafyaya bağlı olarak değişiklikler gösterebiliyorlar. Hangi kavram kullanılırsa kullanılsın göç çok boyutlu ve derinliği olan bir konu. Göçün hem politik hem sosyolojik hem psikolojik hem de insan hakları çerçevesinde ele alınması ve değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Öznesi insan olan ve özellikle zorunlu olarak yapılan göçler çok boyutlu bir değerlendirmeyi zorunlu kılıyor. Öte yandan göç, bir süreci ifade ettiğinden derinliği de olan bir konu. Göç öncesi, göç ve göç sonrası olmak üzere üç ayrı evreden oluşuyor.

Osmanlı'nın dağılma sürecinde, özellikle 19. yüzyılda hem Kafkaslar'dan hem Balkanlar'dan büyük göç hareketi var. Neler yaşanıyor?

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti için kitlesel göç hareketlerinde çok önemli bir yüzyıldır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında savaşlara bağlı olarak Anadolu'ya doğru adeta bir göçmen akını yaşanmıştır. 20. yüzyılda büyük çaplı göç hareketleri artarak sürmüş, imparatorluğun sonuna hatta cumhuriyet dönemine kadar da devam etmiştir. Bunlar genellikle siyasi nedenlere bağlı zorunlu göçlerdir ve çoğunun temel nedeni bu dönemlerde yaşanan savaşlardır. Cumhuriyetten sonra savaşlara bağlı olmasa da politik baskılar ve milliyetçi politikaların sonucu başlayan etnik ve dinsel ayrışmalar gibi

Göçün temel nedeni savaşlar, politik baskılar ve milliyetçi politikalar...

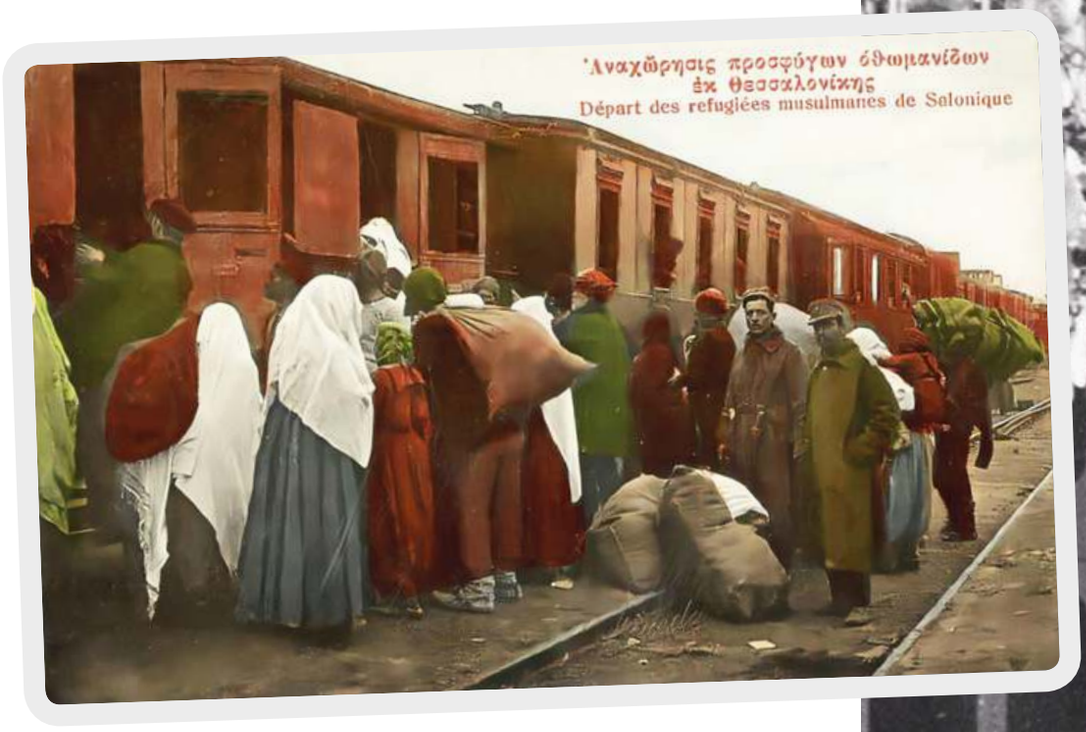
Balkan Harbi sırasında yurtlarından olan kadın, erkek, genç, yaşlı muhacirler (solda). Balkan Harbi günlerinde yaşanan kolera salgını hem askerler hem de göçmenler için en büyük sorundu (sağda).

nedenlere bağlı olarak çeşitli dönemlerde Türkiye'ye göçler sürmüştür.

93 Harbi nasıl bir göç hareketine yol açıyor?

Osmanlı Devleti için 19. yüzyılın en büyük kitlesel göç hareketi ise şüphesiz 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ya da tarihimizde geçen adıyla 93 Harbi'nde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Kırım, Kafkas ve Balkan topraklarından yüz binlerce göçmen Anadolu'ya göç etmiştir. İlginçtir ki; savaşların sonuçlarından biri olarak değerlendireceğimiz göç olgusu, Anadolu'nun demografik yapısında yarattığı büyük değişime paralel olarak bir süre sonra siyasete yön veren bir unsur haline gelmiştir. 93 Harbi'nde yaşanan büyük göçün önde gelen sebeplerinden birinin güvenlik endişesi olduğunu söyleyebiliriz. Rus askerlerinin ve çetelerin zulmünden kaçan göçmenler Makedonya, Üsküp, Batı Trakya, Şumnu ve İstanbul'a yığılmış; birçoğu ise yollarda soğuk, açlık ve salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmiştir. 93 Harbi'nde Osmanlı topraklarına gelen göçmen nüfus konusunda çok net rakamlar vermek zor olsa da Nedim İpek'in verdiği rakamlara göre; 93 Harbi'nde 500 bin nüfus katliam, salgın hastalık gibi sebeplerden hayatını kaybetmiş, yaklaşık 1 milyon 200 bin nüfus da göç etmiştir. Ayrıca Kuzey Kafkasya, Sohum ve Batum sahasından en az 300 bin muhacir gelmiştir. Bu sayılar, 93 Harbi'ndeki göçün büyüklüğü konusunda iyi bir fikir vermektedir. →

Selanik'ten göç edenleri gösteren kartpostal (üstte). Selanik'te camiye sığınan muhacirler (sağda).

Balkan bozgununun yaşandığı 1912-13 yıllarında Anadolu'ya yarım milyona yakın göçmen geldi.

1912-13 yıllarındaki Balkan Savaşları da büyük bozgunla sonuçlanıyor. O dönemde hem ordu hem göçmenler salgın hastalık tehdidiyle karşı karşıya değil mi?

Balkan Savaşları'nda kolera çok ciddi tahribat yapan bir hastalıktır, hatta savaşın seyrini bile değiştirdiği iddia edilmektedir. Hastalığın ortadan kaldırılması ve daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla alınan tedbirlerin bazılarına karşı sivil halkın yaklaşımı incelenmeye değerdir. Kolerayla mücadelede en dikkat çekici tedbirler, kordon uygulaması ve dezenfeksiyon tedbirleridir. Bu tedbirler hem askerlere hem göçmenler de dahil tüm halka tatbik edilmiştir. Fakat uygulamalara bakıldığında kordon tedbirlerinin siviller arasında çok talep edilen bir tedavi şekli olarak kabul edilmediği anlaşılıyor. Göçmenlerin kordondan kaçmak için çeşitli yollara başvurduğu görülmüştür. Bunda toplumdan soyutlanma ve psikolojik yalnızlık gibi nedenlerin yanında özel hayata devlet müdahalesinin bu denli yoğun bir şekilde girmesinin yarattığı tedirginliğin de sebep olduğu düşünülebilir. Zaman içinde hastaların hastaneye nakli ve hemen arkasından ikametgâhlarının etüvden geçirilmesine yani buharla temizlenmesi işlemine ağırlık verilmiştir. Böylece tatbiki zor olan kordonlar kaldırılarak, onun yerine hane içindekilerin beş gün tıbbi muayeneye tabii tutulması uygulamasına gidilmiştir.

Balkan Savaşları'nda muhacirlerin karşı karşıya kaldığı sorunlardan biri de cenazelerinin defni konusunda olmuştur. Bu, aslında asker ve sivil herkesi ilgilendiren bir konudur. Bugün pandemi dolayısıyla maalesef gündemimize gelen ve tartışma konusu olan bu konu, →

Binlerce Balkan muhaciri İstanbul'da (üstte).

Balkan Savaşları döneminde muhacirlerin yaşadığı en büyük sorunlardan biri de cenazelerin defnedilememesiydi.

Balkan Savaşları döneminde de acil çözülmesi gereken bir sorun olmuştur. Yığınlar halinde İstanbul'a gelen asker ve göçmenlerin bir kısmının hastalıklardan ya da başka sebeplerden dolayı ölmesi üzerine, şehir içinde ve dışında çok sayıda ceset bulunuyordu. Cenazelerin açıkta kalarak defnedilmemesi, şehrin sağlığı açısından büyük tehlike taşıdığından cenazelerin defninin tıbbi koşullara uygun olarak yapılması gerekiyordu. Bu işi yürütmekle görevli heyetlerin oluşturulması, makberlerin derin kazılması ve lüzumu kadar kireç dökülmesi gerekiyordu. Ayrıca

Edirne'de göçmen kafilesi.

cenazelerin önceden yıkanmamasına dikkat edilmeliydi. Tüm bu kurallar o dönemde koleranın yıkıcı etkisi düşünülerek alınmıştı. Meclis-i Vükela her ne kadar 16 Kasım 1912'de yayımladığı zabıtnamede, camilere yerleştirilen askerlerin defin işlemlerini Harbiye Nezareti'nin sorumluluğuna bıraktıysa da cenazelerin gömülmesi işlerinin kimin sorumluluğunda olduğu konusunda büyük aksaklıklar görülmüştür. Bu belirsizlik zaman zaman askeri ve sivil kuruluşlar arasında birtakım anlaşmazlıklar ve gerginliklere yol açmıştır. İstanbul Şehremaneti binlerce muhacir ve yaralının iskân ve iaşesiyle uğraştığından, mevcut vasıtalarının ölü gömmeye müsait olmadığı, ayrıca gömülemeyen koleralı cesetler yüzünden meydana gelecek sağlık problemlerinden Şehremaneti'nin sorumlu tutulamayacağı belirtilmiştir.

Muhacirlik, göçmenlik kavramlarını sadece sayılar üzerinden değerlendirmek ne kadar doğru?

Göçü konuşurken sıklıkla üzerinde durduğumuz rakamlar şüphesiz göçün büyüklüğü konusunda bize önemli bir gösterge sunuyor. Ama göçü sadece rakamlarla ifade etmemiz, bu tarihsel olguyu gerçek anlamda anlamaya yetmiyor. Her zorunlu göçte olduğu gibi bu çaptaki büyük kitlesel göçlerin altında ciddi toplumsal trajediler yatıyor ve kolektif hafızada derin izler bırakıyor. Savaş deyince aklımıza düzenli orduların harp etmesi gelse de cephe gerisinde bir de sivil halkın milliyetçi çetelerin etnik temizliğine karşı mücadelesi söz konusu. Bu dramı Osmanlı'nın hem Müslüman hem de Hıristiyan tebası için düşünmek gerekir. Sonuç olarak Osmanlı son dönemi siyasetini ve bu dönemde yaşanan savaşları anlayabilmek ve yorumlayabilmek için göçler hayati öneme sahip dinamikler olarak görülmelidir. Son olarak şunu söyleyebilirim; Balkan Savaşları, bir yandan Balkanlar'dan Müslümanların Osmanlı'ya sığınma sürecini devam ettirirken, bir yandan da Osmanlı Hıristiyanlarının Osmanlı dışına sürülme sürecini başlatmıştır: Rumlar, Bulgarlar gibi ●

YAŞANAN ACILAR VE SAVRULAN YAŞAMLAR

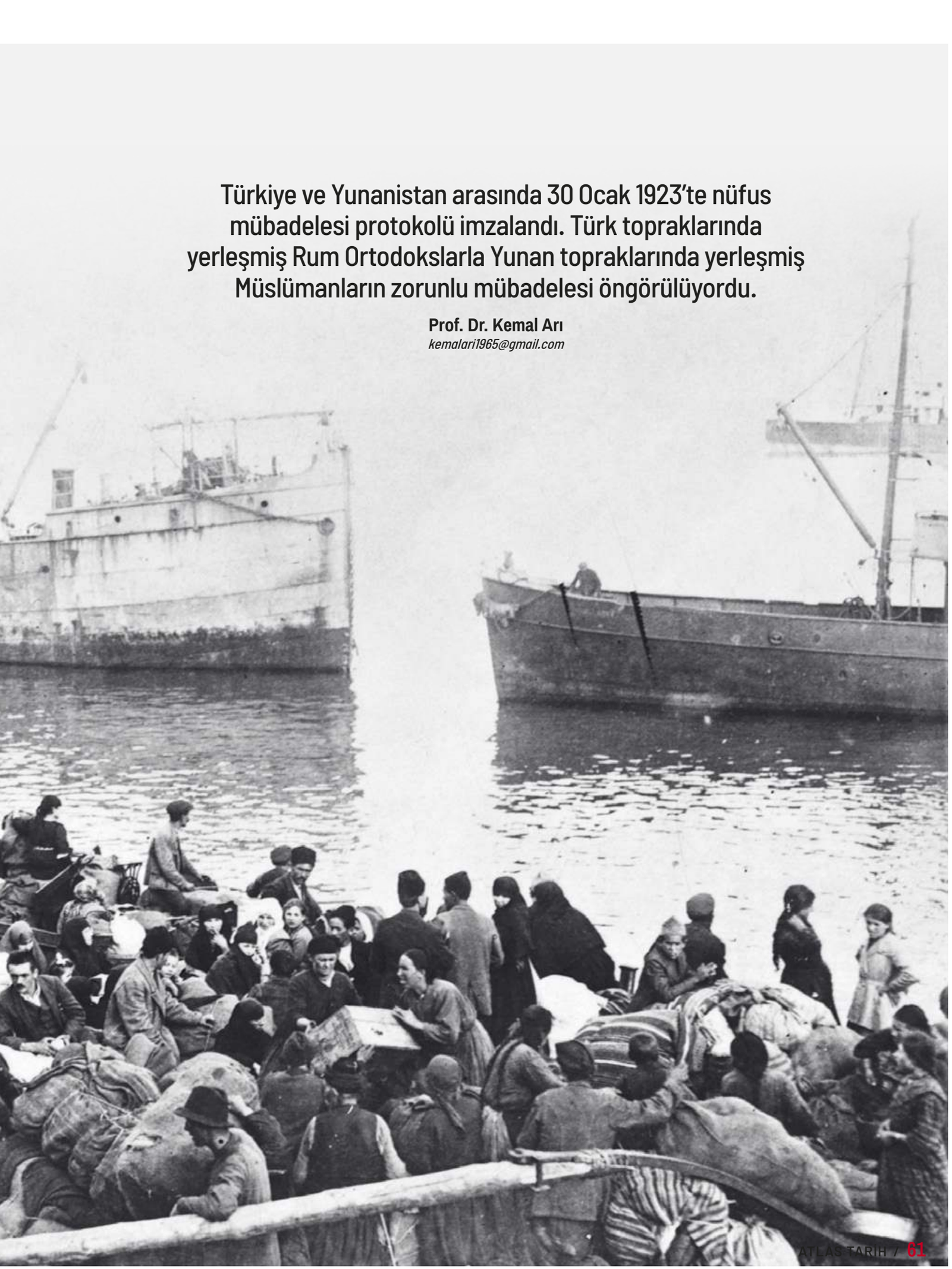
MÜBADELE'DE İNSAN OLMAK...

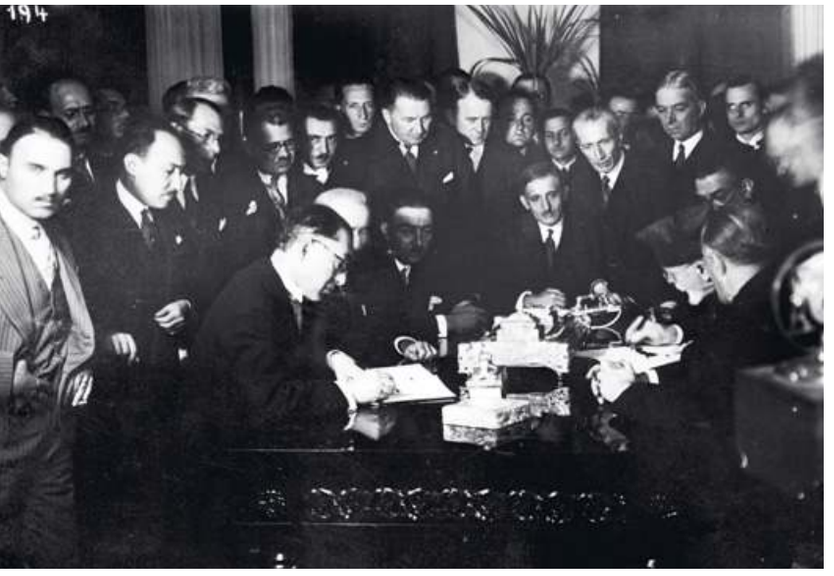
İzmir'de gemilere binmeye çalışan Rumlar...

Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te nüfus mübadelesi protokolü imzalandı. Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodokslarla Yunan topraklarında yerleşmiş Müslümanların zorunlu mübadelesi öngörülüyordu.

Prof. Dr. Kemal Arı
kemalari1965@gmail.com

“Mübadele” tarih boyunca kendine özgü özellikleri nedeniyle insanoğlunun yaşadığı en büyük karşılıklı ve zorunlu göç olayıdır. Kimi anlaşmalarla tarihin değişik zamanlarında, özellikle devletler arasındaki yeni sınır düzenlemelerinde insan gruplarının birbirlerinin boşalttıkları alanlara göç etmelerine olanak tanınmıştır. Fakat iki ülke arasında yapılan ortaklaşa bir anlaşma çerçevesinde, kuralları önceden belirlenmiş, boyutları saptanmış ve doğrudan sürece müdahil olunarak gerçekleştirilmiş Mübadele benzeri bir olaydan daha söz edilemez.

Zorunlu nüfus mübadelesi sözleşmesini imzalayan İsmet Paşa ve Venizelos (üstte). Yunanistan'dan gelen mübadiller Antalya'da limanda karşılanıyor (altta).

“Mübadele” dediğimiz tarihsel olay doğrudan ya da dolaylı 3 milyon insanın yaşamını yakından ilgilendirmiş, hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın 20. yüzyılın bir gerçeği olan uluslaşma süreçlerinde çok önemli bir halka olarak öne çıkmıştır. Bir anlamda Mübadele olayında bireylerin ve ailelerin kendi istençleri dışında bir ülkeden başka bir ülkeye savrulan yaşam öyküleri ve bu öyküler içinde nice trajedileri vardır.

“Mübadele” bir şeyi, başka bir şeyin karşılığı olarak değiştirme anlamına gelen bir sözcüktür. Bir şeyi verirsiniz; karşılığında başka bir şeyi alırsınız. Bu yöntemle bir bedel karşılığında herhangi başka bir şeyi değiştirmiş olursunuz. Eylem, bir anlamda takastır; ancak insanın insanla takası… Kavramın İngilizce karşılığı “population change” olsa da bilimsel yazında yaygın olarak kullanılan “refugee” ya da “migration” deyimleridir. İlki “mülteci/sığınmacı”, ikincisi de “göç” olarak Türkçeye çevrilebilecek bu kavramların “mübadele” sözcüğünü net olarak karşılamadığı açıktır. Bu, İngilizcenin ya da başka dillerin kavramı ifade edecek söz dağarcığının yetersizliğinden değil; bu kavramla adlandırılan olayın, yani mübadelenin çok az rastlanır bir durum olmasındandır. Kavramsal olarak mübadelenin tam karşılığını bulma güçlüğü, olayın kendine özgü ve türleri arasında tek olma özelliğinden kaynaklanır. Bir kere Mübadele, iki devlet arasında ve başka devletlerin gözetiminde bir anlaşmanın parçası olacak bir sözleşmeye (protocole) dayanmıştır. Bu sözleşmede karşılıklı olarak göç ettirileceklerin, toplumların hangi kesimlerinden olacağı önceden belirlenmiştir. Protokolün imzalanma tarihi 30 Ocak 1923'tür. Bu sözleşme hükümleri gereğince göç ettirilecek olanlar Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarıydı. Türkiye'de İstanbul, Yunanistan'da da Batı Trakya mübadele kapsamı dışında bırakılmıştı. Önemli bir ayrıntı da şuydu: Mübadelenin eylemli olarak uygulanmasına 1 Mayıs 1923'te başlanacaktı.

O zaman şöyle bir soru kendiliğinden ortaya çıkıyor: Uygulamaya bu tarihte başlanacağına göre, mübadele uygulanacak ve Türk literatüründe “Mübadiller” yalnızca bu tarihten sonra gelenler mi olacaklardı?

Türk ve Yunan savaş esirlerinin iadesindeki gecikme, nüfus mübadelesini de geciktirdi. 1 Mayıs 1923'te başlaması planlanan Mübadele, Aralık 1923'te başladı.

Hayır; bu tarih, iki ülkenin karşılıklı olarak kendilerine ait mübadilleri, kendi gemileriyle eylemli olarak karşı tarafa gidip, göçmen taşımaya başlayabilecekleri tarihti. Mübadele yalnız sözleşmenin imzalandığı tarihten sonra değil, imzalandığı tarihten önceki dönemleri de kapsayan ve bir anlamda geriye doğru da işletilen bir resmi sözleşmedir. O zamana değin yaşanmış olağanüstü olaylar nedeniyle nüfus zaten büyük ölçüde kendiliğinden göç etmişti. Bu kendiliğinden göç etme sürecinde Yunanistan'dan Türkiye'ye gelenlerin sayısı oldukça sınırlı olmasına karşın, Türk-Yunan Savaşı'nın sonuna doğru 1 milyona yakındır.

Yeri gelmişken, kısaca öteki kuralları da söyleyelim: Mübadele koşulları gereğince her ülke; yani Türkiye ve Yunanistan kendisine ait göçmenleri kendi olanaklarıyla taşıyacaklardı. Bu süreçte adına "Muhtelit Mübadele Komisyonu" denilen ve tarafsız ülke üyelerinin de içinde yer aldığı karma komisyonları, gözetim ve süreçleri denetleme görevini yapacaktı. Bu kurulun çalışma merkezi Yunanistan'da Atina, Türkiye'de ise Ankara olacak; yine ona bağlı olarak gerektiği kadar ara komisyonlar da oluşturulacaktı. Bu komisyonların görevi her iki ülkede de mübadelede uygulanacak insan arıtımının mübadele sözleşmesinin koşullarına göre yapılıp yapılmadığını gözetmek, uygulamak; özellikle de göç eden ya da edecek olan göçmenlerin geride bıraktıkları malların paraca ederini saptamaktı. Bunun için yapılacak hazırlık, adına "Tasfiye Talepnamesi" denilen bir mal bildirim beyannamesi hazırlayarak göçmene ve ilgili taraflara vermekti…

Ancak tam da bu noktada "ancak…" diye konuya başlamalıyız; çünkü bir tarihsel olayda hiçbir süreç, önceden öngörüldüğü gibi birebir koşullar içinde sürmez. Olayların akışı sürece başka boyutlar katar ya da herhangi başka bir boyuta evirebilir. Mübadele olayında da kurallar her iki ülke arasında ve öteki ülkelerin gözetiminde bu boyut ve içeriklerle öngörülmüş ve planlanmış olsa da uygulama hiç de beklenildiği gibi olmamıştır. Koşullar süreci →

İstanbul'dan ayrılmak üzere olan Rumlar limanda bekliyor (üstte). Rumların önemli bir kısmı Mübadele'den önce Yunan ordusunun ardından göç etmişti.

bambaşka boyutlara evirmiş, süreç insan ve toplumsal gruplar açısından bakıldığında çok sancılı denilebilecek bir içeriğe bürünmüştür.

Önce her iki tarafta da karşı tarafa göç etme istencinin ortaya çıkışını tetikleyen sürece ilişkin kimi saptamalarda bulunalım:

Büyük Rum göçü

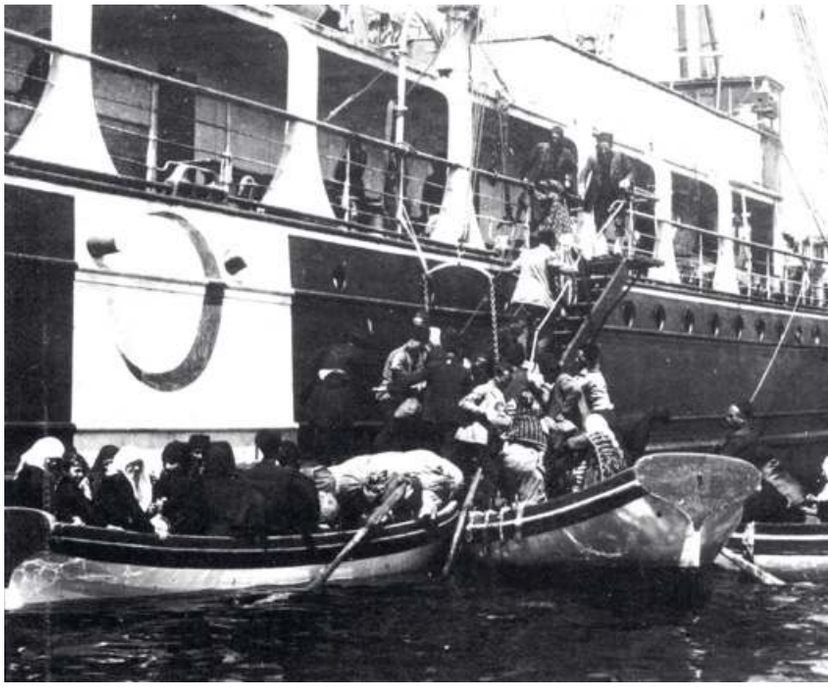
Mübadele kapsamına giren Türkiyeli Ortodoks Rum uyruğundan olan kişilerin karşı tarafa göç etme süreçleri, Mübadele anlaşması imzalanmadan üç ay öncesine denk gelir. İnsanları büyük kitleler halinde Türkiye'den ayrılmaya ve Yunanistan'a gitmek için yollara dökülmeye iten ana etken, Türk-Yunan Savaşı'nda Yunan ordusunun 30 Ağustos 1922 günü Dumlupınar'da ağır biçimde yenilgiye uğramasıdır. Bu tarihten sonra Batı Anadolu'ya doğru, önde Yunan ordusundan kalan "perakendeler"in darmadağınık bir biçimde geri çekilişi başlamıştır. Ortaya hâkim olan ana duygu korku, panik ve geleceğe ilişkin yaşanan yoğun kaygı ve belirsizliktir. Ortak yaşama duyguları parçalanmış; ötekileştirme en üst sınıra ulaşmış ve öyle ki her iki taraf birbirine düşmanca duygularla bakmaya başlamıştır. Rumlar kendilerine yönelik bir Türk intikamından korkmuşlardı. Türk tarafı da yaşanan onca kötü anılardan sonra Rumları işgalci Yunan ordusunun işbirlikçileri olarak görüyorlardı. Bu duygular, Anadolu Rumları'nı Türkiye'den ayrılıp Yunanistan'a sığınmak gibi bir düşünceye yöneltti. Yoğun kitleler halinde yollara düşen kalabalıklar, bulabildikleri deniz araçlarıyla kendilerini bir adaya ya da Yunanistan ana karasına atmak çabasındaydılar. 1922 yılının eylül ayından Mübadele Sözleşmesi'nin imzalandığı 30 Ocak 1923 tarihine kadar dört-beş aylık süre içinde Türkiye'den ayrılan Ortodoks nüfusun sayısı 1 milyona yakındı.

Yunanistan'da Türkler

Aynı zaman diliminde karşı tarafta, yani Yunanistan'da olanlar neydi? Yunan ordusunun ağır yenilgisi Yunanistan'da duyulduğunda, bu haber hem yönetim çevrelerinde hem de toplum kesimlerinde büyük bir şok yarattı. Önce

inanılamadı; cepheden gelen haberlere kulak dikenler, işin aslının ne olduğuna odaklanarak, söylenenlerin dışında başka şey duymak istiyorlardı. Evet, ordu yenilmiş ve firari birlikler büyük bir korku ve endişe ile Yunanistan'a yığılmaya başlamışlardı. Üstelik bunlar firari olduklarından dolayı yargılanmak korkusuyla dağlarda gezinip eşkıyalık yapıyorlar, büyük bir iç güvenlik sorununa neden oluyorlardı.

Bir süre sonra Anadolulu Rumlar da Yunanistan'a yığılmaya başladılar. Önce Ege Denizi'ndeki irili ufaklı adalar Rumlarla doldu; sonra Doğu Trakya taraflarından, Meriç üzerinden gelenler oldu. Giderek gelenlerin sayısı daha da arttı ve adaları atlayanlar ana kara Yunanistan'da boy göstermeye başladılar. Mevsim kıştı ve havalar gittikçe soğuyordu. Yağışlar artmıştı. Daha 1922 yılı bitmeden başlayan kar yağışları yaşamı oldukça güçleştiriyordu. Şimdi Yunanistan'a yığılmış bu mülteciler, başlarını sokacak bir dam altı bulmak, karınlarını doyuracak sıcak bir kap yemeğe ulaşmak derdindeydiler. Gelenler kiliselere, okullara, tiyatrolara ve öteki resmi binalara doluştular. Göç düzensiz ve yoğundu; ne parasal ne de örgütsel olarak bu yükün altından kalkmak olanaksızdı.

Yunanistan'dan Müslüman göçmenleri getiren Gülcemal vapuru üzerinde Hilal-i Ahmer amblemi vardı (üstte). Göçmenleri taşıyan gemiler Ege, Karadeniz ve Marmara'ya binlerce insanı getiriyor, binlercesini Yunanistan limanlarına götürüyordu (altta).

Orduya ait tesisler, spor salonları ve benzeri yerler hıncahınç insanlarla dolmuştu. Yetmedi, bu kez gelenlerin yerleştirileceği yer kalmayınca, bu insanların çarşıda, sokakta, köşe başlarında ve çoğu zaman yağmur ve kar yağışları altında, derme çatma çadır ve baraka içinde yaşam savaşı verdiği görüntüler ortaya çıktı. Temel beklentileri sıcak bir dam altı ve bir kap yemek bulabilmekti. Olağanüstü koşullarla insanlar yaşamda kalmaya çalışıyorlardı. Bu süreçte Yunanistan'da büyük bir enflasyon kendini gösterdi. Bir İngiliz lirası 270 drahmiye kadar fırladı. Temel gıda maddelerinin fiyatları yüzde binlere varan artışlar gösterdi ve pek çok temel tüketim maddesi de bulunamaz oldu. Parası olanların parası hızla eriyor; piyasa adeta para ve emeği bir soluk gibi çekip tüketiyor; ancak bunun karşılığında insanların eline dişe dokunur bir şey geçmiyordu. Cinnet geçiren, bağırıp çağıran; olaylar çıkaran mutsuz insanlar ülkesiydi Yunanistan artık. Yoğun sıkıntıların içine yuvarlanan ve her gün Türkiye'den on binlerce insanın ülkelerine perişan biçimde gelmekte olduğunu gören Yunan halkı, bu görüntü karşısında irkiliyordu. Altyapı çökmüştü. Atina Merkez Komitesi, yardıma gereksinimi olanlara yardım etmek için çaba gösteriyordu. Ancak insanların sayı olarak çokluğu ve sorunların da dev boyutlarda olması nedeniyle bu yardımların pek yeterli olmadığı görüldü. Ajanslar Atina'da 200.000 kişinin açıkta kaldığından söz etmekteydi. Yunanistan'daki bir kısım kuruluşlar ve kiliseler, genel bir yardım kampanyası başlattı.

Bu dönemde Yunanistan yaklaşık üç buçuk milyonluk küçük bir ülkeydi. Bu nüfusun da yaklaşık 650-700 bin kadarı Müslümanlardan oluşuyordu. Aynı anda Balkan Savaşları'ndan beri gelen husumetler nedeniyle Yunanistan-Bulgaristan ilişkileri de çok gergindi. Bir yandan Anadolu Rum'u Yunanistan'a yığılırken, aynı zaman içinde 800 bin kişi de Bulgaristan'dan Yunanistan'a yığıldı. Bu ağır baskı altında iç güvenlik ciddi anlamda bozuldu. Eşkıyalık arttı; soygunlar hız kazandı. Polis temel güvenliği sağlamakta büyük zorluk çekti. Daha da →

Yunanistan'a gitmeyi bekleyenler göçmenler Trakya'daki kampta.

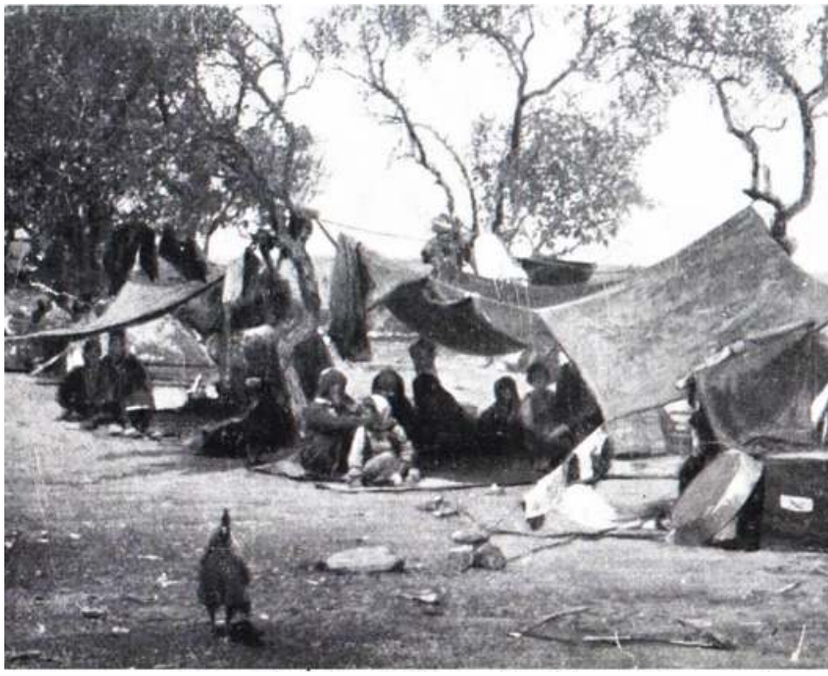
900 bine yakın Anadolu ve Trakya Rumu ile 400 bin civarında Yunanistan Müslümanı mübadele olunacaktı.

ötesi, sokakta kalan ve karınlarını doyuracak imkânları bile olmayan Rumların yarattığı baskılar, büyük bir sorun oluşturuyordu.

İskelede yığılmalar

Bu zor koşullarda Yunanistanlı Müslümanlar kendilerini büyük bir baskı altında hissettiler. En başta yenilginin nedenlerini sorgulayan zihinler, bunun temel sorumlusu olarak Türkleri görüyorlardı. Bu genel yargıdan, Yunanistanlı Müslümanlar da doğal olarak paylarına düşeni alıyorlardı. Normalde işinde gücünde olması gereken bu insanlar, bir anda Yunan fanatizminin hedefi haline gelmeye başladılar. Bu süreçte birçok tehdit kaynağı ortaya çıktı: Birincisi firar etmiş ve dağlarda eşkıyalığa başlamış Yunan askerleriydi. İkincisi yenilgiyi bir türlü hazmedemeyen Yunan fanatizminin en çok kışkırttığı aşırı milliyetçi kesimlerdi. Üçüncüsü de Anadolu'dan gitmek zorunda kalmış Ortodoks Rumlardı. Ayrıca Yunan hükümetinin kolluk güçlerini eklemeliyiz; çünkü ağır yük altında oldukça bunalan Yunan hükümeti, Türklere karşı baskı uygulayan politikalara yöneldi. Bu politik baskılara ekonomik baskılar da eklendi. Hemen her grubun hedefi şuydu; madem Anadolu'dan Ortodokslar kalkmış Yunanistan'a sığınmacı olarak gelmişlerdir ve madem bütün bu yenilgilerin, karmaşanın ve sefaletin sorumlusu da Türklerdir; o halde kendi içlerinde olan Türkler-Müslümanlar bir an önce evlerinden çıkmalı ve Türkiye'ye gitmelidir… Bu olsun ki yerleştirilmeleri gereken Ortodoks Rumlar için yer açılsın… Bu tür ortamlarda toplum psikolojisinin ne denli büyük bir mahalle baskısına dönebileceğini tahmin etmek zor değildir. Böyle olunca Yunanistan'ın hemen her yerinde ve Girit Adası'nda Türklere yönelik acımasız baskılar başladı. Kentlerde mahalleler, kırsal alanda da köyler sık sık geceleri fanatik gruplar tarafından baskına uğruyor, evlere hücum ediliyor ve çoğu kez şiddet uygulanarak insanlar sokaklara atılıyor; cinayetler işleniyor, yaralama olayları oluyordu. Şiddet arttıkça Müslümanlar kendilerini Yunanistan'da güvende hissetmemeye başladılar. Yunanistan, artık iyice denetlenemez boyutlara ulaşmış Rum mültecileri sokaktan kurtarmanın çaresini, onları Türk evlerine sistemli biçimde yerleştirmekte bulmuştu. Türklerin taşınmaz mallarının satışı yasaklanmış, 23 yaşından 43 yaşına kadar Müslüman erkekler 20 grup halinde silah altına çağrılmış, bu insanların her birinden

Bursa'da iskân edilmeyi bekleyen göçmenler (sağda, üstte). Girit Kandiye'den göç eden Etem Kutsigil Ailesi, evlerini terk etmek zorunda kalarak Anadolu'ya gelmiş binlerce aileden biriydi (altta sağda).

servetleri ölçüsünde, aşamalı olarak 5.000'den 15.000 drahmiye kadar askerlik bedeli alınmıştı. 1922 ve 1923 yılı ürünleri ile ev eşyalarının, tarım araç ve gereçlerinin yarıdan fazlası zorla Türklerin ellerinden alınmıştı. Yani, birkaç aşamalı zorla el almalar ve müsadereler ile bu baskı ve zulümde bile Yunan hükümeti aşamalardan oluşan bir siyaset gütmekteydi. Örneğin Müslümanların ellerinde bulunan hayvanları alabilmek için üç ayrı müsadere uygulandı. 1923 yılı tarım mevsimi başladığında, Türklerin ellerindeki araziler Anadolu'dan göç eden Rumlar tarafından kullanılabilsin diye müsadere edildi ve Rumlara verildi. Pek çok yerde onlar hesabına arazilerinden atılan Türkler "ırgat" olarak çalıştırıldı. Öte yandan hükümetin de getirdiği ağır vergiler, zorunlu askerlik uygulaması gibi ayrıştırıcı ve ötekileştiren politikası nedeniyle artık Yunanistan'da kendileri için bir yaşam ortamı kalmadığını düşünen Türkler, henüz daha Mübadele Antlaşması yokken, yollara düşüp bir an önce Türkiye'ye gidebilmek için iskelesi olan kentlere yığılmaya başladılar. Selanik, Kavala, Girit, Hanya ve Resmo gibi yerler bir an önce Türkiye'ye ayak basmak umudunu taşıyan Türklerle doldu.

İşte 30 Ocak 1923 tarihinde Türk-Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Protokol imzalandığında, her iki tarafta da durum kabaca bu biçimdeydi. Her ne kadar Mübadele Sözleşmesi uygulamaya 1 Mayıs 1923 günü resmen başlanacağı kural olarak belirlenmişse de bu tarihten önce göçe kalkışarak hedefine ulaşmış ya da ulaşamayıp iskelelerde bekleşir durumda olan göçmenler, mübadele kapsamında bulunuyorlardı. Çünkü Mübadele Sözleşmesi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bulunduğu yeri terk etmiş göçmenleri de içine alıyordu.

O zamana değin göç edemeyip resmi kanalla göç ettirilecek mübadillerin taşınmasına sözleşmede öngörülen 1 Mayıs 1923 tarihinde başlanamadı. Her iki ülkenin kapsamlı hazırlıklar yapması gerekliydi. O tarihe kadar gelemeyip, getirilmeyi bekleyen göçmenler için onları taşıyacak gemilerin hazırlanması, yola çıkarılması, yolculuk boyunca karşılaşılacak beslenme, sağlık, giyim kuşam gereksinimleri gibi sorunların çözümü için yoğun bir planlamaya ve çalışmaya gereksinim vardı. Ayrıca gelen ya da getirilecek göçmenlerin nasıl bir plan dahilinde, hangi iskân alanlarına yerleştirileceği ve göçmen grupların gittikleri ülkede üretim süreçlerinde yer alıp toplumsal uyumlarını sağlamaları zorlu bir işti. Türkiye önce bir bakanlık kurarak onun üzerinden Mübadele sürecini yürütmeye çalıştı. Bunun için bir de iskân yasası çıkarıldı. Mübadiller, Seyri Sefain İdaresi'nin başkanlığında oluşturulan Türk gemi şirketlerinin sağladığı 30'un üzerinde gemi ile taşındı. Genellikle 1923 -1924 kış aylarında ve 1924 yılının ilk altı ayında taşınan göçmenlerin sayısı 500.000'i buldu. Yunanistan'a kendiliğinden giden ve sonradan taşınanlarla birlikte mübadil Ortodoksların sayısı da 1.200.000 olarak gerçekleşti.

Mübadele kabaca belirtilen bu yönleriyle tarihin en zorlu göç olaylarından birisidir. O günden bugüne, birkaç kuşaktır toplumsal-psikolojik etkilerini her iki toplum da yaşamayı sürdürmektedir ●

BEHİÇ GÜNALAN'IN FOTOĞRAFLARIYLA

BULGARİSTAN'DAN SOYDAŞ GÖÇÜ

ÖNCE KADINLAR VE ÇOCUKLAR

Bulgaristan'da Türklere yönelik baskı ve saldırılar nedeniyle binlerce kişi yollara düştü. Jivkov yönetimi, genç ve çalışan nüfusu ülkede tutarak kadın, çocuk ve yaşlıları göndermeye öncelik verdi. Kapıkule'ye gelen trenler hınca hınç insan doluydu.

Bulgaristan yönetiminin Türklere yönelik baskı ve saldırıları sonucu binlerce insan 1989'un mayıs ayında yollara düştü. O yaz Türkiye'ye gelenlerin sayısı 300 bini geçti. Çocuğuyla, yaşlısıyla parçalanmış aileler Kapıkule'deydi. O günlerde Hürriyet Haber Ajansı'nın bölgedeki temsilcisi olarak görev yapan gazeteci Behiç Günalan, sınırda yaşananları fotoğraflarıyla belgeledi.

1989'daki göç beklenen bir şey miydi, yoksa bir anda insanlar Edirne'ye gelmeye mi başladı?

Önce Bulgaristan'ı hatırlayalım. Bulgaristan o zaman Doğu Bloku içerisinde bir ülkeydi. Todor Jivkov devlet başkanıydı. Tabii komünist ve kapalı bir rejim. Doğrudan bilgi alma şansımız yoktu o zaman. Dolaylı aldığımız bilgiler de pek güvenilir değildi. Bunun ilk örneklerinden biri şuydu: Naim Süleymanoğlu'nun 1986'daki iltica olayından sonra annesi ve babasının Türkiye'ye gelmesi söz konusu oldu. Şöyle bir bilgi geldi: "Naim'in anne ve babası Türkiye'ye yollanacak aman kaçırmayın." Biz günlerce Kapıkule'de bekledik. Karşı tarafa telefon edemiyoruz, telefon etsek de hatlar çok kötü o zaman. Bu olaydan sonra 1989'un mayıs ayında birerli ikişerli gruplar gelmeye başladı Kapıkule'ye. Bize çok abartılı geliyordu tabii anlatılanlar. "Bize çok zulüm yapılıyor, asimilasyon politikası uygulanıyor. Bizi sürgün ettiler. Arkada çok büyük grup var. Binlerce insan var" dediklerinde fazla ciddiye almadık inanın ki. Bunun haberlerini yaptık, İstanbul'a gönderdik ama İstanbul'daki haber merkezleri de önemsemediler bu haberleri. Daha sonra iş biraz ciddileşmeye başladı ancak bu kez kendi haber merkezlerimizi ikna etmekte zorlandık. Sonra bir gün dediler ki: "Bu insanları trene doldurup Türkiye'ye yollayacaklar." İnanın ki bu bile ciddi haber olmadı. Biz tabii Kapıkule'yi hiç boş bırakmadık. Bir sabah kırmızı renkte bir tren Kapıkule'nin peronlarına yanaştı. Camları salkım saçak insan, inanılmaz bir kalabalık. Sadece trenin düdüğünden başka bir ses kalmadı ortalıkta. Biz de donduk. Gelen insanlar zaten hepsi taş kesilmişler: "Nereye geldik?" Şok vaziyetindeler. Orası Doğu Bloku olduğu için Türkiye hakkında bilgileri yok, varsa da görmemişler, etmemişler. Böyle acayip bir sessizlik çöktü Kapıkule tren garına. Ondan sonra durumun ciddiyeti anlaşıldı. Büyük bir sosyal olay yaşayacağımız konusunda hemfikir olduk. Sonra bu tren gazetelere, "Utanç Treni" başlığıyla manşet oldu ertesi gün. Tam üç aya yakın bir süre bu göç yoğun bir şekilde devam etti.

Kapıkule'de yaşananlar sizin fotoğraflarınıza da yansımış. Biraz bu insanlardan bahseder misiniz?

Şöyle bir politika uyguladı Jivkov yönetimi. Genç ve çalışan nüfusu tuttular. Silah altına alabileceği, fabrikalarda →

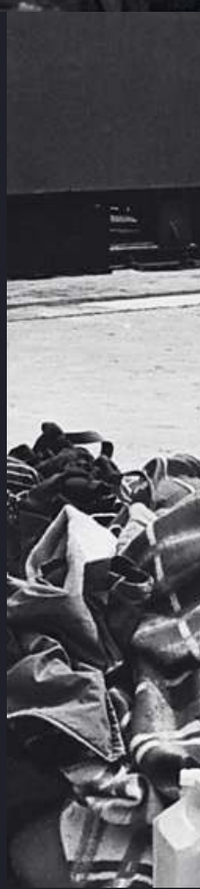
KAPIKULE'YE GELEN İLK TREN

Bulgaristan'dan ayrılmak zorunda bırakılan ilk soydaş kafilesi Mayıs 1989'da Kapıkule'ye geldi. Gazeteler ertesi gün "Utanç Treni" manşetini attılar. Göçmenlerin Bulgar adlarıyla düzenlenen pasaportları kabul edilmedi, toplu seyahat belgeleriyle yurda girmeleri sağlandı.

veya tarlalarda çalıştırabileceği genç nüfus yerine; çocukları, yaşlıları, hastaları yollamaya öncelik verdiler. Bu yüzden aileler parçalanmış olarak Türkiye'ye geldi. Göç değil de buna sürgün demek daha doğru olacak. Karayolu, demiryolu tüm bu yollardan Türkiye'ye insan sevk etmeye başladılar. Önceleri günde sadece bir tren geliyordu. Sonra bir baktık ki karayolundan günün 24 saati insanlar gelmeye başladı. Gelen ailelerin çoğu parçalanmıştı. Dolayısıyla yakınlarının hangi kanallardan yollandığını, Bulgaristan'da mı tutulduğunu bilmedikleri için gerçekten dramatik sahneler vardı. Her gelen Türkiye'de nasıl yaşayacağını bilmiyor, nereye gideceğini bilmiyor. Birinci derecede çoluğu çocuğu, anası babası onların akıbetlerini bilmiyor. Böyle bir psikolojik ruh hali içerisindeydiler.

Sizin hatta öyle bir fotoğrafınız var. İnsanlar yakınlarının fotoğrafıyla bekliyor.

Evet. Hemen kriz masası kuruldu. Orada insanların kolaylıkla birbirlerini bulması için bir kayıt merkezi oluşturuldu. İşte o kayıtlarla parçalanmış ailelerin birleştirilmesi için çaba gösterildi. Kimsenin beklemediği yoğunlukta olduğu için bakın 340 bin soydaş geldi. Tabii biz bugün bu rakamlara alıştık. Bu göç günümüzde daha farklı şekilde yaşanıyor ama sanıyorum İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra o tarihe kadar en büyük göç olayıydı. İki ay gibi bir süre içinde yaşandı. Geldikten sonra dönüşler de başladı. Gelenler, yer bulamayanlar, her şeyi göze alıp dönmek isteyenler için de dönüşler başlamıştı. Yani ikinci ayın sonunda çift taraflı devam etti bu göçler. Bu 340 bin soydaşımız öylesine bir sorundu ki, nerede yatırılacak, ne giydirilecek, nerede barınacaklar, nereye sevk edilecekler bilinmiyordu. Trafik polisleri yollarda boş bulunan kamyonları Edirne'ye göndermeye başladılar. O boş kamyon diyelim ki Samsun'a gidiyor, aldığı yolcuyu Samsun'a taşıdı. Diyelim ki kamyon Bursa'ya gidiyor, aldığı yolcuyu Bursa'ya götürüyor. Böyle bir dağınıklık içerisindeydiler. Ancak sonradan bu soydaşlarımız Türkiye vatandaşı oldular, entegre oldular, iş buldular.

PARÇALANMIŞ AİLELERİN DRAMI

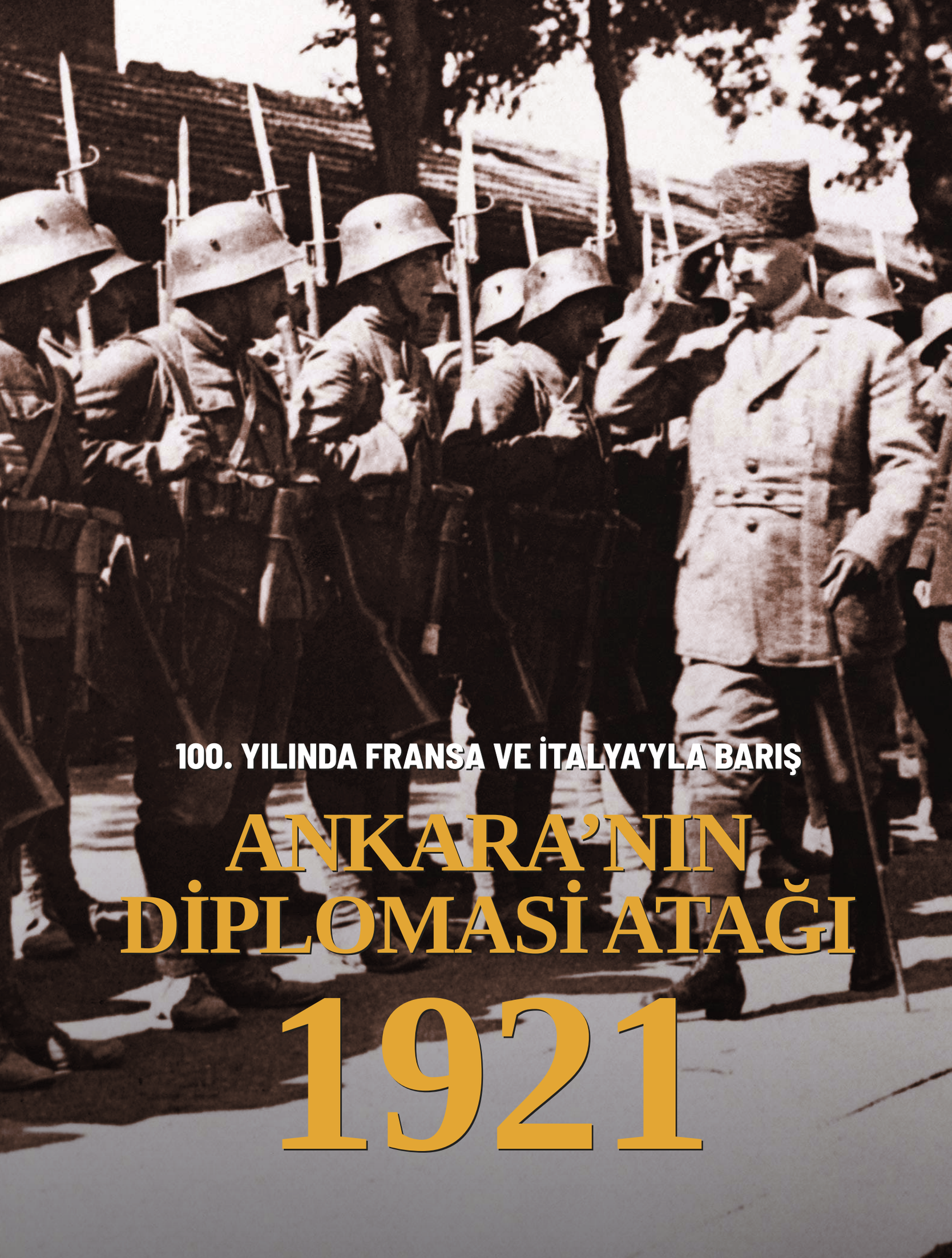
Aileler paramparçaydı. Sınırın Türkiye tarafında kriz masası kuruldu. Yakınlarından haber alamayan, sevdiklerinin akıbetini bilmeyen göçmenler, günlerce ellerinde çocuklarının, eşlerinin, anne ve babalarının fotoğraflarıyla bekledi.

300 BİNDEN FAZLA SOYDAŞ TÜRKİYE'DE

Bulgaristan'dan göç eden soydaş sayısı 21 Haziran 1989'da 50 bini, yaz sonunda 300 bini geçti. Binlerce kişinin sınıra akın etmesi nedeniyle 16 il geçici iskân bölgesi ilan edildi. 22 Ağustos'ta göçmenlerin Türkiye'ye vizesiz girmelerine olanak sağlayan uygulama durduruldu.

100. YILINDA FRANSA VE İTALYA'YLA BARIŞ

ANKARA'NIN DİPLOMASİ ATAĞI

1921

6 Haziran 1921. Fransa ile TBMM arasında barış görüşmeleri için Ankara'ya gelen Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Henry Franklin-Bouillon, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa tarafından Eskişehir istasyonunda karşılanıyor. Franklin-Bouillon'un yanında Fransız Binbaşı Auguste Sarrou, arkalarında Fahrettin Altay Paşa görülüyor.

Kurtuluş Savaşı içinde 1921 yılı hem askeri hem de siyasi açıdan çok kritik gelişmelerin yaşandığı bir dönem oldu. Sonbaharda TBMM ordusu, Yunan ordusunu Sakarya'da mağlup etmiş, Ankara Hükümeti, Fransa ve İtalya'nın Anadolu işgaline son vermesiyle sonuçlanan diplomatik müzakerelerde başarıyı sağlamıştı.
Doç. Dr. Ahmet Kuyaş ve Dr. Hazal Papuççular, Atlas Tarih'e değerlendirdi.

Röportaj: Kansu Şarman
kansu.sarman@gmail.com

Anadolu'daki Millî Mücadele süreci açısından 1921 yılı sadece askeri değil, diplomatik açıdan da dönüm noktası sayılabilecek gelişmelere sahne oldu. Bu yılın ilk aylarında TBMM ordusu, Birinci ve İkinci İnönü muharebeleriyle Afyon'a kadar ilerleyen hatta bir süreliğine şehri işgali altına da alan Yunan ileri harekâtını durdurdu ve geri püskürttü.

Ancak Temmuz 1921'de Yunan ordusu Anadolu'daki askerî kuvvetini büyük ölçüde artırarak Eskişehir, Kütahya ve Afyon gibi stratejik noktalardaki şehirlerin işgalini hedef alan geniş çaplı bir operasyona başladı. Eskişehir-Kütahya muharebelerini kazanan Yunan ordusu, Ankara'ya doğru ilerlemeye başladı. Türk ordusu ise Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilerek topyekûn savunma için hazırlık yaptı. 22 Ağustos-13 Eylül tarihleri arasında Sakarya Meydan Muharebesi'nde TBMM ordusu, Yunan taarruzlarını önce durdurdu, ardından geri çekilmek zorunda bıraktı. Artık Yunan ordusunun Anadolu işgalini tamamen bitirecek hazırlıklara başlanmıştı.

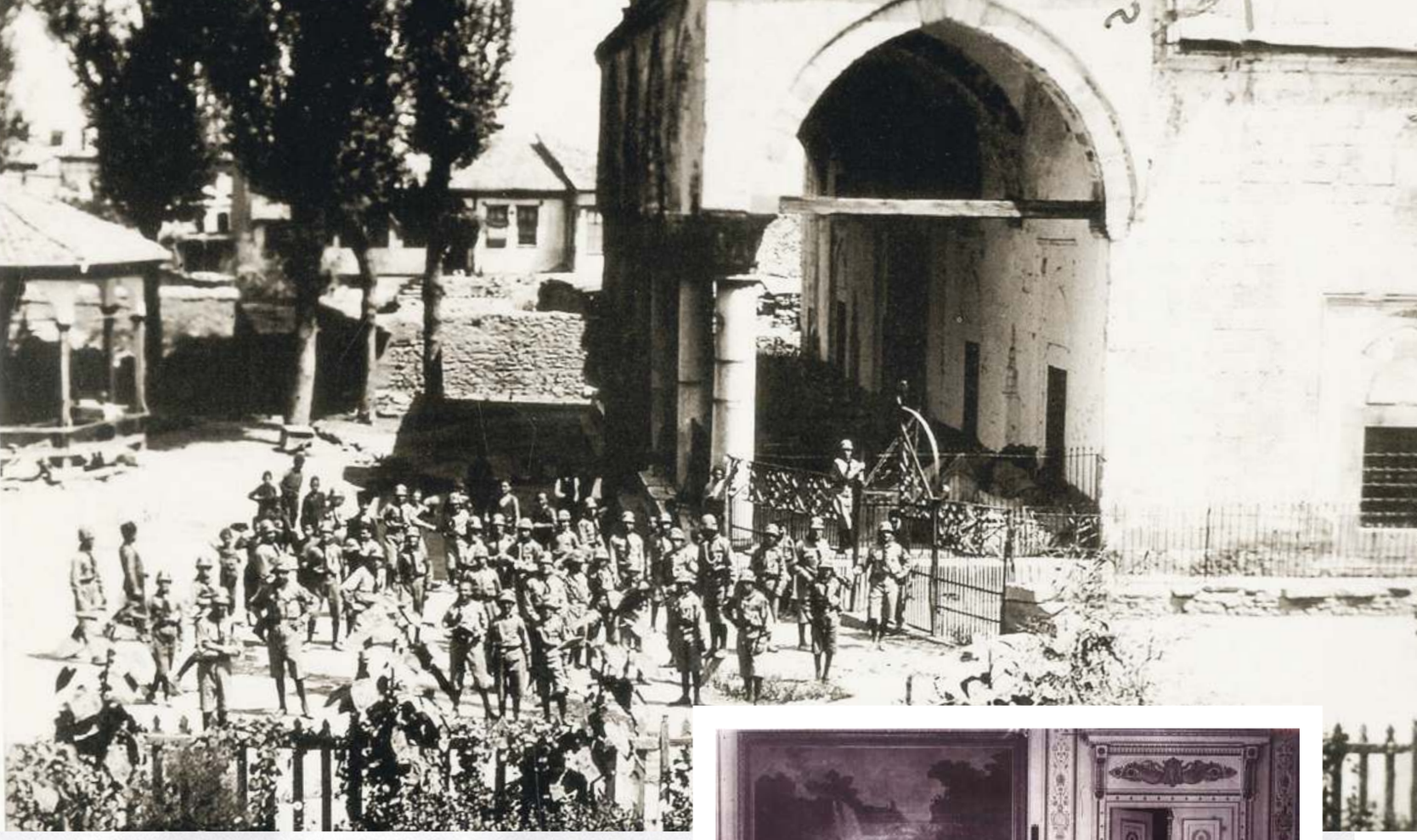
Ankara, 1921 yılını askeri olarak gelgitlerle dolu biçimde geçirirken, yaptığı diplomatik girişimlerle hem askeri hedefini tek hedefe odaklayacak hem de Anadolu'daki varlık mücadelesinin dünya kamuoyu önündeki meşruiyetini sağlayacak adımlar atmaya başladı. Daha yılın ilk aylarında Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinde değişiklik yapılması amacıyla gerçekleştirilen Londra Konferansı'na davet edildi. Konferanstan sonuç alınamadıysa da TBMM artık İtilaf Devletleri nezdinde tanınır hale gelmişti. Hemen ardından Rusya'da 1917'de Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan Sovyet Rusya Federatif Cumhuriyeti ile 16 Mart 1921'de Moskova'da antlaşma imzalandı. Takip eden dönemde Ankara, Mondros Bırakışması'ndan sonra İstanbul'un yanı sıra Çukurova bölgesine asker çıkaran Fransa ve Güney Ege ile Akdeniz Bölgesi'ne asker çıkaran İtalya'yla müzakerelerini hızlandırdı. Ve önce İtalya, ardından da Fransa ile uzlaşarak Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu topraklarını işgal eden İngiltere-Yunanistan-Fransa ve İtalya blokunda ciddi bir gedik açmış oldu. İtalya ve Fransa, Ankara ile gerçekleştirdikleri müzakereler sonucunda Anadolu'da işgal ettikleri bölgelerden peyderpey çekilmeye başladılar.

Elbette hem İtalya'nın hem de Fransa'nın Anadolu'da işgal hareketine girişme ve işgal sürecini sonlandırma kararlarının ardında ayrı nedenleri vardı.

21 Şubat - 12 Mart 1921 tarihleri arasında gerçekleştirilen Londra Konferansı'nda TBMM heyetine Bekir Sami (Kunduh) Bey başkanlık etti.

1921'de Ankara, Birinci Dünya Savaşı'nda karşı blokta bulunan Fransa, İtalya ve rejim değişikliği yaşanan Rusya ile müzakere masasında anlaştı.

Afyon'da, Gedik Ahmet Paşa Camii'nin avlusunda, şehri 21 Mayıs 1919'da işgal eden İtalyan askerleri görülüyor. Afyon, 1921'de Yunan işgaline geçmişti (en üstte). Sovyet Rusya ile yapılan Moskova Antlaşması imzalanırken (üstte).

Fransa, Mondros Bırakışması'ndan hemen sonra (1916'da yapılan gizli Sykes-Picot Anlaşması kararları çerçevesinde) Güney Anadolu'da işgal hareketine başlamıştı. 11 Aralık 1918'de bir Fransız taburu Dörtyol'u işgal etmiş, 17 Aralık 1918'de ise İngilizlerle birlikte donanma ile getirdikleri kuvvetlerle Mersin'e asker çıkarmışlardı. Sonrasında ise Yarbay Louis Romieu komutasındaki Doğu Lejyonu (Légion d'Orient) adını verdikleri Ermeni gönüllü birliğinin de bulunduğu askeri kuvvetlerle Tarsus, Adana, Pozantı, Ceyhan, Kozan, Toprakkale, Osmaniye, Bahçe ve İslahiye'yi işgal altına aldılar. 1919 Kasım ayından itibaren ise Suriye İtilafnamesi gereğince bölgeden çekilmeye başlayan İngiliz kuvvetlerinin yerini Fransız birlikleri aldı ve Antep, Maraş ve Urfa, Fransız işgali altına girmiş oldu. Fransız işgal dönemi ise İtalyan işgaline göre çok daha gergin ve çatışma dolu bir şekilde yaşandı. Fransızların işgal ettikleri bölgelerde Ermenilere yakın politikası, Ermeni Lejyonu'nun da Fransız askerlerinin yanında yer alması nedeniyle bölgede hem Fransızlara hem de Ermeni gönüllülerine karşı Türk direnişi hızla örgütlendi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin çatısı altındaki direniş hareketiyle Maraş 21 Ocak 1920, Urfa 11 Nisan 1920'de Fransız işgalinden kurtuldu. Ancak 1921 başında tüm Çukurova ve Antep işgal altındaydı ve Fransız kuvvetleri ile muharebeler sürüyordu.

İtalya ise Anadolu'nun Akdeniz bölgesindeki işgal hareketine Mart 1919'da Antalya ile başlamıştı. Hemen ardından Konya'ya, Fethiye, Marmaris, Bodrum ve Kuşadası'na asker çıkarıp Burdur ve Akşehir'e ilerlediler. İtalyanlar işgal ettikleri bölgelerde özellikle baskı uygulamaktan geri duruyor, yerel halkla çatışmamaya gayret ediyor hatta işgal ettikleri yerlerde bayındırlık, eğitim ve sağlık hizmetleri için kaynak sağlıyorlardı. Ancak Paris barış görüşmelerinde İtalyanlara vaat edilen İzmir ve çevresi konusunda İngilizlerin yeni politikası, durumu kökünden değiştirdi. Haziran 1920'de dışişleri bakanlığına getirilen Kont Carlo Sforza'yla birlikte İtalya'nın Anadolu'daki siyaseti değişecek; Antalya, Burdur ve diğer şehirlerden 1921'de çekileceklerdi.

Peki 1921 yılı itibarıyla Anadolu'daki işgal sürecini bitiren Fransa ve İtalya neden Ankara hükümeti ile sulh yolunu seçti, hangi şartlar üzerinde müzakereler sürdü ve taraflar için nasıl bir sonuç getirdi. Bu soruları iki ayrı bölümde Fransa için Doç. Dr. Ahmet Kuyaş'a ve İtalya için Dr. Hazal Papuççular'a sorduk ●

DOÇ. DR. AHMET KUYAŞ, FRANSA'YLA ANTLAŞMAYI DEĞERLENDİRDİ

"ANKARA'YA MEŞRUİYET, KAYNAK VE GÜVEN SAĞLADI"

20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın ardından Fransızların Adana'dan çekilişi, Ocak 1922. Otomobilde Fransa adına Ankara Antlaşması'nı imzalayan Fransız devlet adamı Henry Franklin-Bouillon, yanında Adana Valisi Hamit Bey, ön koltukla Albay Louis Mougin ve diğer Fransız subaylar Yenice'de görülüyor.

Fransız işgal kuvvetleri içinde yer alan Senegal birlikleri Adana'da, 1919 (üstte). Çukurova bölgesindeki Türk direnişine karşı Fransız ordusuyla birlikte savaşan Légion d'Orient adı verilen Ermeni gönüllü birlikleri (altta).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun paylaşılması süreci başladığında, Fransa'nın işgal hareketine agresif bir katılım sağladığı görülüyor. Fransızlar 1920'de başta İskenderun Limanı olmak üzere Hatay, Urfa, Antep, Maraş ve Çukurova bölgesini işgal altına almışlar, İstanbul'a asker çıkarmışlardı. Hatta Fransız general d'Espèrey'nin Osmanlı başkentine gelişindeki gösterişli tören de uzun yıllar tartışıldı. 1921 Ekim ayında Ankara Antlaşması ile Anadolu'daki işgaline son veren Fransa ile TBMM Hükümeti'nin uzlaşma sürecini Doç. Dr. Ahmet Kuyaş anlattı.

Fransa neden bu işgal sürecinden vazgeçme noktasına geldi? Hangi siyasi ve askeri etkenler Fransa'nın Anadolu işgalindeki başat rolünü değiştirmesine yol açtı?

Fransa'nın işgalden vazgeçmesini savaş bıkkınlığı ve maddi imkânsızlıkla açıklayabiliriz. Anadolu'daki direniş topyekûn bir savaş gerektirecek seviyedeydi. Nitekim Fransızlar, Adana-Mersin ve Maraş-Antep harekâtlarında ciddi kayıplar vermişlerdi. Oraları ellerinde tutabilmek için daha fazla paraya ihtiyaçları vardı ve Fransız Parlamentosu yeni askerî harcamalara tümüyle karşıydı. Zaten Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu da ABD'den aldıkları ve 1930'lara kadar ödeyecek oldukları borçlarla getirebilmişlerdi. Öte yandan, Büyük Savaş'tan bıkmış olan kamuoyu da ordunun artık terhis edilmesini istiyordu. Diğer bir neden ise Suriye'de direnişin yeniden alevlenmesi tehlikesiydi. 1920'nin mayıs ayında Şerif Faysal yanlısı

“Fransız işgal politikası sertti. Ermeni lejyonu, Türk-Ermeni vuruşmasına yol açtı.”

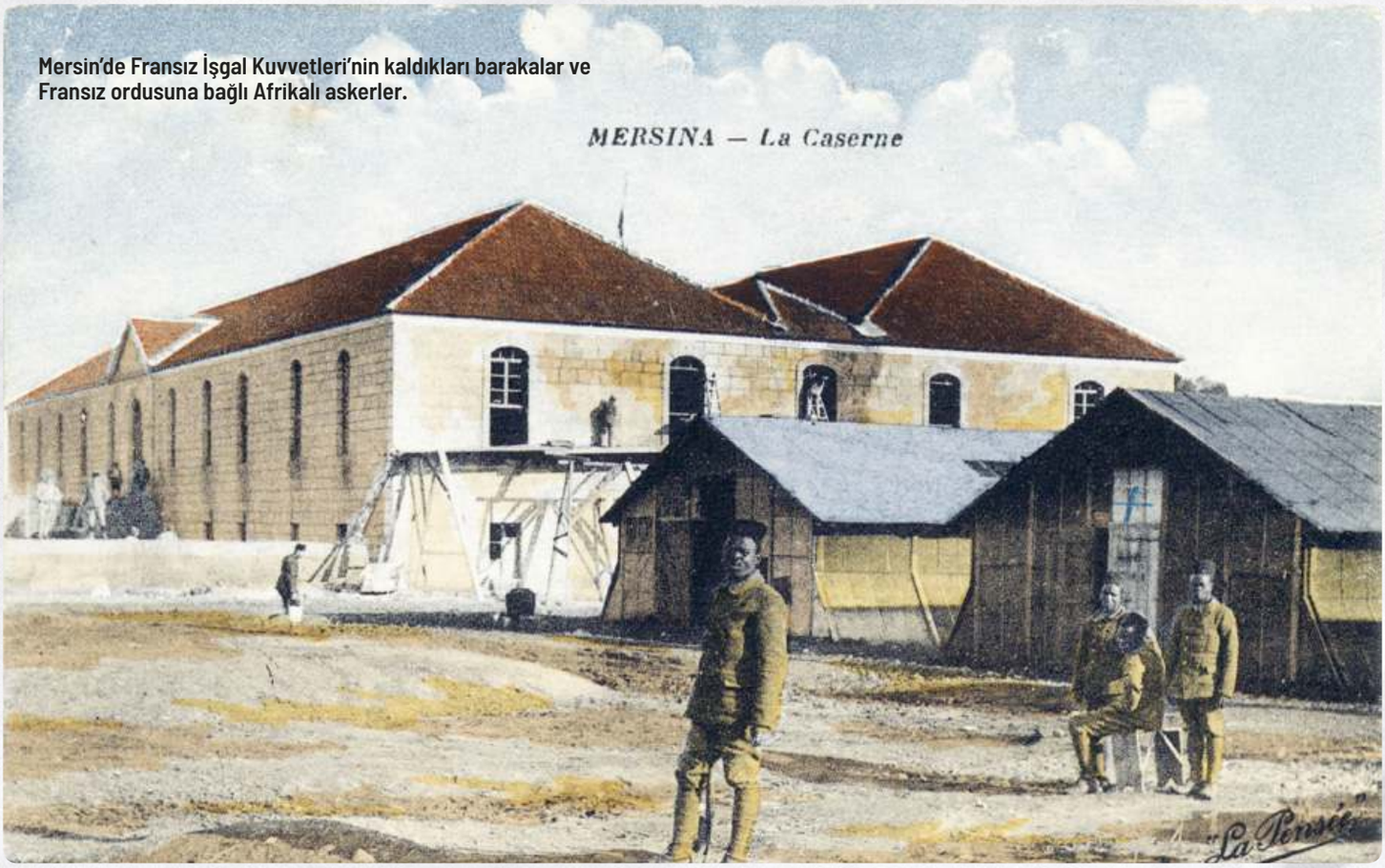
direniş kırılmıştı gerçi; ama Kuzey Suriye’deki direnişçiler Anadolu’yla temas halindeydiler ve Anadolu’nun başarılı direnişinin Suriye’ye sıçrama olasılığı belirmişti. Bu durumda Türklerin istediğini vererek Anadolu’yla Suriye arasına bir sınır çekmek, hem bu olasılığı bertaraf edebilmek hem de Suriye’deki direniş hareketlerinin üstesinden kolayca gelebilmek açısından en gerçekçi politika olacaktı.

Fransa’nın Büyük Savaş bittiği zaman iç siyasetinde Anadolu işgali kararı nerede duruyordu? Fransız halkı bu karara destek veriyor muydu? Fransız siyasetçiler arasında Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda siyasi açıdan farklılıklar var mıydı?

Anadolu’nun Fransa’nın savaş hedefleri arasında önemli bir yer tuttuğunu söyleyemeyiz. Tarihi Suriye ve Kilikya dışında almak istedikleri başka toprak da yoktu. Ancak Ermenilere uygulanan şiddeti cezalandırma ve Ermenilerden alınan gayrimenkul zenginliğinin iadesini sağlama amaçları Fransız işgal ve olası manda sınırlarını bir hayli genişletti. Fransız halkının bir bölümü belki bu yüzden işgalleri başta desteklemiş olabilir. Öte yandan, unutmamamız gereken bir nokta da Sevr Antlaşması’na giden süreçte Anadolu’dan epey bir miktar toprağın bağımsız Ermenistan’a verilmek istenmesidir. Bu noktanın Fransız iç siyasetinde ne kadar tartışma konusu olduğunu bilmiyorum. Bir ara siyasetçiler arasında tam bir mutabakat da oluşmuş olabilir. Ama yukarıda gördüğümüz nedenler, bu amaca ulaşmak için gereken para ve can yatırımının imkânsız denecek kadar zor olduğunu ortaya koydu.

Fransa işgal ettiği bölgelerde nasıl bir işgal siyaseti uyguladı? Bulundukları bölgelerde sert bir askeri yönetim mi uyguladılar, yoksa İtalyanların yaptıkları gibi daha mutedil bir tavır mı sergilediler?

Fransız işgal politikası gayet sertti. Yukarıda gördüğümüz gibi bu işgalin bir cezalandırma boyutu da vardı. Nitekim Fransız ordusunun yanı sıra bir Ermeni Lejyonu da işgalde etkin bir rol oynadı. Bu ise gene bir Türk-Ermeni vuruşmasına neden oldu. Ayrıca yerel halkın direnişçi çetelere yardım etmesi karşısında Fransızlar da daha sert tedbirler alma yoluna gittiler. Böylece ortaya, yukarıda söylediğim gibi, topyekûn bir savaş olasılığı çıkıyordu. İtalyanların mutedil oldukları konusunda haklısınız. Ancak İtalyan işgal bölgelerinde Ermeni sorununun ciddi boyutlarda olmaması, bu itidali açıklayan önemli bir etmendir. →

Mersin’de Fransız İşgal Kuvvetleri’nin kaldıkları barakalar ve Fransız ordusuna bağlı Afrikalı askerler.

Fransız Birlikleri Komutanı General Henri Gouraud işgal döneminde Tarsus'ta (üstte).

4 Kasım 1919. Fransa ile İngiltere arasında yapılan Suriye İtilafnamesi gereğince, İngiliz kuvvetleri Antep'ten çekilerek yerini Fransız işgal gücüne bırakıyor (altta).

FOTOĞRAF: DR. STANLEY E. KERR / NEAR EAST RELIEF

Mütareke döneminde Fransa'nın Anadolu'daki Ermeni nüfusa yönelik politikası Ankara'yla ilişkileri sürecinde değişiklik gösterdi mi?

Gösterdi tabii. Sonuç olarak Fransızlar, Adana, Antep ve diğer bölgelere geri gelmiş olan Ermeni nüfusu Ankara Antlaşması'yla terk etmiş oldular. Bu Ermeni nüfusun önemli bir bölümü de Fransız ordusunun peşinden sınırın güneyine göç etmek zorunda kaldı.

Son olarak Ekim 1921'deki Ankara Antlaşması ile İtilaf blokunun bölündüğü söylenebilir mi? Taraflar Ankara Antlaşması'yla ne kazandı? Antlaşma TBMM tarafı ve Fransa tarafı için ne gibi avantajlar ve geleceğe dair nasıl bir siyasi ilişki vaat ediyordu?

İtilaf blokunun Ankara Antlaşması'yla bölündüğünü söyleyemeyiz. Antlaşma, birinci maddesinde de söylendiği gibi, iki taraf arasındaki savaş durumuna son veriyordu; o kadar. Yani Türkiye, Mondros Bırakışması'nı sanki bir kez daha, bu sefer Fransızlarla yapmış gibi oldu. Zaten Lozan'daki pazarlıkların çetinliği, söz konusu blokun, en azından Türkler karşısında, bölünmediğini yeterince gösterir bence.

Ankara Antlaşması, Fransa'ya Suriye'nin güvenliğini sağlamış, Fransızları da para ve insan israfından kurtarmış oldu. Buna belki bir de Fransa'nın Müslüman çoğunluğu olan, Cezayir gibi bazı topraklarında kamuoyunun yatışmış olmasını da ekleyebiliriz. Nitekim Cezayir direnişinin

Fransa ile 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nın müzakere sürecinde Fransız temsilci olan Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Henry Franklin-Bouillon ve antlaşmadan sonra Ankara'da askeri temsilci olarak görevlendirilen Fransız Albay Louis Mougin, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Akşehir'de, 13 Aralık 1921 (solda). Ankara Antlaşması'nın İngilizce orijinal metni (altta).

önderlerinden Ferhat Abbas, o dönemde yazdığı yazılarını "Mustafa Kemal" diye imzalıyordu. Anılarında da o günlerde bir kulaklarının Dublin'de, diğer kulaklarının da Ankara'da olduğunu söyler. Ancak bu, dikkatle ele alınması gereken nazik bir konu… Zira Fransa, Türkleri rahat bırakıyordu ama Suriye'ye de el koyuyordu.

Ankara için daha değerli

TURKEY No. 2 (1921)

DESPATCH

from

His Majesty's Ambassador at Paris,

enclosing the

Franco-Turkish Agreement signed at Angora on October 20, 1921.

Presented to Parliament by Command of His Majesty.

LONDON:

1921.

[Cmd. 1556.] Price 2½d. Net

TBMM Hükümeti açısından ise bu antlaşma daha değerlidir. Ankara Antlaşması, Sakarya'da elde edilen başarıyı perçinlemiş oldu. Bana öyle geliyor ki, Fransız işgalindeki Güney Anadolu'nun TBMM topraklarına katılmasının, Doğu Anadolu'da 1877 sınırının tekrar elde edilmesinden daha büyük bir etkisi olmuştur. Bir kere bu antlaşma, Ankara'nın Batı dünyasınca tanınmasına giden çok önemli bir gelişme olarak görülmelidir. Ayrıca Yunanistan'la savaş halinde olan Ankara'daki yönetime önemli bir nüfus ve maddi gelir sağladığını da vurgulamamız gerekir. Üstelik, Doğu Cephesi'nden sonra artık Güney Cephesi de askerlerini Batı Cephesi'ne gönderebilecekti. Son olarak da antlaşmanın getirdiği moral destek ve özgüvenle Ankara Hükümeti'ne halk katında kazandırdığı meşruluğu eklememiz gerekir. Sonraki dönemler açısından bakıldığında Ankara Antlaşması'nın önemli bir ağırlığı olduğunu söyleyemeyiz. Lozan'daki gelişmelere yukarıda değindim. Barış sağlandıktan sonra Türkiye ile Fransa'nın arası iyi ve sakin ama 1939'a kadar mesafeli kalmıştır. Hatta Hatay meselesinin başlangıcında ilişkiler oldukça gerildi. Burada ilginç bir noktaya temas etmemiz gerekir ki, o da Ankara Antlaşması'ndaki bir maddeyle Fransa'nın İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türklerin özel durumuna saygı göstereceği sözünü vermiş olmasıdır. Bildiğiniz gibi Türkler, daha sonra Türkiye'ye katılarak "Hatay" adını alacak olan Sancak'ta nüfus olarak çoğunlukta değillerdi; ama tarım alanının çok büyük bir kısmı Türklerin mülkiyetindeydi. Bunun sonucunda Fransızlar, Suriye'yi beş yönetim bölgesine ayırırlarken bunlardan biri de İskenderun Sancağı oldu. Dolayısıyla Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde Ankara Antlaşması'nın herhangi bir hukuki rolü olduğunu iddia edemesek de söz konusu antlaşmanın İskenderun Sancağı adıyla ayrı bir yönetsel birimin ortaya çıkmasında etkisi olduğunu söyleyebiliriz ●

28 Haziran 1919'da işgal edilen Burdur'da İtalyan subaylar, Burdur Mutasarrıfı ile birlikte. İtalyanlar, Burdur'da hükümet binasının karşısındaki Halıcı Abdizade Ethem Efendi'nin evini karargâh yapmışlardı.

DR. HAZAL PAPUÇÇULAR, İTALYA İLE BARIŞ GÖRÜŞMELERİNİ ANLATTI

“İZMİR YUNANİSTAN’A VERİLİNCE HER ŞEY DEĞİŞTİ”

Birinci Dünya Savaşı'nda İtalyan bayrağı.

İtalya, 1919 Mart ayında Antalya'ya asker çıkararak başlattığı Güney Anadolu'daki işgal hareketini 1921 yılı içinde bitirdi. İşgal altında tuttuğu bölgelerde halkla karşı karşıya kalmamaya da özen gösteren İtalya, Anadolu'dan neden çekildi, Dr. Hazal Papuççular anlattı.

Mondros Bırakışması'ndan sonra İtalya, Anadolu'da nereleri işgal etti ve işgal ettiği bölgelerde nasıl bir idari tutum sergiledi?

Mütarekeden sonra İtalya'nın işgal ettiği yerler çoğunlukla Batı, Güneybatı ve Güney Anadolu ile İç Anadolu'nun bazı şehirleriydi. Muğla, Antalya, Aydın'ın bir bölümü, Afyon ve Konya bu sürecin farklı dönemlerinde işgal edilen yerler oldu. Aslında İtalya'nın bu işgal haritası Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri ile yaptığı birtakım gizli antlaşmaların bir yansıması diyebiliriz. Bu antlaşmaların ve mütarekeden sonra gerçekleşen İtalyan işgallerinin birbirinden farklılaştığı en önemli yer, Mayıs 1919'da Yunanistan tarafından işgal edilen ama aslında öncesinde İtalya'ya vaat edilmiş olan İzmir'di. Bu şehrin Yunanlar tarafından işgali İtalya'nın hem kendi müttefikleri ile hem de Millî Mücadele ile olan ilişkisini yakından etkilemiştir. Ayrıca mütareke sonrasında İtalyan işgallerinden bahsederken genelde Batı ve Güneybatı Anadolu'dan konuşulur ancak İtalya'nın İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri'nden biri olduğunu da unutmamak gerekir. İstanbul'daki etkileri İngiliz ve Fransızlar kadar olmasa da Anadolu Yakası'nın bir bölümü bu dönemde İtalyan kontrolü altındaydı. İtalyanların işgal ettikleri yerlerdeki idari tutumuna baktığımızda, özellikle İngilizler ve Fransızlara kıyasla oldukça yumuşak bir tavır görüyoruz. İtalyanların Anadolu'daki öncelikli hedefi kendilerine iktisadi fayda sağlamaktı. Bunu sağlarken de dikkatli davrandıklarını söylemek mümkündür. Zaten İtalyanların önünde İzmir'de Yunanistan'a, güneyde de Fransızlara karşı ortaya çıkan direniş gibi tehlikeli örnekler de vardı. Bu açıdan baktığımızda ne İtalyanlar böylesi bir işgal örneği sergilemiş ne de bölgedeki Türkler İtalyanlara karşı geniş çaplı bir direniş hareketine başlamıştır. Tabii ki zaman zaman gerginliği arttırabilecek durumlar yaşanıyordu, sonuçta bir işgal yönetiminden bahsediyoruz ancak genele baktığımızda mutedil bir tavır görüyoruz.

Fransa ile Ankara Antlaşması, 1921'in ekim ayında imzalanıyor. İtalya ile imzalanmış bir antlaşma yok ama müzakereler 1921 yılı başına kadar uzanıyor. İtalya neden Ankara ile anlaşma yoluna gidiyor?

Bu soruya iki şekilde yanıt verilebilir. Birincisi için 1919'a bakmak gerekir. İtalyanların Millî Mücadele'den yana tavır almalarının en önemli sebebi, bu bağlamda İzmir'in Yunanistan'a verilmiş olmasıydı. Bu durum İtalya ve

"İtalyanlar işgali bitirip bazı imtiyazlar elde etmeyi daha doğru gördü."

Ankara ile Roma arasındaki müzakereleri sürdüren İtalya Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza (sağdan ikinci), Kasım 1920'de Rapallo'da İtalya ile Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı (sonradan Yugoslavya Krallığı'na dönüşecek) arasındaki anlaşmanın imzası sonrasında.

11 Kasım 1920. Söke'de düzenlenen spor yarışmalarında İtalyan işgal kuvvetleri subayları ve Türk yöneticiler bir arada.

müttefikleri arasında derin bir çatlak yarattı. Paris Barış Konferansı'nın ilk altı ayının tutanakları incelendiğinde, İtalyanlar ile İngilizler ve hatta Amerikalılar arasında ilişkilerin oldukça gergin olduğu görülür. Zira, İngiltere ve Fransa'nın çıkarları, imparatorluğun Arap vilayetlerine yoğunlaşmışken, İtalya'nınki çoğunlukla Anadolu'daydı ve daha önce yatırım yaptıkları İzmir de ellerinden alınmıştı. Bu, savaştan birçok iktisadi problemle çıkmış İtalya için ağır bir darbeydi. Bu durum İtalya'nın Türklerle olan ilişkilerine tabii ki pozitif bir biçimde yansıdı. Ancak konuyu sadece 1919 özelinde ele almak Millî Mücadele'nin dönüm noktalarını kaçırmamıza da neden olabilir. Millî Mücadele uzun bir süreçti ve bu süreçte istisnai durumlar yaşansa da Türkler zaman içinde güçlendi. 1921 bu bağlamda önemli bir dönüm noktası oldu. Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Sakarya Zaferi tüm dünyaya adım adım Anadolu'daki İngiliz politikasının çöküşünü gösterdi. Bir sonuç vermese de Sevr'i dönüştürmeye yönelik konferanslar, İtalyanların 1921'de Anadolu'daki şehirleri tek tek tahliye etmesi ve Fransızların müttefiklerinden ayrı bir biçimde Türklerle barış masasına oturması, 1921'deki bu dönüşümle de ilgiliydi. Yani, savaştan galip ayrılmasına rağmen birçok sorunla boğuşan, o yüzden de bu savaştan "kötürüm zafer" diye bahsedecek İtalyanlar için işgal politikasını uzun vadede sürdürmek çok mümkün görünmüyordu. İşgali bitirip bazı imtiyazlar elde etmek bu tarihte onlar için daha evlaydı. Bu durum tabii ki Millî Mücadele diplomasisi için önemli bir başarıydı.

İtalya'daki siyasi yapı ve Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın Ankara ile Roma'nın bir araya gelme iradesindeki rolü nedir?

Sforza bu anlatının içindeki en önemli karakterlerden bir tanesini oluşturur. Başta da söylediğim gibi, İtalya'nın Türklere karşı tutumu Fransız ve İngilizlerden farklıydı ve bunda da Sforza'nın rolü yadsınamazdı. Gerek İstanbul'da yüksek komiserlik yaptığı günlerde, gerekse de dışişleri bakanı olduğu dönemde Anadolu'nun önemini kavramış bir devlet adamı olarak Türklerle iyi ilişkiler kurulması gerektiğini vurguladı. Daha Millî Mücadele başlamadan önce Mustafa Kemal (Atatürk) ile de tanışıklık sağlamıştı. İlerleyen süreçte bazı şehirlerin İtalyanlar tarafından tahliye edilmesinde de onun dışişleri bakanlığı döneminin etkisi vardı. Sforza, Anadolu dikkate alınmadan Türk barışı meselesinin çözülemeyeceğinin bilincindeydi. →

İtalyan işgali günlerinde Antalya (en üstte). İtalyan askerleri işgal ettikleri Söke'ye 15 kilometre uzaklıktaki Priene Antik Kenti'nde (üstte).

İşgalden kademeli olarak vazgeçmenin İtalya için getirisi ne oldu?

Bu süreçte İtalya'nın beklentilerini en iyi özetleyen belge, Bekir Sami (Kunduh) Bey'in İtalya ve Fransa ile imzaladığı ancak Millî Mücadele'nin özüne ters düştüğü için TBMM tarafından reddedilen antlaşmalardır. Birinci İnönü Zaferi'nden sonra Sevr Antlaşması'nın tadili için Londra'da bir konferans toplandı. TBMM hükümetinin bu konferansa İstanbul hükümetinden ayrı bir biçimde katılımı da aslında İtalyanların yardımı sayesinde gerçekleşmişti. Konferans Sevr'in bir başka halinin Türklere dayatılmasından ibaret olduğu için bir sonuç vermedi. Ancak TBMM hükümetinin temsilcisi olarak bu konferansa katılan Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh) Bey bu süreçte İtalya ve Fransa ile bazı antlaşmalar imzaladı. İtalya ile yapılan antlaşmada İtalya, Türkiye'ye Yunanistan konusunda vereceği desteğin karşılığında işgal ettiği bölgelerde ve Ereğli madenlerinde geniş birtakım imtiyazlar kazanıyordu. Bu, İtalya'nın o dönemde Anadolu'daki amacının bir yansımasıydı. Bekir Sami Bey'in yaptığı antlaşmalar TBMM tarafından reddedildikten sonra İtalya ve Türkiye arasındaki ilişkiler soğukluk evresine girdi. Taraflar çeşitli şekillerde müzakerelere devam etseler de bu müzakerelerden bir sonuç alınamadı. Zaten İtalya Türkiye'den peyderpey çekilmeye başladı ve İtalyanların ilgilendiği ekonomik imtiyazlara TBMM yanaşmadı. İtalyanlar, sonradan da görüleceği üzere, Anadolu macerasından elleri boş döndü. Ancak İtalya'nın iç durumuna bakıldığında tahliyeden başka bir seçenek de gerçekçi görünmüyordu. Daha 1920'den itibaren içte ve dışta asker sayısını düşürmek gibi bir yola girmişlerdi.

Ankara, İtalya'nın işgal ettiği yerlerden çekilmesinin dışında Millî Mücadele sürecinde İtalyanlardan nasıl bir destek elde etti?

Bu noktada silah ticareti oldukça önemlidir. Kurtuluş Savaşı'nın yapıldığı böylesi bir dönemde İtalyanlardan silah ve mühimmat alabilmek kuşkusuz Ankara için paha biçilemez değerdeydi. Ancak bunların dışında İtalyan işgali olan bölgelerde kontrollerin serbestliği gibi bazı tutumlar Türk milliyetçilerinin bu bölgelerde Yunanlara karşı örgütlenebilmesi gibi bir katkı da sağladı. Çok bilindik bir örnek vermek gerekirse, Mahmut Esat (Bozkurt), Yunanlara karşı Kuvâ-yi Milliye'yi İtalyan işgali altındaki Kuşadası'nda örgütledi. Benzer şekilde, Antalya'da millî güçler İtalyanların bilgisi dahilinde eğitildi. Kısacası belirli dönemlerde İtalyan işgali altındaki yerler Türkler için bir güvenli bölge niteliğindeydi. Tabii askerî yardımlardan bahsederken önceden verdiğim Londra Konferansı'na davet örneğindeki gibi diplomatik destekleri de unutmamak gerekir.

İtalya'daki yönetimin 1922'de Mussolini ve faşist yönetime geçmesi Ankara-Roma ilişkisini nasıl etkiledi?

Mussolini'nin iktidara geldiği Ekim 1922'de savaş artık kazanılmıştı. Bu bağlamda Türkiye meselesinde yeni rejimin boy gösterdiği ilk arena Lozan Konferansı oldu. Bu konferansta Millî Mücadele'deki tutumundan daha farklı bir İtalya vardı. Bu süreçte Anadolu'dan herhangi bir şey kazanamamış İtalyanların kapitülasyonlar gibi konularda ulusal çıkarları vardı. Bu tip meselelerde İtalya müttefikleri ile birlikte davrandı. Bunun rejim değişikliği ile ne kadar ilgisinin olduğu ise tartışılabilir. Çünkü Türkiye ile 1921'de Ankara Antlaşması'nı yapmış Fransızlar da Lozan'da çıkarları gerektirdiği vakit müttefikleri ile birlik olmuştur. Bu noktada daha genel bir eğilime vurgu yaptığımız söylenebilir. Millî Mücadele ve Lozan'ın farklı dinamikleri olduğunu kabul etmek gerekir.

Lozan Barış Görüşmeleri sırasında İtalya Başbakanı Mussolini, İngiliz Lord Curzon ve Fransız Poincaré ile.

Mussolini, Büyük Taarruz'dan önce, örneğin 1922 Ocak ayında iktidara gelmiş olsaydı İtalya-TBMM uzlaşması sürer miydi?

Bu, cevaplaması oldukça zor bir soru. 1923 sonrasında Mussolini'nin Türkiye'ye bakış açısını göz önünde bulundurduğumuzda soruyu olumsuz yanıtlandırma ihtimalimiz artar. Fakat cumhuriyet kurulduktan hemen sonra İtalyanların Anadolu'ya yeniden göz dikmeleri ve Mussolini'nin saldırgan ve genişlemeci tutumu üzerinden bu soruyu yanıtlamak bizi bazı hatalara da düşürebilir. Zira öncelikle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki birkaç yılda Roma'nın Anadolu'yu muhtemel bir "kolonizasyon" hedefi olarak gördüğü zamanlarda Roma hem İngiltere hem de Yunanistan ile işbirliği içindeydi. Ancak Millî Mücadele'deki Türk-İtalyan uzlaşmasının temel direğini tam da bu güçlerin arasındaki karşıtlık oluşturmuştu. Bu uluslararası politika farklılıklarının dışında 1922'den önceki İtalyan iç siyaseti de faşist yönetimin istikrar kazanmasından sonraki dönemden çok farklıydı. Kısacası uluslararası politika, siyaset, ekonomi gibi dinamikleri göz önünde bulundurduğumuzda bu soruya net bir yanıt vermek çok da mümkün görünmüyor.

Son olarak Kurtuluş Savaşı sonunda Türk-İtalyan ilişkisi nasıl sürdü? Lozan'da İtalya'nın tavrı ne oldu? Kurtuluş Savaşı süresinde gelişen ilişkiler cumhuriyetin ilk dönemine nasıl yansıdı?

Büyük Zafer ile Türk-İtalyan ilişkilerinde yeni bir dönem açıldı. İtalya, Lozan'da kendi çıkarlarını yakından ilgilendiren konularda çoğunlukla müttefikleriyle birlik oldu. Bu, aslında konferanstaki İngiliz stratejisinin de bir parçasıydı. Ayrıca iki ülkeyi direkt olarak ilgilendiren çeşitli konular da vardı. Örneğin, konferansın kesintiye uğramadan önceki birinci döneminde Oniki Ada meselesi hiç açılmadı; ancak verilen aradan sonra yeniden başlayan bölümüne Meis konusu damga vurdu. Öyle ki, birçok konu halledilmiş ancak Meis konusu en son günlere kadar çözümsüz kalmıştı. Sonuç olarak Türkiye barış için fedakârlık yaptığını açıklayarak Meis'teki İtalyan hâkimiyetini kabul etti. Meis'in konferanstaki bu uzun hikâyesi aynı zamanda Türkiye ve İtalya arasındaki müzakerelerin büründüğü şekli göstermesi açısından önemlidir. Kısacası Millî Mücadele sonrasındaki müzakere masasında bir Türk-İtalyan uyumundan bahsetmek mümkün değildir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra ise İtalyan dış politikasının saldırgan ve genişlemeci tavrı uzun yıllar bu iki ülkenin ilişkilerine damga vurdu. Faşist İtalya, Roma İmparatorluğu'nu diriltme arzusuyla Türkiye üzerine bazı planlar yaptı. 1920'lerde bu planlar Musul sorununu çözmeye çalışan İngiltere tarafından da desteklendi. Anadolu'ya yapılacak bir harekât o dönemde herkes tarafından dillendirilir olmuştu. Bu durum Millî Mücadele'de Anadolu'da işgalci bile olsa bir şekilde Türklerle işbirliği yapan ve gerektiğinde birtakım destekler de sağlayan İtalya'nın tam tersi bir şekilde konumlanmasına da neden oldu. Öyle ki İtalya, iki savaş arası dönem Türkiyesi için bir numaralı "düşmana" dönüştü ve Türkiye'nin neredeyse tüm diplomatik ve askerî inisiyatiflerinin temelini oluşturdu ●

SEFARAD GÜZERGÂHLARI:

OSMANLI'DAN SEATTLE'A YOLCULUK

Hem dünyadaki ekonomik ve siyasi gelişmeler hem de Osmanlı'daki dönüşümler özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında göçlerin yaşanmasına sebep oldu. Göç kollarından birini Amerika'ya giden Osmanlı Yahudileri oluşturuyordu.

Günce Akpamuk
gakpamuk@gmail.com

Osmanlı'dan önceki dönemlerden beri Anadolu'da var olan Yahudi toplumu, özellikle 1492'den itibaren İber Yarımadası'ndan gelen Sefaradlarla genişledi. Yüzyıllar boyunca Osmanlı Yahudi cemaatini oluşturan bu topluluğun bir kısmı, 19. yüzyıl sonlarından başlayarak Amerika'ya göç etti. Bu göçlerin Seattle ayağı üzerine, oradaki Osmanlı Yahudilerinden kalan belge, mektup, obje ve kayıtlardan oluşan arşiv ışığında hazırlanan "Sefarad Güzergâhları" kitabı geçtiğimiz mart ayında Koç Üniversitesi Yayınları'ndan çıktı. Kitabın editörlerinden Dr. Kerem Tınaz, Sefaradların göç sebepleri, ABD'ye gitme ve yerleşme süreçleri, Osmanlı ile bağları üzerine sorularımızı yanıtladı.

Öncelikle kitabın, 'Sefarad Güzergâhları'nın, Washington Üniversitesi'nde başlayan hikâyesini paylaşabilir misiniz? Arşivin oluşturulma sürecini, ABD'deki yerel cemaatin katkısını anlatabilir misiniz?

Aslında kitabın kendi hikâyesi, 2014-2015 yılında ben ve kitabın diğer editörü Oscar Aguirre-Mandujano, →

1900'lerin başında İzmir'de Yahudi mahallesi.

“Yaklaşık 1,2 milyon kişi Osmanlı’dan Amerika’ya göç ediyor 1914’e kadar ve Yahudi göçü de bunun bir parçası.”

Koç Üniversitesi Anadolu Araştırmaları Merkezi’nde (ANAMED) bursiyerken başladı. Ben o zaman doktora tezimin bir parçası olarak Avram Galanti’nin üzerine çalışıyordum. Oscar da doktora tezine ek olarak Osmanlı topraklarından Seattle’a göç etmiş olan Leon Behar’ın not defteri üzerine çalışıyordu. Yani bir şekilde Sefarad kültürü ve düşünce hayatı, araştırmalarımızın ortak noktasını oluşturuyordu ve bu ortak noktadan hareketle Sefarad kültürü üzerine sorular sormaya başladık. Özellikle Leon Behar’ın belgelerinin bulunduğu Seattle’daki Sefarad Araştırmaları Koleksiyonu üzerine, bu koleksiyondaki belgeler üzerine, bize açabileceği kapılar, sağlayabileceği anlatılar üzerine beraber düşünmeye başladık. ANAMED’de başlayan bu diyalog farklı evrelerden geçerek Koç Üniversitesi Yayınları’ndan çıkan “Sefarad Güzergâhları” kitabına dönüştü. Kitabın merkezinde Sefarad Araştırmaları Koleksiyonu yer alıyor. Bu koleksiyon, üniversite ve Seattle’daki Sefarad ailelerin aktif işbirliğiyle oluşturulmuş bir koleksiyon. Oluşturulmuş dedim ama bu süreç bitmiş değil. Bu işbirliği devam etmekte. Dolayısıyla da koleksiyon sürekli bir değişim, büyüme halinde. Koleksiyonun hikâyesi, Profesör Devin Naar’ın Washington Üniversitesi’ne gelmesiyle birlikte, 2011 yılında başlıyor. Yahudi tarihi üzerine çalışıyor Devin Naar ve uzmanlık alanı ve dil becerilerinden haberdar olan, Seattle’da yasayan kimi Sefaradlar, kendi ellerinde bulunan ailevi veya şahsi belgelerin, nesnelerin maiyetini daha iyi anlamak için bu nesneleri ona getiriyorlar. Bu durum cemaat içerisinde yayılmaya başlıyor. Yani daha fazla insan böyle bir olasılıktan haberdar oldukça kendi evlerinin bir kenarında birikmiş, unutulmuş belgeler, nesneler üzerine düşünmeye başlıyor. Tabii Devin Naar’la olan paylaşımlar da artıyor. Naar da bu paylaşımları daha sistemli bir işbirliğine dönüştürüyor ve daha geniş çevrelere duyurmak, görünürlüğünü artırmak için çaba gösteriyor. İşte kitle kaynağı, “crowdsourcing” diyebileceğimiz bir yaklaşımla haber bültenlerine haber veriyor, kimi yerlerde tezgâh açıyor. Bu çaba da kendisine gelen nesnelerin niteliğine, niceliğine katkıda bulunmaya başlıyor. Tabii burada önemli bir soru ortaya çıkıyor. Kendisine getirilen nesnelerin çoğu kişisel nesne, kişilerin anneannesinden, babaannesinden kalma, aile yadigârları, aile bireylerinin birbirlerine yolla-

Samuel Benaroya’nın Türk pasaportu (üstte).

Estrella ve Haim Galanti, ikiz kızlarıyla birlikte, Rodezya, 1924 (sağda).

Solomon Calvo ve Fred August, balıkçı dükkânlarının önünde. Seattle, 1918.

dıkları özel mektuplar, fotoğraflar, kimi resmi belgeler. Yani nesnelerle, nesneleri getiren kişiler arasında önemli duygusal bağlar mevcut. Evet, bu nesneleri getiren insanlar Naar'a getirip nesneleri daha iyi anlayıp daha geniş bir hikâyenin parçası haline getirmeyi istiyorlar ama bir yandan da muhtemelen bu nesneleri üzerinde çalışılmak üzere bir başka kuruma bırakma konusunda bir çekinceleri oluyor. Devin Naar bu durumu teknolojinin olanaklarıyla, bu belgeleri dijitalleştirerek aşmayı düşünüyor ve nesneyi dijitalleştirerek kayıt altına almak hem belgeyi daha fazla kişiye ulaştırmak adına, araştırma için koruma altına almış oluyor hem de insanların kaygılarını dikkate alarak o kaygıların giderilmesi için bir yol sağlamış oluyor. Ve yerel cemaatin sağladığı başlangıç finansmanı, yine Washington Üniversitesi'ndeki Stroum Yahudi Araştırmaları Merkezi ve aynı üniversitedeki The Henry M. Jackson School of International Studies'in sağladığı destekle, gelen nesnelerin kataloglaması, detaylandırılması ve dijitalleştirilmesi süreci başlıyor ve seneler içerisinde koleksiyon bugünkü halini alıyor. Bugüne kadar 80'den fazla aile ve kuruluş koleksiyona katkıda bulunmuş vaziyette. Binden fazla kataloglanmış belge ve nesne var. Bu belgelerin hepsi bir araya geldiğinde 150 bin sayfayı aşıyor. Kitaplar bu belgelerin önemli bir kısmını oluşturuyor. Kitap dışında objeler, kişisel notlar, dini belgeler, yemek tarifleri var. Yani bu insanların yaşamlarının farklı boyutlarını bize gösteren belge ve nesneler var koleksiyonda. Yine koleksiyonda 200'den fazla ses ve video kaydı bulunuyor. Dili büyük oranda Ladino. Türkçe, Arapça, İbranice, Aramice, Fransızca, İtalyanca kaynaklar da mevcut. Burada altını çizmemiz gereken bir şey şu; genel olarak bu koleksiyonun hikâyesi ve içeriği, hem akademi ve yerel topluluklar arasında yapılabilecek işbirliği potansiyelini görmek açısından hem de yeni saklama, arşivleme, araştırma araçlarının ve teknolojilerinin ne gibi imkânlar sağlayabileceğini görmek açısından çok yararlı. Bu gibi yenilikler, bu tip girişimler hiç kuşkusuz bir yandan bir şeyi anlama ve anlatma açısından çok ciddi katkıda bulunuyor. Bir yandan da var olan, yerleşmiş görüş ve büyük anlatıları değerlendirme, onların ötesine geçme veya onları genişletme noktasında birçok pencere açıyor bize.

Osmanlı Yahudileri dediğimizde aklımıza kimler geliyor, kökenleri nereler? Yalnızca 1492'den itibaren İber Yarımadası'ndan gelenler, yani Sefaradlar mı?

Osmanlı Yahudileri deyince genelde akla gelen Sefaradlar oluyor; ancak Sefaradlardan başka diğer Yahudi grupları da Osmanlı topraklarında mevcut. Hatta şu şekilde bakmamız daha doğru olur: Osmanlı hâkimiyet kurmadan önce Yahudi toplulukları Anadolu'da uzun süredir yaşamaktaydı. Osmanlılar Bursa, Edirne gibi merkezleri kontrol altına aldıkça, burada var olan Yahudi cemaatleri aktif bir şekilde Osmanlı'nın parçası haline geliyordu. Genel olarak Romanyot →

Avram Galanti'nin tercümanlık yaptığı Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından kendisine verilen kimlik kartı (solda).

"İmparatorluğun düşünce, eğitim, ekonomik hayatında bir görünürlük kazanıyorlar ama önemli derecede yoksulluk da var."

Yahudileri olarak adlandırabileceğimiz Anadolu'daki daha erken Yahudi cemaatinin kültürü ve yaşamı uzun yıllar boyunca Roma-Bizans kültürü altında şekillenmiş oluyor ve cemaat Yunanca konuşuyor. Dilsel açıdan devam edecek olursak bir başka önemli grup Aşkenaz Yahudileri'ydi; Orta ve Doğu Avrupa menşeli bu grubun konuştuğu dil Yidiş. Gerek Osmanlı topraklarının genişlemesi gerek Osmanlı topraklarına yaşanan göçlerle Aşkenaz nüfus da şekilleniyor erken dönemlerden itibaren. Başka önemli bir grup, yine dilden devam edersek; Kahire, Halep, Bağdat gibi önemli merkezlere yerleşmiş olan ve Arapça konuşan Yahudi cemaatiydi.

Bu bağlamda özellikle Arapça konuşan Yahudiler için Bağdat önemli bir eğitim ve kültür merkezi olarak kaldı. Bu gruplarla birlikte dördüncü ana grup Ladino konuşan Sefaradlar. Ana grup diyorum çünkü daha başka görece küçük Yahudi grupları da mevcut bu topraklarda. Sefaradların altını biraz çizmek gerekiyor; çünkü Sefaradlar geldikten sonra Osmanlı Yahudi toplumu içerisinde kültürel, düşünsel, sosyal olarak merkezi bir rol oynuyorlar. Sefaradların Osmanlı'ya gelmeden önce İber Yarımadası'nda yüzyıllara dayanan köklü bir hikâyesi var ama 1492 yılında orayı terk etmeye zorlanıyorlar ve oradan ayrılıyorlar. Daha sonraki yıllarda, farklı güzergâhlar izleyerek ve kademeli olarak Osmanlı topraklarına göç ediyorlar. Bu yeni gelen nüfus İstanbul, Selanik, Rodos, Bursa gibi merkezlerde kendilerine yer ediniyorlar. Bu tip merkezlerdeki Yahudi nüfusu dinamizmine ciddi katkıda bulunuyorlar. Sefaradların konuştukları dil Ladino, genel olarak 14. ve 15. yüzyıldan bir İspanyol lehçesinin özelliklerini taşıyor. Sefaradlarla birlikte bu dil, Osmanlı topraklarına geldikten sonra, Osmanlı kültür hayatının bir parçası haline geliyor. Türkçe, Rumca, Arapça gibi dillerle etkileşim içerisinde, daha sonraki yüzyıllarda da gelişimini sürdürüyor. Tabii bu dil genel olarak Yahudilerin kültürel, düşünsel hayatında da merkezi bir rol oynuyor. O nedenle aslında Sefaradlar dediğimizde Ladino ilk akla gelen kültürel unsurlardan biri haline gelmiş durumda.

Tabii yüzyıllar içerisinde değişiyor ama kısaca özetlersek Sefaradların Osmanlı'da nasıl bir yaşamı vardı? Hangi mesleklerle uğraşıyor ve topluma entegre bir hayat sürüyorlar mı?

Sefaradların Osmanlı topraklarındaki hikâyesi yüzyıllara dayanıyor. Dolayısıyla bu soruyu, belli başlı genellemeler içine düşmeden, detaylandırarak cevaplamak pek mümkün değil. Çok genel olarak şunu söyleyebiliriz; Osmanlı topraklarına gelen Yahudiler kendileriyle birlikte çok ciddi bir bilgi, birikim, farklı alanlarda tecrübeyi de getiriyorlar. Bir yandan Osmanlı'daki ilim ve kültür hayatına önemli katkıları var. Mesela 16. yüzyıl Osmanlısı'nda özellikle Yahudi hekimler altı çizilerek anlatılan bir konudur. Diğer yandan finans, ticaret ve farklı üretim alanlarında bilgi ve bağlantılarıyla ekonomik katkıda bulunuyorlar, yerleştikleri merkezlerin dinamizmini arttırıyorlar. Osmanlı'daki Yahudi toplumunun bu erken dönemdeki dinamizmini, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın özellikle başında göremiyoruz. Bu dönem içerisinde biraz daha içine kapanık bir grup olduğu-

nu, önceki dönemdeki ekonomik ve kültürel dinamizmini yitirdiğini söyleyebiliriz. Özellikle 19. yüzyılın başında, Rum ve Ermeni milletleriyle karşılaştırdığımızda ekonomik ve kültürel olarak daha yoksul, daha izole bir durumda olduklarını söylemek mümkün. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Yahudileri'nin yaşamında ve dinamizminde gelişmeler ve hareketlilik görüyoruz. Bu değişimin nedenini üç farklı kaynak bağlamında düşünebiliriz. Bunun birincisi Yahudi cemaatinde belli grupların, 19. yüzyılda gelişen şartları bağlamında, geniş Osmanlı toplumuna hem kültürel hem ekonomik olarak daha iyi entegre olunması gerektiğini düşünmeleri ve bu anlamda kimi grupların çaba göstermesi. Mesela cemaat içinde Türkçe öğrenmenin altı çizilmeye başlanıyor, bu yönde adımlar atılıyor.

İkinci önemli husus, özellikle Batı menşeli kimi Yahudi birey ve kurumların, Osmanlı Yahudi cemaatinin şartlarının ekonomik, sosyal, kültürel olarak iyileşmesi ve Yahudi toplumunun Osmanlı toplumuna daha iyi entegre olabilmesi için gösterdikleri çaba ve girişimler. Bu kurumlar içeresinde esas olarak Alliance Israélite Universelle'i belirtmek gerekir. Fransa menşeli bu kurum, 1860 sonrasında Osmanlı Yahudi toplumunun eğitim hayatında merkezi bir rol oynuyor. Kültürel, ekonomik, sosyal bilgi ve birikime, dünya görüşüne ciddi katkılarda bulunuyor. Son olarak da Osmanlıcılık siyaseti çerçevesinde devletin yaratmaya çalıştığı daha kapsayıcı ve eşit sistemi de anmak gerekir. Bu sistemi özellikle Yahudi cemaatinin topluma entegre olma talebi ve çabaları bağlamında Osmanlıcılığın sunduğu uygun zemini de yine bu değişimin bir parçası olarak düşünmemiz gerekir. Bu kısaca anlattığım çerçevede 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren Yahudi cemaatinin hayatında ciddi değişimler olmaya başlıyor. 20. yüzyıla geldiğimizde, 19. yüzyıl başıyla karşılaştırdığımızda daha dinamik ve dış dünyayla aktif, yapıcı bağlantıları olan bir cemaat görüyoruz. Ancak bu söylediğimden bütün unsurlarıyla ekonomik ve sosyal olarak istikrarlı, güçlü bir Yahudi toplumu vardı sonucu da çıkarılmasın 20. yüzyıla geldiğimizde. 20. yüzyıl başında, farklı hesaplamalar, farklı kaynaklara göre sayılar değişim gösterebilir ama 250 binin üzerinde bir Yahudi nüfusundan bahsedebiliriz. İmparatorluğun düşünce, eğitim, ekonomik hayatında bir görünürlük kazanıyorlar ama cemaatin içerisinde önemli derecede de yoksulluk olmaya devam ediyor. Hamallık, küçük esnaflık, günlük işçilik gibi pek çok farklı meslek içerisinde de Yahudileri görmek mümkün.

Homojen bir yapı yok yani...

Yok. Hatta yoksulluk ciddi bir şekilde görünüyor. Yani bankerlik yapan da vardı evet ama bu, çoğunluğu oluşturmuyordu hiçbir şekilde.

ABD'deki Osmanlı Sefarad topluluğu nasıl oluşmaya başlıyor? Bu insanları özellikle 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı topraklarından ABD'ye göç etmeye yönlendiren sebepler

Samuel Leon (ortada), eşi Rebecca Alhadeff (sağda) ve kuzeni Vida Bonomo (solda) Rodos Adası'nda.

neler? Anlattıklarınıza bakarak iki temel nedenden göç isteği oluşuyor diyebilir miyiz? Yoksulluk ve belli bir dünya görüşünün oluşmuş olması.

Evet ama bu göçün nedenlerine bakmadan şunu söylemek gerekiyor, Osmanlı Yahudileri'nin Amerika'ya göçü, dönemin diğer gelişmelerinden bağımsız değil. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarında Amerika çok ciddi miktarda, dünyanın farklı yerlerinden göç alıyor. Osmanlı topraklarında yaşayan bireyler de bu göç hareketinin çok dışında değiller açıkçası. 1861'den 1914'e kadar yaklaşık 1.2 milyon kişi Osmanlı topraklarından ayrılarak Amerika'ya göç ediyor. Dolayısıyla Yahudi göçü de Amerika'ya yönelen bu büyük insan hareketinin bir parçası. 1893-1924 arasında yaklaşık 50 bin Yahudi'nin Osmanlı ya da Osmanlı sonrası topraklarından Amerika'ya göç ettiğini söyleyebiliriz. Bu gidişler her zaman tek yönlü de değil. Yani erken dönemde Amerika'ya giden kişiler bir noktadan sonra geriye dönebiliyorlar. Bu tip senaryolar da gayet yaygın ancak 1910 sonrasında bu geri dönüşler azalıyor. Bu azalma, geri dönüş, gitme gelme noktasının nedenlerine bakmadan önce şunu da söylemek gerekiyor, bu geniş insan hareketini düşünürken, hep →

tek yönlü dönüşü olmayan veya belli bir istikrar ve düzende devam eden bir süreç gibi bazen sunuluyor. Ama değil, içinde farklı gelgitler olan, birçok belirsizlikler veya öngörülemeyen sonuçları olan, farklı güzergâhlar üzerinden gerçekleşen bir yolculuk. Ve bu yolculuğun nedenlerine baktığımız zaman Yahudiler bağlamında iki önemli nedenden bahsedebiliriz. Birincisi sizin de dediğiniz gibi maddi durumu düzeltme arzusu. Bu insanların arasında yeni imkânlar bulma, belli bir refah düzeyinin üzerine çıkma arzusunda olan insanları gözlemliyoruz. Bu dönem Amerika'da yaşanan ticaret ve sanayi alanındaki gelişmeleri düşünürsek, bu insanları bir şekilde oraya çekiyor bunlar. Mesela Devin Naar'ın makalesinde geçen, 1912 tarihli bir gazete yazısında Seattle'a gelen insanların bazılarının o dönemde restoranlara veya otellere balık taşıdığını, farklı stantlarda çalıştıklarını, meyve satma, ayakkabı boyama gibi işler yaptıklarını görüyoruz ve belli bir miktarda para biriktirdikten sonra mesela kimisi geriye dönüp evleniyor, tekrar geliyor; kimisi ailesini yanına almaya çalışıyor. Bu tip bir çekiş gücü var Amerika'nın o noktada. Diğer bir neden de 1909 sonrasında oldukça çalkantılı, büyük dönüşümlerin, önemli olayların gerçekleştiği bir siyasal, sosyal ve ekonomik süreç ortaya çıkıyor. Mesela uzun yıllar suren savaşlar var ve bu savaşlar pek çok değişimi, sıkıntıyı getiriyor beraberinde hem yerel hem daha genel, bölgesel ölçekte.

"Amerika'ya göç ve adaptasyon süreci doğrusal değil. İniş çıkışları var, siyasi iklim ve diğer gelişmelerle bağlantılı."

Leon Bahar'ın yönettiği Famous Dreyfus Drama'nın (Ünlü Dreyfus Draması) Mart 1922'de çekilmiş bir oyuncu portresi (altta).

Oyıllardaki bu krizler de kuşkusuz insanları başka arayışlara itiyor. Savaşlardan bahsederken geçen bir askerlik mevzusu var, 1909 sonrasında askerliğin herkes için zorunlu hale gelmesi, Osmanlı'dan önemli bir göçe itici güç olarak gösterilir. Bu durum tam olarak yanlış değil ama dikkat etmemiz gereken husus, bu faktörden bahsederken bunu Yahudi göçü ya da herhangi özel bir gruba özel, belirleyici, izole bir faktörmüş gibi düşünmemek lazım. Bu şekilde düşünmenin yanıltıcı ve eksik taraflarının olduğunu düşünüyorum. Özellikle tarih anlatımında, dışlayıcı anlatılarda bu tip söylemleri görüyoruz. Göz önünde bulundurmamız gereken şey şu, askere gitme kararı dönemin şartları altında, hangi arka plandan gelirse gelsin, her Osmanlı için, içinde ciddi soru işaretleri bulunduran bir karar. Bu durumu dönem şartlarını göz önünde bulundurarak daha kapsayıcı bir şekilde düşünmek gerekir. Genel bağlamda düşündüğümüzde de 1909 sonrasındaki o çalkantılı dönemde askerlik de bir itici unsur olarak sayılabilir tabii.

Neden ABD'yi seçiyorlar? ABD'deki Yahudi cemaatleri ile bağlantıları var mıydı? Ya da neden Seattle'ı seçmiş Osmanlı Sefaradları?

Bu sorunun cevabı kişilere, gruplara, ailelere göre farklılık gösterebilir. Ama şunu söylemek gerekir ki Seattle birçok duraktan yalnızca bir tanesi. Osmanlı Yahudileri arasında yol üstündeki duraklarda, mesela Fransa'da kalan ya da yolu Güney Amerika'ya, Afrika'ya doğru yönelen aileler var. Yine ABD'de pek çok farklı nihai varış noktasından bahsedebiliriz. Mesela önemli bir nüfus New York'ta kalıyor. Philadelphia, Atlanta, Los Angeles gibi merkezler de cemaatin üyelerinin gittiği duraklardan. Bu seçimlerde kişisel sebepler olabiliyor. Kişinin dil becerisi, kişisel bağlantılar, ekonomik beklentiler gibi. Bu bağlamda belki Seattle'a gelen ilk Yahudilerin hikâyesi konuyla ilgili düşünmemiz için yardımcı olabilir. Az önce bahsettiğim merkezler arasında Seattle önemli bir yerde; çünkü Birinci Dünya Savaşı itibarıyla New York'tan sonra en fazla Osmanlı Yahudisi'nin yerleştiği yer. İlk gelenlerden ikisi, Solomon Calvo ve Jacop Policar düşünülür ve söylenir. 1902, 1903 gibi Seattle'a geliyorlar ve onları buraya getiren esas neden Marmara Adası'nda Rum hemşehrilerinin bölgeyle ilgili anlattıkları. Rum hemşehrileri bu iki öncüye balık işindeki fırsatları anlatıyor ve onları Seattle'a gitmeye hem motive →

Boston'da Yahudi mahallesi, 1899.

“Göç ederken kullandıkları kişisel bağlar sadece Yahudi cemaati içerisinde kurdukları değil, tüm nüfusla kurdukları bağlar.”

Seattle’daki Cozy Corner Restoranı’nın içini gösteren bir gazete veya dergi kupürü (üstte).

ediyor hem de davet ediyor. Dolayısıyla burada kişisel bağlar önemli bir rol oynamış oluyor. Ama şuna dikkat çekmek isterim, bu bağlar sadece Yahudi cemaati içerisinde oluşmuş bağlar değil, daha geniş ölçekte, memleketindeki geniş nüfus arasında oluşmuş bir bağ. Bu tip hikâyeler yerel ölçekte Osmanlı’daki sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın ne şekilde işlediğini ve bireylerin hayatına nasıl etki ettiğine dair de bize bir örnek sunuyor. Tabii size az önce Yahudi göçünü izole bir hareket olarak düşünemeyiz demiştim. Bu da aslında neden düşünmememiz gerektiğinin çok küçük bir örneği.

Elinizdeki arşiv belgeleri üzerinden ABD’ye bu topraklardan göç edenlerin orada kendilerine nasıl bir hayat kurduklarını anlatabilir misiniz?

Öncelikle zorluklardan bahsedelim. Bu, kolay bir süreç değil. Her şeyden önce Amerika’da içine dahil oldukları siyasi, sosyal sistem öyle kapsayıcı ve eşitlikçi bir sistem değil. Kendi içerisinde ırksal, kültürel, sosyal ciddi hiyerarşiler barındıran bir sistem ve Osmanlı Yahudileri geldikleri coğrafya ve kültür arka planı dolayısıyla bu sistem içerisinde iyi bir konumda bulmuyorlar kendilerini. Amerika’daki diğer Yahudi cemaatleriyle de çok güçlü bir ilişkileri olduğunu söyleyemeyiz. Amerika’daki Yahudi nüfusun büyük bir kısmını Aşkenazlar oluşturuyor ve Aşkenazların kimi zaman Sefaradları Yahudi olarak bile görmediğini, farklı olaylar vasıtasıyla gözlemleyebiliyoruz. Bu iki grup arasında çok ciddi farklar var ve bu, aralarındaki ilişkiye olumsuz bir şekilde yansıyor. Bir diğer konu da karşılaşmış olabilecekleri kişisel zorluklar tabii. Çünkü kuvvetli bir sosyo-ekonomik arka plandan gelmiyorlar, biraz önce de söylediğimiz gibi. Bulabildikleri zorlu işlerde de çalışıyorlar orada, zor koşullar altında ve az bir gelir karşılığında.

Dil konusunda zorluklar yaşayabiliyorlar. Yahudi göçmenlerin bu zorlukları aşmak için farklı yöntemler uyguladığını da biliyoruz. Gidecekleri yeri buna göre seçmeleri gibi. Kendi içerisindeki grup bağları yardımcı oluyor hiç kuskusuz. Müzakere ve adaptasyon süreci de tabii doğrusal değil, iniş çıkışları olan siyasi iklim ve diğer genel gelişmelerle bağlantılı bir süreç. Devin Naar’ın anlattığı Turkino teriminin hikâyesi güzel bir örnek. 19. yüzyılda Yahudiler bu terimi, Osmanlı’daki farklı unsurları betimlemek için kapsayıcı bir şekilde kullanıyor. Amerika’ya gitme sonrasında erken dönemde bu terim daha spesifik şekilde, Osmanlı Yahudileri’ni tanımlamak için kullanılan bir terime dönüşüyor ve bu terim üzerinden Osmanlı Yahudileri de kendi gruplarını tanıtıyorlar, kendi bağlarını canlı tutuyorlar. Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında 1917’de Amerika, Almanya’ya savaş ilan ettikten sonra Osmanlı’yla bağları olması dolayısıyla oradaki Sefaradları siyasal anlamda zor bir duruma sokuyor ve bu Turkino kelimesinin kültürel, sosyal görünürlüğünün görece azaldığını görüyoruz. Yani bu adaptasyon süreci tek bir düzlemde ilerlemiyor, dinamik bir şekilde devam ediyor.

Peki bu yeni cemaatin Osmanlı’yla bağları devam ediyor mu? Osmanlı topraklarında kalan aile bireyleriyle ya da cemaatle iletişimleri var mı?

Bu bağların farklı şekilde devam ettiğini söyleyebiliriz, farklı örnekler görüyoruz. Bu gidişlerin birçoğu kesin kopuşlar içermiyor; kültürüyle, duygularıyla içinde insan olan bir süreçten bahsediyoruz. Bu sürecin daha geniş çerçevede de siyasal, hukuksal bağlamla sıkı çerçevesi var. Bu karmaşık süreç boyunca bu bağlar farklı şekillerde bu insanların hayatlarında kendini gösteriyor ya da yer ediniyor. Bu bağların en görünenlerinden kimisi kurumsal ya da daha geniş ilişkiler olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle yapılan yardım kampanyaları, belli zamanlarda önemli biri, Osmanlı veya Türkiye topraklarından geldiğinde yapılan toplantılar, karşılama veya kimi etkinlikler bize devam eden bir bağlantıyı gösteriyor. Yine kültürel kimi ritüel ve alışkanlıklar vasıtasıyla da bu bağı görmek mümkün. Maureen Jackson’ın

Ezra Bessaroth Erkek Korosu, 1931.

makalesinde gösterdiği üzere Sefarad sinagoglarında kullanılan ritüel, ilahiler bu insanların eski evlerinden önemli izler taşıyor. Bu izler Seattle'daki cemaat için önemli ve ayırt edici kimlik unsurları haline geliyor. Burada dil ve onun beraberinde getirdiği kültür de bu insanların hayatına etki etmeye devam ediyor diyebiliriz. Mesela Sefarad Araştırmaları Koleksiyonu'ndaki ses kayıtları içerisinde 1973'te kaydedilmiş bir dakikalık bir Ladino fıkra, hikâye var. Oradaki resmi sayfadaki açıklamaya göre bu kaydın içeriğinin Nasrettin Hoca geleneklerinden gelen bir Yahudi fıkrası olduğu söyleniyor. Kaydın sonunda da en son saniyelerde, herkesi güldüren, kopan bir kahkaha duyuyorsunuz. Bu da kültürler arası etkileşimin, insanın hayatı içerisindeki gülüşüne, mutluluklarına, hüzünlerine çok uzun soluklu olarak nasıl bağlar oluşturabildiğinin güzel bir örneği. Tabii bu devamlılıklar üzerine düşünmek devlet arşivleriyle çok kolay olmuyor, bu tip belli gruplarla akademinin işbirliği sonucunda ortaya çıkan koleksiyonlarda kişisel belgeler vasıtasıyla, bu merkezi arşivlerde görülmesi kolay olmayan kültürel bağları görebiliyoruz. Devam eden bağlarla ilgili bir başka örnek, Seattle'a gelen öncülerden Solomon Calvo'nun vatandaşlık hikâyesi. 1903 yılında Amerika'ya geliyor bu kişi ve 1938 yılına kadar vatandaşlık başvurusu yapmakla ilgili bir girişimde bulunmuyor. Resmi olarak kendisi önce Osmanlı, daha sonra Türkiye vatandaşı. Yani yasal olarak eski eviyle bağı devam ediyor. Bunun dışında da yıllar içerisinde de geriye dönüşleri oluyor. Bu gidiş gelişler, fiziksel bir bağının da olduğunu göstermiş oluyor bize.

20. yüzyılda Seattle'daki cemaatin akıbeti ne oluyor?

Bu koleksiyonun oluşma hikâyesi, insanların bu hikâyeye gösterdiği aktif destek, bize bugün bu bağların ne durumda olduğu veya neye evrilmiş olduğu sorusuna cevap vermek için üzerine düşünecek pek çok materyal sağlıyor. Aktif bağlar, bu koleksiyonla beraber tarih çalışmalarının öznesi olmuş vaziyette. Kitapta da anlatmaya çalıştığımız Sefarad güzergâhlarının hikâyesi, bitmiş bir hikâye değil. Aksine aktif bir şekilde devam ediyor ve insanların hayatlarını, kültürlerini etkiliyor. Seattle'daki cemaatin bugünkü detaylı resmini çizmem çok mümkün değil ama sunu söyleyebiliriz, Seattle'daki son Osmanlı Yahudisi haham Solomon Maimon, 2019'da vefat etti. Artık Osmanlı'dan çıkarak bu yolculuğun bütün süreç izlerini taşıyan bir cemaat üyesi yaşamamakta. Ancak Osmanlı topraklarından çıkarak Seattle'a gelen bu Sefarad kültürün hikâyesi kimliksel, kültürel değişim ve oluşumlarla aktif bir şekilde devam ediyor. Kitap da aslında bir yandan bu devam eden hikâyeyi düşündürmeyi, bir yandan da kaynakları ve çıkış noktası itibarıyla bir parçası olarak da insanlarla diyalog kurmayı amaçlıyor diyebilirim ●

GENCO ERKAL, TİYATRO YOLCULUĞUNU ATLAS TARİH'E ANLATTI

"BİRLİKTE DAHA GÜÇLÜ OLDUĞUMUZU GÖSTERMEK İSTİYORUM"

Usta tiyatrocu Genco Erkal'ın hayat hikâyesini anlatan *"Genco"* belgeseli izleyiciyle buluştu. 83 yıllık bir ömrün 62 yılını sanata adayan Genco Erkal ile hem *"Genco"* belgeselini hem de 60'lı yılların tiyatro dünyasını konuştuk.

Cem Fakir
cemfakir@gmail.com

Genco Erkal, 2011 yılında sahnelediği *"Nereye Gidiyoruz?"* oyununda.

On yıl önceydi. Genco Erkal, Aziz Nesin'in metinlerinden yola çıkarak hazırladığı *"Nereye Gidiyoruz?"* tek kişilik oyununu sahneliyordu. Oyunun sonlarına doğru, arkasındaki merdivene, seyircisine sırtını dönmeden tırmanmaya başladı. Sonra sahneden birkaç metre yükseklikteki ince ahşap platform üzerinde bir cambaz hüneriyle yürüdü, bir yandan da cümlelerini sıralamaya devam ediyordu: "Suç ne bende ne de sende. Suç seni karanlıklara gömenlerde… Ben halkımı iyi diye, doğru diye; ben halkımı bilge diye, beni sevsin ya da övsün diye değil, ben halkımı benim diye severim."

Benim için Genco Erkal'ın unutulmaz sahnelerinden biri budur. 15 yıl öncesine gidip *"Aymazoğlu ile Kundakçılar"* oyunundan bir sahneyi de anlatabilirdim. Bir başkası; yaşı benden büyük olanlar 50 yıl öncesinden *"Aslan Asker Şvayk"*ı veya *"Kerem Gibi"*yi anlatabilir. Büyük sanatçılar böyle değil midir zaten, herkes onda kendisinden farklı bir hikâye bulur. Genco Erkal, ömrünün 62 yılını verdiği tiyatroda hâlâ günümüzü aydınlatmaya devam ediyor. Usta tiyatrocu ile *"Şahdamarım"* oyunu öncesinde Özgürlük Parkı'nda buluştuk.

Belgeseliniz için "83 yıllık bir hayatın tek kişilik bir oyuna çevrilmiş hali" diyebilir miyiz?

Biraz öyle oldu galiba, evet. Bir öz yaşam öyküsü. Kendini anlatan bir oyuncunun hikâyesi oldu. Aynen böyle sahnede de oynanabilirdi. Belgeler sahnede ekrana yansıtılabilirdi. Ben onun üstüne yine böyle konuşabilirdim. Öyle olabilirdi tabii ama burada asıl önemli olan, gezdiğimiz yerler. Yani benim hayatıma eşlik eden dekorluk yerler. Aynı zamanda Türk tiyatrosunun da tarihini oluşturuyor. Çünkü oynadığım tiyatro salonlarının yüzde 90'ının bugün var olmadığını görüyoruz. Kaybolmuşlar. O zaman bir arkeoloji gibi oluyor yani. Olmayan bir şeylere dalıyoruz, araştırıyoruz, çözüyoruz.

1959'da başlıyorsunuz, 1969'da Dostlar Tiyatrosu'nu kuruyorsunuz. 1960'lar Türkiye'nin çok hareketli bir dönemi. Bize o ilk 10 yılı anlatır mısınız? Nasıl bir sanat ortamı vardı?

Çok değişik bir dönem. Sahneye ilk çıkışımdan üç ay sonra 27 Mayıs oldu. Hayatım boyunca da üç ayrı askeri darbeye tanıklık ettim, içinde yaşadım. Siyasi tiyatro yaptığım için de çok karıştı birbirine hayatımız. Beni çok etkiledi bu olaylar. Birincisi daha çok olumlu bir şekilde etkiledi diyebilirim. Çünkü 27 Mayıs devriminin getirdiği yeni anayasa bizim önümüzü açtı. O zamana kadar yasaklı olan düşünceler tartışılmaya

Genco Erkal, *"Aslan Asker Şvayk"* oyununda sahnede, 1963.

FOTOĞRAF: GÖKHAN ÇELEM

Genco Erkal, İstanbul Küçükpazar semtindeki aile yadigârı tarihi Ali Paşa Han'da belgesel çekimlerinde.

başladı, yasaklı olan kitaplar yayımlanmaya başladı. Mesela o tarihe kadar Nâzım Hikmet'in bir tek basılı bulunabilecek eseri yoktu. Ancak bu anayasanın gelişiyle 1963 yılında *"Kuvâ-yi Milliye"* ile birlikte Nâzım Hikmet'in eserleri kitap halinde yayımlanmaya başladı. Marx'ın lafı bile edilmezdi. Brecht yoktu. Böyle bir yazar yokmuş gibi davranılıyordu. O yüzden ilk yıllarım, bütün Türkiye'de bir politik uyanış dönemi. Hatta ben ona Rönesans bile diyebilirim tiyatro açısından. Yasaklı düşüncelerin yeniden tartışılmaya açılması ve harekete geçmesiyle beraber müthiş bir canlılık geldi. Öyle bir canlılık geldi ki, tiyatro enflasyonundan söz edilmeye başlandı. Beyoğlu'nda irili ufaklı 60 tane tiyatro vardı. Şimdi hiç yok mesela. Değişim böyle geliyor. Her köşe başında bir tiyatro açıldı ve hepsi her gece doluydu. Daha çok siyasi, toplumsal konularla ilgilenen oyunlar oynanmaya başlandı. Öyle ki, bu konularla hiç ilgisi olmayan

"1961 Anayasası bizim önümüzü açtı. Tiyatrodaki ilk yıllarım, bütün Türkiye'de bir politik uyanış dönemiydi."

Kent Oyuncuları, Dormen Tiyatrosu bile Yaşar Kemal oynamaya, Brecht oynamaya zorunlu hissetti kendini. Çünkü toplumdan öyle bir talep geliyordu. Bu tür bir açlık vardı. Ülkemizin sorunları, dünyamızın sorunlarıyla ilgili sorgulama, tartışma ortamı isteniyordu bizden ve böyle bir coştu özel tiyatro. O zamana kadar hep devlet tiyatroları, şehir tiyatroları ön plandaydı. Birden tersine özel tiyatrolar ön plana çıktı. Bizim Dostlar Tiyatrosu'nun kurulması böyle bir döneme rastlıyor. Bu arada tabii ki Türkiye İşçi Partisi'nin milletvekillerinin seçim kazanıp Meclis'e girmesiyle Meclis'te de bambaşka →

FOTOĞRAF: MELİKE AVDAGİÇ

Genco Erkal, *"Şahdamarım"* oyunu öncesi sorularımızı yanıtladı (üstte). Dostlar Tiyatrosu'nun ikinci oyunu *"Durdurun Dünyayı İnecek Var"* adını taşıyordu (altta).

"Eğer bu işte başarılı olmak istiyorsan, disiplini bütün hayatın boyunca sürdüreceksin. Sonuna kadar öğrene öğrene gideceksin."

bir ortam oluştu. Arkasından 1968 geliyor ki, bütün dünyada zaten politikanın sokaklara taştığı bir dönemde biz de onu aynı derecede canlı bir biçimde yaşadık. Benim için tiyatronun en güzel dönemleriydi bunlar. Sonradan başka olaylar girdi araya. Mesela televizyonun ortaya çıkmasıyla tiyatro biraz ikinci plana düştü. Çünkü evde herkes bilet almadan ya da yerini değiştirmeden televizyonu izliyordu. Hatta tele misafirlik diye bir şey çıkmıştı. Birbirlerine misafir gidip beraber televizyon izleniyordu. Tiyatro biraz ikinci plana düştü gibi. Biraz da çok siyasallaştı tabii tiyatro da genel politik hareket de. Sokaklarda çatışmalara dönüştü, ölümler oldu. İnsanlar akşamları sokağa çıkmaya biraz korkar oldular. Onunla beraber tabii 12 Mart, 12 Eylül gibi askeri darbeler geldi. Bunların tiyatroya çok büyük zararı dokundu. Sansür, yasaklamalar, yargılamalar, turneye çıkan yolları tıkamalar. Yani "İstanbul'da ne istiyorlarsa yapsınlar ama

Anadolu'ya yayılmasın bu düşünceler" gibi çok değişik zamanlar yaşadık aslında.

Mesleğe başladığınızda ustalarınızdan öğrendiğiniz en önemli şey neydi? Şimdi siz gençlere neler öğretmeye çalışıyorsunuz?

Ustam Yıldız Kenter'dir ve onun politik tiyatroyla hiç ilgisi yoktu. O, tamamen sanatsal düzeyi en yüksek olan mükemmeliyetçi bir tiyatronun peşindeydi. Bunun ancak çok büyük çalışmayla ve çok büyük disiplinle oluşabileceğini öğretti bana. Benim öğrendiğim buydu. Tiyatro şakaya alınacak bir şey değil. "Ben çıkarım, yetenekliyim oynarım" ile olacak bir şey değil. Sesiniz, duruşunuz, vücudunuzu kullanışınız, kafanız, okumanız, dünyayı kavrayışınız, bunların hepsi çok önemli. Eğer bu işte başarılı olmak istiyorsan, bu disiplini bütün hayatın boyunca sürdüreceksin. Bu bir maratondur. Sonuna kadar öğrene öğrene gideceksin. Öğreteceksin ve öğreneceksin aynı zamanda. İlk öğrendiğim buydu. Sonradan tabii benim tiyatro anlayışım çok politikleşti.

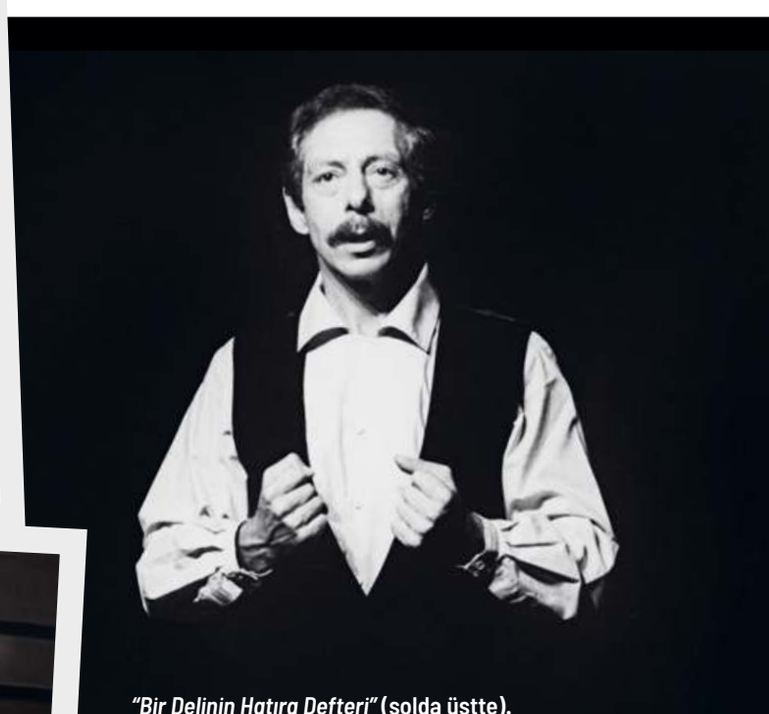
Benim şimdi öğrettiğim ya da örnek olarak ortaya koyduğum; tiyatro çok ciddi bir iştir fakat politik ve düşünsel, sosyal bir sorumluluğu vardır. Özellikle bizim gibi aydınlanma devrimini bile tamamlayamamış toplumlarda, topluma bir ışık olmalıdır, bir fener olmalıdır, yol göstermelidir. Toplumun yeniden ayaklanması, aydınlanması için onu harekete geçirmelidir. Ona umut vermelidir; bu işlerin yani yaşadığımız şeylerin değişebileceği, daha güzel olabileceği umudunu vermelidir. Bunun hep beraber yapılacak bir şey olduğunu, tek başına yapılacak bir şey olmadığını göstermelidir. Tiyatro zaten kolektif bir sanattır ve ister istemez seyirciyle iç içesiniz, her akşam berabersiniz. Birlikte daha güçlü olduğumuzu ve birlikte daha mutlu, daha aydınlık bir dünya kurabileceğimizi göstermek istiyorum diyelim özetle.

Yeteneği sanata dönüştüren şey çalışmak mı?

Öyle olması lazım diye düşünüyorum. Çünkü sanatın sonu yok. Yani iki kere iki dört bilirsiniz, biter. Burada yok öyle bir şey. Hep daha iyisi, daha güzeli, daha incisi, "daha ne yapabilirim"i var? Bir de böyle 60 yıl verdiğiniz zaman, artık sizden o toplumun beklentileri o kadar yükseliyor ki. Ben her zaman bir evvelkinden daha iyi olmak için uğraşıyorum. Bütün hayatım böyle geçti ●

"Bir Delinin Hatıra Defteri" (solda üstte). *"Merhaba"* oyunu (üstte). Müşfik Kenter, Genco Erkal ve Yıldız Kenter (solda).

Müşfik

METİN AKPINAR, KABARE TİYATROSUNU ATLAS TARİH'E ANLATTI

"ZEKİ VE METİN'İ SEYİRCİ BÜYÜTTÜ"

1967 yılında kurulan Devekuşu Kabare, Türk tiyatrosunun 25 yılına damgasını vurdu. Türk halkı kabare tiyatrosuyla Haldun Taner'in girişimiyle tanışmıştı. Önceleri küçük salonlarda dar bir kitleye hitap eden Devekuşu Kabare, kuruluşundan 10 yıl sonra Metin Akpınar ve Zeki Alasya'nın öncülüğünde kitleselleşti ve etkisi günümüze kadar devam eden bir efsane haline geldi.

FOTOĞRAF: MELİKE AVDAGİÇ

Metin Akpınar'la süpervizörlüğünü üstlendiği *"Deli Bayramı"* oyununun provaları öncesinde buluştuk. Kabare tiyatrosunu konuşmak üzere sözleşmiştik. Ancak hikâyeyi biraz daha geriden aldık. Büyük patlamayla başlayıp, dünyanın ve canlıların oluşumuna, insanı insan yapan unsurlardan düşünce ve özgürlüğe, sanata, tiyatroya ve kabare tiyatrosuna uzanan küçük bir öykü anlattı usta sanatçı.

Nereden başlayalım?

Şimdi efendim her şey bundan 13 milyar 700 milyon sene önce başladı. Çok küçüktü, çok sıcaktı, çok yoğundu, patladı. Bunu "big bang" diye adlandırıyoruz. Zamanını da ışık hızından geriye giderek buluyoruz yani bilimsel bir başlangıç tarihi bu. Bu yayılma hâlâ devam ediyor. Buna idealistseniz, tesadüflerle doğa olarak bakabilirsiniz. İnanç sisteminize göre başka türlü de değerlendirebilirsiniz. Burada tesadüfle tevafuk arasında bir karar vermeniz gerekiyor. Evrenin oluşumundan girişim, bu söyleşiye insan beyninin evrene çok benzemesinden kaynaklanıyor. Evren böyle oluşurken, bir de bizim içinde olduğumuz güneş sistemimiz oluştu. Bunların içinde en önemlisi bizim güzel dünyamız. Bilim tarihine baktığımız zaman önceleri dünya sabitti, güneş onun etrafında dönüyordu yorumu var. Ne kadar? 1500 yıl. Kilise de bunu onaylayınca din bağımlılığından ötürü kimse buna itiraz edemiyor. Sonra zavallı Kopernik, "Gözlemlerime göre bu galiba böyle değil efendim" diyor. Direniyor ve kendi çabalarıyla kanıtlamaya çalışıyor. Kiliseyi yendiği, o bağnaz görüşü yıktığı için laikliğin ilk başlangıcı olarak kabul ediliyor. Sonra Darwin'e göre her canlı başka bir canlıdan üredi ama inanç sistemine göre de imanlıysanız ilk canlıyı da Allah yarattı. Oradan insana kadar geldik. Bugün dünyada var olan 10 milyon küsur canlıdan düşünen sadece homo sapiens sapiens. O yüzden düşünce insanı var eden çok önemli bir olgu. Tabii insanlar kendilerini yöneten siyasi otoriteler yaşadılar, oluşturdular. Dünyaya da baktığımızda, ülkemize de baktığımızda siyasi otoritenin düşünceyle ve düşünce özgürlüğüyle çok barışık olmadığını görüyoruz. Düşünen insanı çok sevmiyorlar. Onlar kendi kanunlarını, nizamlarını kabul edip onlara biat eden toplulukları insan topluluğu olarak sayıyorlar. Oysa değil.

"Tiyatro, insanı insana insanla anlatan sanat dalı ve toplumların vazgeçilmezi."

Sanat ve tiyatro bu düşüncenin neresinde?

Düşüncenin en soylu, en saygın biçimi sanat. Tabii düşünce özgürlüğüne karşıysa siyasi otorite, otomatik olarak sanata da karşı çıkmış oluyor. Bu, çok ciddi bir şanssızlığımız bizim. Oysa sanat, düşüncenin mekanik ve kimyasal olan yapısına incelik, güzellik ve zarafet katan bir olgu. Bunun içerisine her şey girer. Hat da girer, sedef kakmacılık da girer, tezhip de girer ama insansız olamayan bir sanat dalı var ki onun da adı tiyatro. En kısa tarifi de 'insanı insana insanla anlatan sanat dalı'. Sonra Turgut Özakman Hocamız buna bir de insanca unsurunu soktu. Tiyatro toplumların vazgeçilmezi.

Peki kabare tiyatrosu nasıl ortaya çıkıyor?

Kabare tiyatrosu diye tanımladığımız, bize teklif edildiği zaman bilmediğimiz hatta benim ilk karşı çıktığım Haldun Taner Hoca'ya "Aman hocam biz bunu bilmiyoruz. Adını bile sizden duyduk. Nedir bu, nasıl yapacağız?" diye sorduğum bir nezih, zarif, zekâ işi bir format. Kabare tiyatroları aşağı yukarı Atatürk'ün doğum yılı 1881 yıllarında Paris'te bir yontucu sanatçının arkadaşlarıyla toplanıp küçük kafelerde hem müzik çalarak hem şanson okuyarak, şiir okuyarak, güncel olayları tartışarak başladığı söylenen çok güzel bir olay. Sonra Almanya'ya geçiyor, oradan Rusya'ya geçiyor. Hatta Rusya'da devlet tiyatrosu sanatçıları kendi özel yaşamlarında kapuska yiyip, votka içerek, özgür olarak bir sanat dalı icra ediyorlar. Buna kapuski tiyatro deniyor, lahanadan ötürü. Haldun Bey, Batı'da okuduğu dönemde bu kabareyi tespit ediyor. Bunun Türkiye'de de olması gerektiğini düşünüyor. O sırada biz Ulvi Uraz tiyatrosunda *"Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım"* oyununu oynuyoruz. Orada Zeki Alasya'nın, benim, Ahmet Gülhan'ın dinamik çocuklar olduğumuzu tespit edince, "Kabare yapılırsa bu çocuklarla yapılır" diye not almış. Ulvi Uraz Hoca'dan ayrıldıktan sonra Genar Tiyatrosu diye bir tiyatro kurduk. Çünkü Ulvi Uraz Hocamızla *"Hababam Sınıfı"* oynamıştık, rahmetli Zeki ile İstiklal Caddesi'nde yürürken tanınmaya başladık. Gençlik dinamizmi, biraz da cahil cesaretiyle "Kendi tiyatromuzu yaparız" düşüncesine saplandık. Biz tabii olduk zannederken olmadığımızı buraya gelen müşteriyle anlamaya başladık. 5 kişi geliyor, 14 kişi geliyor, ekip daha kalabalık izleyiciden. Biz de kış turnesine çıktık. Aşağı yukarı

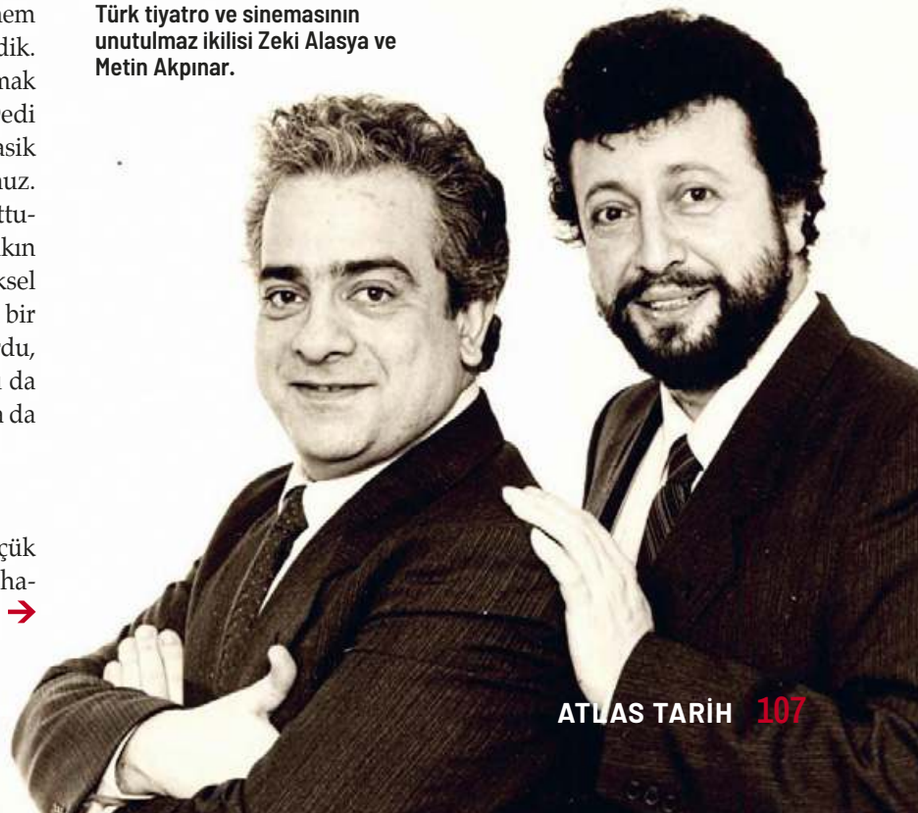
Metin Akpınar, Haldun Taner imzalı *"Vatan Kurtaran Şaban"* oyununda başrolü oynadı.

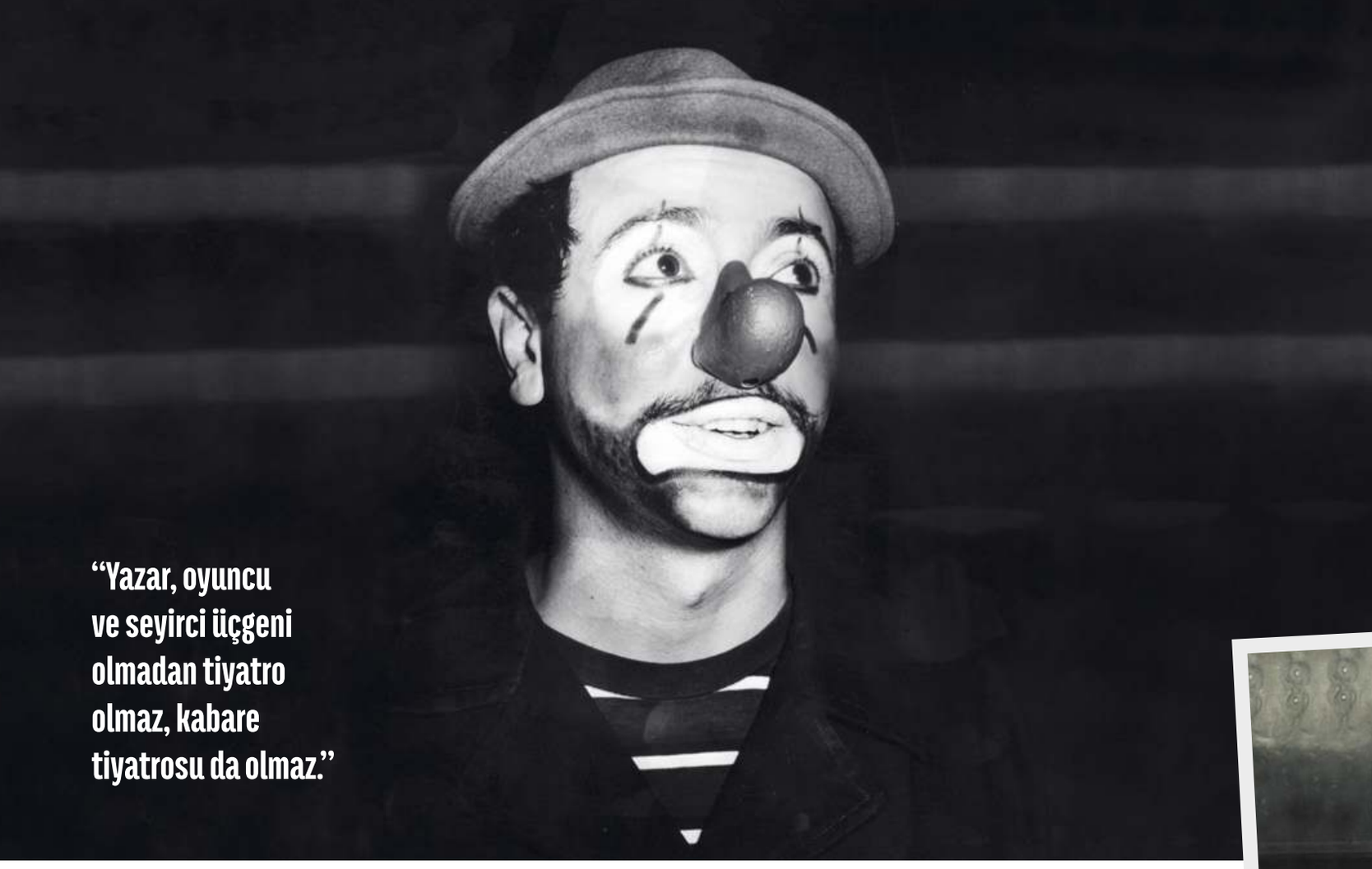
üç buçuk ay her yeri gezerek hem tiyatromuzu yaptık hem tiyatromuzu yaşattık hem de üç beş kuruş para biriktirdik. Haldun Hoca'ya gittik dedik ki: "Efendim biz tiyatro yapmak istiyoruz." Çok zeki, çok kültürlü bir beyefendiydi. Dedi ki: "Daha evvel denediniz ve olmadığını gördünüz. Klasik formatta bir tiyatro yaparsanız, yine alt sıralarda olursunuz. Gelin sizle yepyeni bir şey yapalım. Bu yeni şeyde tuttu-rursak birinci olursunuz." Dışarıdaki formatlara çok yakın olmakla beraber sadece bize daha uygun olan, geleneksel Türk tiyatrosuyla Batı kabare tiyatrolarının sentezinden bir format icat etti. *"Vatan Kurtaran Şaban"* oyununu yazıyordu, onunla kabare tiyatrosunu 1967 yılında açtık. Önce orası da biraz zayıf gitti, sallandı ama sonra ful oldu. Ondan sonra da Devekuşu Kabare yürüdü 10 yıl boyunca.

Sonra yollarınız niye ayrıldı?

10 yıl sonunda seyirci bizi çok büyüttü. Turnelerde küçük salonlara sığmamaya başladık. Büyük bahçelerde, açık havada oynamaya başladık. Bu, Haldun Bey'in düşlediği →

Türk tiyatro ve sinemasının unutulmaz ikilisi Zeki Alasya ve Metin Akpınar.

“Yazar, oyuncu ve seyirci üçgeni olmadan tiyatro olmaz, kabare tiyatrosu da olmaz.”

kabare formatına biraz aykırıydı. Haldun Bey kabarenin küçük salonlarda, azami 300-350 kişilik salonlarda, zeki insanların yazdığı, zeki ve kültürlü oyuncuların oynadığı ve zeki, kültürlü sanat tüketicisinin izlediği bir format olarak düşünüyor. Biz çok büyüyünce, averaj vatandaş da katılınca, onun istediği, özlediği rafine sanat olmadı. Öyle olunca bize itiraz etti. Ama izleyici de Zeki ve Metin’i çok büyütmüştü. Tiyatronun sinema gibi büyük kalabalıklara ulaştırılması da bizim idealimizdi. Biz de o yolu tercih ettik. 10. yıl sonunda Haldun Bey ile Ahmet Gülhan tiyatrodan ayrıldılar. Kabare ismini ve şanını bize bıraktılar. Biz Zeki ile ondan sonra devam ettik.

Rahmetli Ferhan Şensoy belgeselinizde “Başkaları da kabare denedi ama onların Haldun Taner’i yoktu” diye anlatıyor.

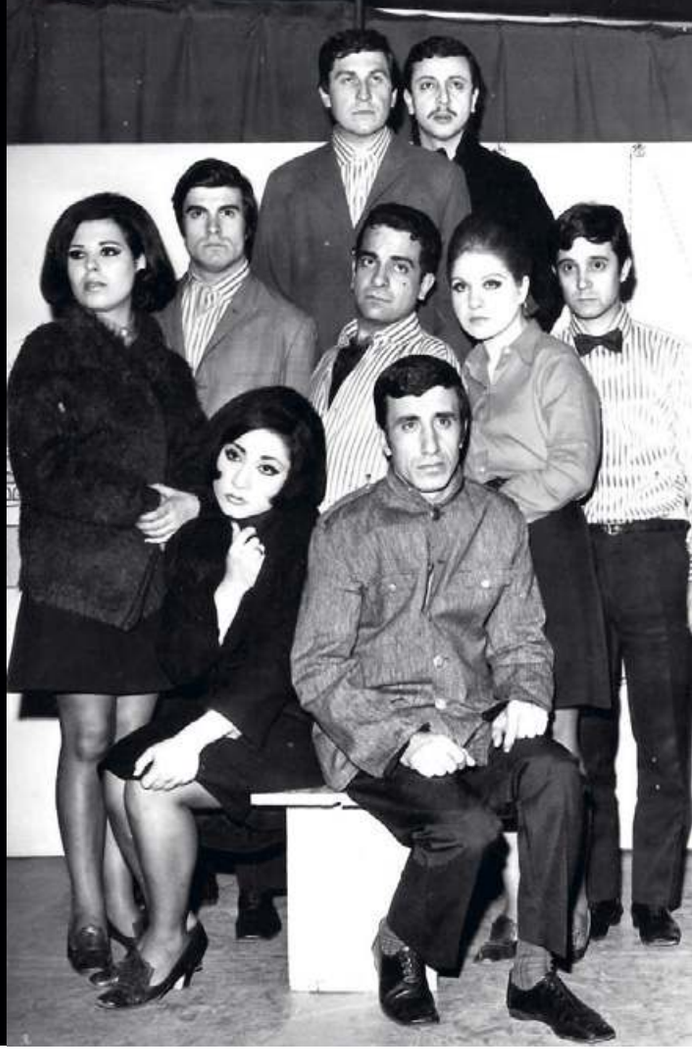
Çok güzel, çok doğru bir tanımlama. Çünkü kabare yazarı yoktu Türkiye’de. Yazar, oyuncu, seyirci üçgeni olmadan tiyatro olmaz, kabare de olmaz. Haldun Bey yazdı bunu gerçekten ama sonra Kandemir Konduk devreye girdi, Umur Bugay devreye girdi, Ferhan Şensoy devreye girdi ve kabare tiyatrosu yürüdü. Bu 10’uncu senenin sonunda son oyunumuzu Rumelihisarı’nda bugün sahnesine cami yapılan yerde oynadık. Halk da öğrenmişti medyadan dağılacağımızı. Hatta final selamında ‘ayrılmayın’ diye bağırışlar olmuştu. O da bizi çok etkiledi. Ona rağmen ayrıldık. Bu arada bütün Türkiye’de 16-18 tane kabare tiyatrosu açıldı ama yürümedi, teker teker hepsi kapandı. Sonunda biz de bir baskıyla kapandık. Şimdi dünyanın her yerinde bir benzin istasyonuyla bir tiyatro yan yana olduğunda hangisi kapatılır? Benzin istasyonu kapatılır. Çünkü şehir içinde benzin istasyonu olmaz ama Türkiye başka bir ülkedir. Bizde tiyatro kapatılır. Onun için bizi kapattılar.

Ustalarınızdan neler öğrendiğiniz, şimdi gençlere ne aktarıyorsunuz?

Ben mektepli değilim, alaylıyım. Yani amatör tiyatrocu-lukta yetiştim. O yüzden kuramları, kuralları ustalarımızdan öğrendik biz. Ben daha Ulvi Uraz Hoca ile tanışmadan evvel onu filmlerinden izlerdim. *“Denize İnen Sokak”* diye bir filmde seyretmiştim. Bir dilsizi oynuyordu. Oradaki ince oyunculuk, kanaviçe gibi dokunmuş oyunculuk beni çok etkilemişti. Kendi kendime düşünürdüm ve hayal kurardım yani bir gün benim de ekonomik varlığım gelişse de hocaya gitsem, parayı koysam “Hocam gel tiyatro yapıyoruz” desem diye düşünüyordum. Biz Milli Türk Talebe Birliği’ndeyken “Her yer tiyatrodur” kampanyası yaptık. Florya dinlenme evlerinde hoca bizi izledi. O zaman *“Antigone”*u oynuyoruz. Bizi çok beğendi hoca “Ben de bir tiyatro kurmak üzereyim. *‘Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım’*ı oynayacağım. Gelin siz de bende bu oyununuzu oynayın matinelerde, suarede de bende çalışın” dedi. Bu bizi uçurdu yani. Hoca ile tanışmamız orada oldu. Ben işte 1964 yılında *“Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım”* oyunuyla hocamın yanında pro-

Metin Akpınar, *"Hababam Sınıfı"* oyununda (üstte). 1967'de kurulan Devekuşu Kabare, Türk tiyatrosunun 25 yılına damgasını vurdu (solda).

fesyonel oldum. Ulvi Hoca devlet tiyatrosu sanatçısı. Batılı bir öğretiden gelmiş. Biz ona Cebeci diksiyonu deriz. Onlar insanlar âlemi, hayvanlar âlemi diye ayrılır, bir de aktörler âlemi vardır. O, aktörler âleminden yetişmiş bir hoca. Fakat hocam Türkçeyi çok güzel konuşurdu, çok doğru konuşurdu. İnsanı insan olarak yaşayan, yaşatan bir potansiyele sahipti. Aslında hoca kısa boylu, şekil itibarı ile çok ümit vermeyen bir yapıdaydı ama sahneye girerken hazırlanır, konsantre olur, sahneye girdiğinde de adeta büyüyerek, genişleyerek kocaman, çok başarılı bir adam olurdu. Bu, insanların yüzde 35-40 enerjisiyle güncel yaşamında idare ettiği bir enerjinin 60'lara, 70'lere çıkarttığı bir olaydır. Sahneye çıkınca insan potansiyel enerjisini kinetik enerjiye bu doza kadar yükseltir. Bunu da ben hocamdan öğrendim. Sahneye o özeni göstermek, beyin enerjisi, duygu, söylem ve eylem beraberliği ve onların uyumlu olması ve ahengiyle aktör olunabileceğini de öğrendim. Hoca sesini çok kullanan, bedenini çok güzel kullanan bir oyuncuydu. Benim oyunculuğum orada gelişti. Çok kısa bir sürede *"Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım"*da ilk altı tane sözsüz oyun oynuyordum ben. Sonradan küçük roller oynamaya başladım. Bir arkadaş ayrıldığı zaman "Kim hazır?" derdi. "Ben hazırım hocam" derdim. Çünkü bütün oyunu ezbere bilirdim. Her gün izlerdim oyunu, bıkmazdım yani. Bir sene içinde başrole çıktım ben hocam sayesinde. O yüzden gerçekten benim hocam Ulvi Uraz'dır. Oyundan sonra da hocanın Bebek'teki evine giderdik. Sofrayı çok severdi, sofrasını kurar, sabaha kadar yine tiyatro konuşurduk, sanat konuşurduk, devrim konuşurduk, devrimcilik konuşurduk. Böyle bir eğitim aldık. Hatta ben Aksaray'da doğdum büyüdüm. İşçi çocuğuyum; öyle mürekkep balığı filan bilmezdik, kalamar filan hocanın evinde yedim ilk. O da öyle bir anı parçasıdır.

Kabare tiyatrosu yaptığınızda özellikle klasik tiyatro çevresinden gelen ilk tepkileri hatırlıyor musunuz?

Tabii hatırlıyorum. Haldun Bey, *Cumhuriyet*'te bir yazı yazdı kabare tiyatrosunun ne olduğu konusunda ve bir iki yazar daha yazdı. Öyle olunca bir ilgi doğdu. 12-13 kişiye oynarken 50-60 kişilere çıktık. Gelen beğendiği için de kulak gazetesiyle hızlı yayıldı ve *"Şaban"* ful oynamaya başladı. Çok da güzel bir oyundu. O zaman Kültür Bakanımız vardı ama oyunun geçtiği dönemde Kültür Bakanı yoktu, kültür müsteşarı vardı. O da rahmetli Adnan Ötüken diye bir beyefendiydi, biraz köşeli kafalı bir beydi. Onun eleştirisidir *"Vatan Kurtaran Şaban"*. Memurken birdenbire başına geliyor sanatın ve onun Türkiye'deki tiyatroları gezmesi, sinemaları gezmesi, kitapçıları, plakçıları gezmesi. Mesela plakçı dükkânına giriyor "Burada Rahmaninov satıyor musunuz?" diyor. "Evet" diyorlar, "Kapatın burayı, bunlar komünist" diyor. Böyle bir adamın eleştirisiydi. →

FOTOĞRAF: MELİKE AVDAGİÇ

Metin Akpınar, Dasdas'ın yeni prodüksiyonu *"Deli Bayramı"* oyununun süpervizörlüğünü üstleniyor.

"Kabare, güncel bir olayı alıp, 90 santimlik bir yüksekliğe ve ışığa çıkaran bir olay. O yüzden güncel olaylara oyunlarımızda yer verirdik."

O dönem gündemde olan konular hemen bu çabuklukta sahneye taşınıyor muydu? Mesela 1969'da Ay'a ilk adım atılıyor sonra biz bunu Astronot Niyazi olarak görüyoruz.

İlk astronot da benim. Kabare tiyatrosu, Stanislavski ekolündeki klasik format değil. O bir yanılsamacı tiyatro. Yani seyirciyi oynadığınız oyuna ve role inandırma çabanız var. Öyle kompozisyonlar yapıyorsunuz ki, eşiniz bile sizi tanımıyor gelip oyunu seyrettiği zaman. Kabare formatı açık biçim dediğimiz, güncel olayı alıp 90 santimlik bir yüksekliğe ve ışığa çıkaran bir olay. O yüzden tabii ki güncel olaylar girerdi. Hatta oyun yazılıp oynandığı sıralarda dahi, Haldun Bey o bej pardösüsü, tankçı beresi ve çantasıyla gelir oyunu seyreder, onun belli bir yeri vardı oraya dayanır, halka bakan bir yer, halkın reaksiyonunu ölçer, eski yazıyla notlarını alır, sonra onu bize daktilo eder getirir, onu hemen ertesi gün sahneye çıkarırdık. Böylece güncelliği yakalanmış ve devam eder olurdu.

"Haldun Taner kabare tiyatrosunu Türkiye ile tanıştıran ama siz de bunu kitleselleştiren sanatçısınız" cümlesi doğru mu? 80'lerde yaptığınız şey bu muydu?

Bence doğru. 3 bin 500 kişilik bahçelerde bir ay kapalı gişe oynadığımızı hatırlıyorum. 7 bin kişilik maç gibi gazinolarda bir hafta ful oynadığımızı hatırlıyorum. Bu dereceye ulaşmış başka tiyatro da yok yani. Tabii Haldun Bey'in haklılığı vardı, kendi yaptığı işin rafine ve özgün kalmasında ama biz çok büyüdüğümüz için doğrusu o halka kıyamadık, onlara ulaşmak anlamında. Belki para diye yorumlanır ama para değil. O zamanki bizim devrimci görüşümüze göre, halkın tiyatroya girmesindeki faydayı düşünerek öyle büyüdük ve öyle yürüdük.

Tiyatro mekânı tartışması hiç bitmiyor Türkiye'de. Sahne aldığınız Onay Kulüp, Kulüp 12, Konak Sineması bu mekânların hiçbiri bugün yok.

Maalesef. Tiyatronun bir toplumun vazgeçilmezi olduğu inancı yok. Önce oradan başlıyor. Hatta dikkat ederseniz olumsuz şeyleri bile tiyatroyla anlatırlar, "Tiyatro yapma lan" derler, politikacıları "Tiyatro yapıyor" diye eleştirirler. Olumsuz bir tanımlama olarak kullanılır.

Metin Akpınar, "Tiyatrodaki ilk ustam" dediği Ulvi Uraz ile birlikte aynı sahneyi paylaşıyor (üstte).

Siz o dönem kapalı gişe oynuyorsunuz. Neleri takip ediyordunuz? Tanıklık ettiğiniz dönemin tiyatro ortamını anlatır mısınız?

Ben 68 kuşağıyım. 68 kuşağının önce üniversite yönetiminde öğrencinin de hakkı olmalı diye başlayan dayanışması, direnci sonra şu kenti düzeltelim, şu ülkeyi düzeltelim, bütün dünyada ülkeler düzelsin diye çok büyük bir harekete dönüştü. Bu hareket eninde sonunda sokak hareketlerinden sağ sol diye bölünen canım Türkiye'de gençler birbirini öldürdü. Beş bin kişi öldü. Affedilir bir şey değildi. Ondan evvel 1960 ihtilali oldu. İhtilaller çok tasvip ettiğimiz şeyler değil. 1960 ihtilalinin iki özelliği var. Birisi iğrenç bir mahkeme oluşu ve sonunda da politik düşüncesinden ötürü asılan üç lider. Bunun affı yok yani çok çirkin bir olay. Fakat o ihtilal bize 1961 Anayasası getirdi. Bu anayasa, dünyanın en iyi anayasalarından biriydi. Herkesin mutlu olabileceği, çağdaş bir seviyeye ulaşabilecek bir ülkenin hukuki metniydi. Bugün reddedilmeye çalışılan Anayasa Mahkemesi o anayasa taslağıyla geldi. Bu bize tiyatroların, sanatın özgürce öne çıkması gerçeğini getirdi. Yani bu 68 kuşağına geldiğimiz zaman, o kuşağın çevresinde oluşan sanat tüketicisi artı öğretmen, sendikacı, doktor, avukat gibi kültür seviyesi ortanın üstünde, gelir seviyesi ortanın üstünde bir popülasyon sanatla ilgilendi. İnanın hiç mübalağa etmiyorum, sadece Beyoğlu'nda her gece 42 perde açılırdı. Türkiye'de değil, sadece Beyoğlu'nda. İşte biz o güzellikleri yaşadık. Sonra büyük bir göç başladı. Haklı olarak başladı, göç edenlere karşı değilim. Gelmeliydiler hatta biz de gelsinler diye savunuyorduk. O göç gelince hem kendi yöresindeki folkloru, kültürü kaybetti, orada bıraktı ve geldiği yerde de kent kültürüne intibak edemedi, oraya da zarar verdi. Böyle bir yoz kent kültürü oluştu. O yüzden bugün bir daha o güzellikleri yaşamak olası değil.

Siz zaten 1984'te değişen Beyoğlu'nu sahneye taşıyorsunuz. En son ne zaman gittiniz?

Son zamanlarda gitmedim ama o zamanki Beyoğlu'nda bir Atlantik Büfe vardı, İstiklal Caddesi'nin ortalarında bir yerde. Atlantik Büfe sosisli porsiyon yapardı. Taksim'e çıkarken sağda bir birahane vardı. Rum garsonlar opera söyleyerek servis yaparlardı. O da başka âlemdi. Bu Atlantik Büfe sosis porsiyonu, taze patates onun yanına konur, Almanya'da olduğu gibi lahana hafif haşlanıp sirkeyle, sosla çok mükemmel bir yemekti. Herkes o Atlantik Büfe'ye uğrardı. Başka yiyecekler de vardı ama bu sosisli porsiyon tabağı öndeydi. Hemen o sokakta da Yeni Melek Sineması var. Onun yanında arabada pilav satılırdı. Tereyağlı, nohutlu pilav. Onun böyle bir ölçek kabı vardır. Oradan kepçeyle alır üzerine basar, şak çevirir plastik tabağa sana bir de plastik çatal verir, orada onu yersin. O arabadaki pilav, Atlantik Büfe'nin vitrinine çıktığı zaman iş bozulmaya başladı. Hemen onun yanına içli köfte geldi, lahmacun geldi ve Beyoğlu da bitti, o canım İstanbul kültürü de maalesef bitti.

Eklemek ya da duyurmak istediğiniz bir şey var mı?

Bu pandemiden sonra tiyatroların yeniden canlandığını görüyorum. Çok da seviniyorum. Tiyatro yazar, seyirci ve oyuncu üçgeninden olduğu için seyircinin, -ben onlara sanat tüketicisi diyorum, biz de sanat emekçisiyiz- sanat tüketicisinin talebi rafine olarak gelişirse, iyiyi, güzeli arzulayan, etiği, estetiği, doğruyu arzulayan, adaleti arzulayan bir sanat tüketicisi popülasyonu olursa, tiyatro yeniden canlanır, büyür ve Batı seviyesine ulaşır. Bunu yapmak da herkesin görevidir. Siyasi otorite, yerel yönetimler, demokratik kitle örgütleri, sivil inisiyatifler ve halkın kendisi ●

“İYİ Kİ YAPMIŞIM” VE “GENCO” BELGESELLERİ NASIL YAPILDI?

Yönetmen Selçuk Metin, sanat dünyamızın ustalarının belgesellerini yapıyor. Önce Haldun Taner ve Leyla Gencer, ardından Metin Akpınar’ın yaşam hikâyesini anlatan *“İyi ki Yapmışım”* ve son olarak da Genco Erkal’ın sanat yolculuğunu aktaran *“Genco”* belgeselini imza attı. Bir diğer usta Haldun Dormen’in belgeseli ise tamamlanmak üzere.

Her biri en az 60 yılını sanata vermiş ustalarımızın hayat hikâyeleri artık kayıt altında. Her birinin yolculuğu aynı zamanda Türkiye’nin bir döneminin de hikâyesi. Selçuk Metin’in yaptığı belgeseller işte bu yüzden çok önemli.

Sanat dünyamızdan portrelerin belgeselini yapmaya nasıl başladınız?

1998 yılında İstanbul Kültür Sanat Vakfı’nda yaptığım çalışmalarla başladı aslında bu süreç. Orada film, tiyatro, müzik festivalinde ödül alan sanatçılara ikişer üçer dakikalık filmler yapmaya başladım. Bu, 20 yıl kadar devam etti. 20 yıldan sonra artık biraz başka şeyler yapma ihtiyacı hasıl oldu. Yola da aslında vakfın son yıllarında İKSV’de yaptığım belgeselle devam etmek istedim. Önce bir Haldun Taner belgeseli yapmıştık *‘Ve Perde’* diye, ardından Leyla Gencer belgeseli. Leyla Gencer belgeselinin yarattığı etki daha büyük oldu açıkçası. O süreçte ben zaten Metin Akpınar belgeseline çalışmaya başlamıştım. Ardından İKSV yolculuğuna bir son verdik. Belgesel yapımlarına geçtim. Metin Akpınar, Genco Erkal, şimdi de Haldun Dormen bitmek üzere. Önümüzdeki günlerde de diğer yapımlar başlayacak.

Çalıştığın insanlar sanat dünyamızın duayenleri ama onlarla çalışmak bir o kadar da zor herhalde. Çalışma yönteminizden bahseder misiniz?

Şimdi aslında biraz uzun bir süreç oluyor bu. Öncelikle bütün arşivini elden geçiriyoruz sanatçıların. Burada verebileceğim örnekler; Metin Akpınar’da yaklaşık 2 bin 500 fotoğraf, Genco Erkal’da 3 bine yakın fotoğraf, Haldun Dormen’de 6 bine yakın fotoğraf taradık. Bir taraftan aslında bu raflarda kalmış veya çekmecelerin içine gizlenmiş fotoğraflar da gün ışığına çıkmış oluyor. Onların hepsini önce dijitale çeviriyoruz. Çünkü sanatçıların yaşamlarını anlatırken hiçbir şeyi atlamak istemiyoruz açıkçası. Onlarla bir defa çok uzun zamanlar geçiriyoruz. Bu da aslında belgeselin biraz önemli bir noktası.

Yönetmen Selçuk Metin, Haldun Taner, Leyla Gencer, Metin Akpınar ve Genco Erkal'ın hayat hikâyelerini beyazperdeye taşıdı.

***"Genco"* belgeselinin İstiklal Caddesi'ndeki çekimleri (solda). Görüntü Yönetmeni Uğur İçbak, Genco Erkal ve Yönetmen Selçuk Metin (altta).**

Çünkü onlar da bir süre sonra rahatlıyor. Ne istediklerini onlar da çok iyi biliyorlar. Biz de onları çok iyi tanımış oluyoruz. Yanlış anlaşılmalar olmuyor. Bu, bence çok değerli ve önemli bir şey. Çünkü insanları kaybettikten sonra arkalarından yapılan belgesellerde zaman zaman yanlışlıklar oluyor. Tabii aradan çok uzun yıllar geçtiği için insan beyni bazen oyun oynayabiliyor. Hatırlarında başka türlü kalmış olabiliyor ama belgesele dahil olan diğer insanlar da işin içine girdiğinde, o zaman da yaşanan olaylar, hatıralar daha net, en azından tanıklarıyla doğrulanmış oluyor. Yanlış yapmak istemiyoruz. En önemli şey o aslında. Ne yaşandıysa onları yapmak istiyoruz. Bir taraftan tabii video çalışmaları, eldeki ses kayıtları, ne varsa bulmaya çalışıyoruz. Açıkçası Metin Akpınar'da örneğin bugüne kadar hiç bulunmayan, görülmeyen *"İnsanlığın Lüzumu Yok"* diye bir oyunun kaydını bulduk. O bizi çok mutlu etti. Kötü bir kayıttı ama derdimizi anlatan bir kayıttı. Çalışmalar böyle yürüyor. Metin Akpınar'la biz mesela ilk bir yıl sadece perşembe günleri evinde buluşup ne yapacağımızı, eldeki malzemeyi değerlendirerek geçirdik. İlk bir yıl böyle geçti. Haldun Dormen de öyle. O da bir yıla yaklaştı. Genco Erkal ile biraz daha farklı oldu. Çünkü o, tam pandemi dönemine denk geldi. Pandemi dönemine denk geldiği için de aslında belgesel bitebildi bence. Çünkü öncesinde biz konuşurken Genco Erkal ile bir türlü sözleşemiyorduk. Mutlaka bir yerde bir oyunu vardı, bir programı vardı. Pandemi girince o evde, ben evde, bu sefer internetten görüşüp ne yapacağımızı şekillendirdik. Genco Erkal da senaryosuna yoğunlaştı. İlk defa da bir belgeselde anlatılan kişi kendi hikâyesini kendisi yazdı, senaryosunu da kendi üstlendi.

Bu süreçte sizi en çok ne şaşırttı?

Bir defa şunu söyleyebilirim net olarak hem Genco Erkal'da hem Metin Akpınar belgesellerinde insanlar çıktıktan sonra, belgeseli izledikten sonra "Ben bunu bilmiyordum. Bu da böyleymiş" denilen çok şey duydum. Bu da beni açıkçası çok mutlu etti ve biraz da hedefimize ulaştığımızı gösteriyor. Çünkü gerçekten insanlar yaşananları doğru şekilde öğrenmiş oldular. Bu, bir defa mutluluk. Şu var ama bunu söyleyebilirim. Ben bütün malzemeyi kendim tarıyorum. O kadar 5 bin, 6 bin fotoğrafın işlenmesini kendim yapmak istiyorum. Çünkü konuya çok daha hâkim oluyorum. O zaman sanatçıyı daha iyi tanıyorum. Bu, sadece malzemeye hâkim olmak değil, aslında onunla bir bağ kurmak gibi benim için ●

BÂBIÂLİ'NİN EN RENKLİ TİPİ, "DELİ" NAMIYLA MARUF

NİZAMETTİN NAZİF TEPEDELENLİOĞLU

Tepedelenli Ali Paşa'nın soyundandı. Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl'ın sınıf arkadaşıydı. İstanbul'daki gazetelerde köşe yazarı, röportaj yazarı ve tefrika romancısı olarak görev yapıyordu. Fıtratı gereği hiçbir gazetede sürekli çalışmıyordu.

Erol Üyepazarcı
euyepazarci@gmail.com

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (1901-1970), 19. yüzyılın ilk yıllarında Yanya Valisi iken devletin başına büyük gaileler açan, adeta Epir bölgesinde bağımsız bir devlet kuran ve isyanı zorla bastırılarak başı kesilip II. Mahmut'a gösterilmek için İstanbul'a gönderilen ünlü Tepedelenli Ali Paşa'nın dördüncü dereceden torunudur.

Nizamettin Nazif, İstanbul'da bazı yabancı liselerde eğitim görmüş ama disiplin kabul etmez karakterinin ilk işaretlerini vererek buralarda uzun süre okuyamamış; Heybeliada'daki Askeri Deniz Lisesi'ne kaydettirilmiş ama orada da tutunamamıştır. Yazarımızın sınıfı ilginç bir sınıftır; sonraları her biri kendi alanlarında simge isimler olan Nâzım Hikmet, Necip Fazıl Kısakürek ve 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Nizamettin Nazif'in sınıf arkadaşlarıdır. Deniz Lisesi'nden ayrıldıktan sonra önce Hukuk Fakültesi'ne sonra Yüksek Ticaret Mektebi'ne devam etmişse de oralarda da dikiş tutturamamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren Nizamettin Nazif'i Ankara'da görüyoruz; yirmili yaşlarının başındadır. 10 Ocak 1920'de haftada iki gün yayımlanmaya başlanan Kuvâ- yi Milliye sözcüsü *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde çalışır. Yine kendisi, kişiliğinin bir simgesi olan abartıcı tavrıyla "*Hâkimiyet-i Milliye*'nin ilk numarasını çıkaran gazeteci benim" diyecektir. Ancak *Hâkimiyet-i Milliye*'deki görevi uzun sürmeyecek ve basındaki maceralı yaşamının ilk işaretleri hemen görülecektir.

Çerkes Ethem'in himayesinde 1920 Ağustosu'nda Eskişehir'de Türk basınının en ilginç tiplerinden biri olan Arif Oruç'un idaresinde *Seyyare-Yeni Dünya* adlı bir günlük gazete yayımlanmaya başlar; gazetenin başlığı altında "İslam Bolşevik Gazetesi" yazmaktadır. Arif Oruç dayısı olduğu Nizamettin Nazif'i gazetesinde görevlendirir; görüldüğü gibi yazarımızın *Hâkimiyet-i Milliye* macerası kısa sürmüş ve komünizmle ilk tanışması gerçekleşmiştir. Gazete bir süre sonra Ankara'da yayımlanır.

Yeni Dünya hükümete cephe almış ve Çerkes Ethem'e karşı gönderilecek askeri birlikleri taşımaması için demiryolu işçilerini greve bile teşvik etmiş ve bunun doğal sonucu olarak gazete 2 Ocak 1921'de hükümet taraftarlarınca basılıp tahrip edilmiş ve yazarları, bu arada Nizamettin Nazif de tutuklanmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanır; sekiz yıl hapse mahkûm olur. Yazarımız bu cezayı çekmeyecek ve beş ay sonra TBMM'den çıkan bir özel af kanunuyla serbest kalacaktır.

Bu olaylardan sonra 1922 yılı 18 Mart'ında çıkmaya başlayan, yine komünist eğilimli Tokat Mebusu Nâzım Bey'in çıkardığı haftalık *Yeni Hayat* dergisinde görev aldı. Dergi 26 Eylül'de kapanacaktır. Dergi yine komünist eğilimli Türk Halk İştarakiyyun Fırkası'nın →

1920'lerde yayımlanıp da Nizamettin Nazif'in çalışmadığı gazete yoktu.

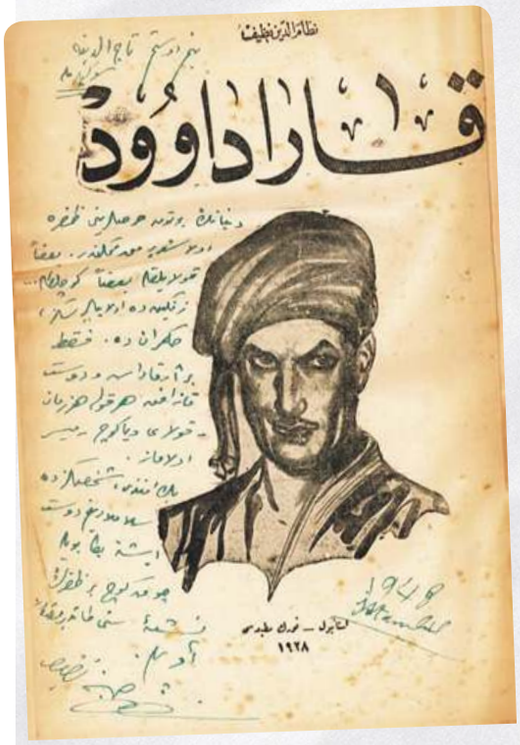
Nizamettin Nazif ve Vâlâ Nureddin, *Her Gün* mecmuasının ilk nüshasını hazırlarken...

“Dört günlük gazetede aynı zamanda romanları tefrika edilen bir muharrir oldum.”

sözcüsüdür ve dergi kapanmadan yapılan fırka kongresinde Nizamettin Nazif, Moskova’da toplanacak IV. Enternasyonal Kongresi’ne partiyi temsilen gönderilecek üç delegeden biri olarak seçilmiş ve Moskova’ya gitmiştir. Nizamettin Nazif 1960’lı yıllarda bu kongreyi de devletin muhbiri olarak izlediğini beyan edecektir. Bir yıla yakın Moskova’da kalmış ve o sırada Kutz Üniversitesi’nde eğitim alan Nâzım Hikmet, Vala Nurettin ve Şevket Süreyya Aydemir ile tanışmıştır.

Bütün bu dağdağalı olaylardan sonra Nizamettin Nazif’in İstanbul’a yerleşip Bâbıâli’de çalışmaya başladığını görüyoruz. Herhalde akıllanmış ve aktif komünistlikten romantik ve pasif komünistliğe geçmiştir. Bunun kanıtı 22 Ağustos 1925 tarihli Ankara İstiklal Mahkemesi’nde Nâzım Hikmet, Hasan Ali Ediz, Hikmet Kıvılcımlı, Dr. Şefik Hüsnü gibi ilerinin tanınmış komünistleri on beşer yıl küreğe mahkûm edilirlerken Nizamettin Nazif’in delil yetersizliğinden beraat etmesidir.

Nizamettin Nazif’in 1927 yılında yayımladığı "*Kara Davut*" romanı çok popüler olmuştu.

Yazarımız 1925’lerden sonra İstanbul’daki gazetelerde köşe yazarı, röportaj yazarı, tefrika romancısı olarak görev yapacak ama fıtratı gereği hiçbir gazetede sürekli çalışamayacaktır. Tanıyanlara göre Nizamettin Nazif'in o günlerde yayımlanıp da çalışmadığı gazete yoktur. Yakışıklıdır, özellikle kadınlar katında çok ünlenmiştir ve durmadan evlenip boşanır.

Nizamettin Nazif, 1927’de asıl ününü sağlayacak ünlü romanı "*Kara Davut*"u *Vakit* gazetesinde tefrika ettirmeye başladı; tefrika büyük ilgi topladı; gazetenin satışını inanılmaz şekilde arttırdı. Roman II. Murat döneminde geçiyordu ve Kara Davut isimli soylu ama serazat bir Türk beyinin maceralarını anlatıyordu. Ahmet Haşim, *İkdam* gazetesindeki köşesinde 19 Nisan 1928’de şöyle yazıyordu: “Hayatın daha keskin zevkli ve daha güzel olabileceğini bize bir an tahayyül ettirmek edebiyatın en güzel vazifelerinden biridir. Nizamettin Nazif’in palavra edebiyatı işte bu işi görüyor.”

Ahmet Haşim, Nizamettin Nazif’in romanına “Palavra edebiyatı” diyordu ama yazarımız romanında Kara Davut’a daha henüz genç yaşta bir şehzade olan Fatih Sultan Mehmet’e bir tokat attırıp rezil kepaze ettirince yer yerinden oynadı. Okuyuculardan büyük tepki geldi; üniversite gençliği Bayezit’teki üniversite bahçesinde yazarı tel’in mitingi yaptı ve gazeteyi bastılar.

Çıkan gürültü üzerine gazete tefrikaya ara verir. Bütün bu olayların, artık adı “Deli Nizam”a çıkmış yazarımızı etkilemediği anlaşılıyor. Olaylar yatışınca tefrika yayımlanmaya devam etmiş ve Nizamettin Nazif, Fatih Sultan Mehmet’i aşağılamayı sürdürmüş ve daha sonra yazdığı kitaplarda bu aşağılamalardan Yıldırım Bayezit ve Kanuni Sultan Süleyman da nasibini almıştır.

Kara Davut, uzun soluklu bir romandır; yazarın tanımıyla üç kitap olarak çıkmıştır. *Kara Davut*, basıldığı günlerde pek çok spekülasyona da sebep olmuştur. Mesela dönemin ünlü Amerikalı aktörü Douglas Fairbanks’in 10 bin dolar verip eserin film hakkını aldığı bile yazılmıştır. Bunu yazan sıradan bir magazin muhabiri değil; Ahmet Haşim’dir ve bundan büyük gurur duyduğunu ifade eder. Bu kaynağı belli olmayan habere yazarımız da çok sevinmiş; uçuk, kaçık hayallerini gazetecilerle paylaşmıştır.

1928 yılı Nizamettin Nazif için yazar olarak bereketli bir yıldır. Aynı yıl yine önce tefrika edilen bir romanı "*Deli Deryalı*" yayımlanır, tanınmış halk kahramanı Köroğlu’nu konu alan romanı da önce *İkdam* gazetesinde tefrika edilir, sonra iki cilt olarak okuyucularla buluşur. Ancak 1928 Harf Devrimi bu tatlı günleri sonlandıracaktır. Yazarımız ilk romanını *Vakit*’e nasıl verdiğinden başlayarak kendisi için pek verimli ve bereketli geçen 1926-1928 yıllarını şöyle anlatır:

“1926’da *Vakit*’in roman yazarları arasına katıldım. Bu katılış o devre göre büyük bir meslek meziyetiydi. Edebi değeri en üstün gazetemizdi. Yalnız Halide Edip ile Hüseyin Rahmi’nin ve Reşat Nuri’nin romanlarını tefrika etmekteydi. Ben bunların arasında önce dördüncü sayıldım, fakat iki ay sonra gazete sahibi indinde birincileri oluverdim. Tefrika romanlarım *Vakit*’e, o zamana kadar görmediği ve Bâbıâli’de görülmemiş bir tiraj kazandırdı. 1927’de hem *Vakit*’in hem *Akşam*’ın tefrika romancısı olmuştum. Aynı yılın sonunda bir romanım da Ali Naci’nin *İkdam*’ında tefrika edilmeye başladı. *Milliyet* de kendini benden mahrum edemedi. Dört günlük gazetede aynı zamanda romanları tefrika edilen bir muharrir oldum. İstanbul’da Rumca çıkan *Metarismisis* ve Fransızca çıkan *Le Journal d’Orient* gazeteleri romanlarımın Rumca ve Fransızca tercümelerini tefrika etmekteydi. Kısa bir süre sonra da Atina’nın *Akropolis*’i Sofya’nın *Utro*’su,

Nizamettin Nazif ve ressam Münif Fehim röportaj esnasında, 1936.

Belgrad'ın *Politika*'sı romanlarımı tefrika etmeye giriştiler. 1928 harf değişikliğine kadar İstanbul'da neşredilmiş dergiler arasında benden yazı almamış olanı hemen hemen yok gibidir. Rahmetli Ahmet Haşim, *İkdam*'daki 'Bize Göre'lerinden birinde yazdığı gibi artık ben rotatif bobinlerini çiftlik gibi ve kalemi sapan gibi kullanan adam olmuştum. Harf değişimi bütün bu gazete ve dergileri yere serdiği gibi benim bu yazı ve kazanç sellerimi bir anda kurutuverdi."

"Deli" Nizam'ın gazetesi tiraj rekoru kırıyor

Nizamettin Nazif, 1929 yılı başında İzmir'e gidip *Ahenk* gazetesini yönetmeye başladı. İzmir'i kısa bir süre sonra terk edip tekrar İstanbul'a dönecek ve özellikle sol aydınların toplandığı Zekeriya - Sabiha Sertel çiftinin çıkardığı *Resimli Ay* dergisine kapılanacaktır ve bu dergide kendi gibi ilginç bir kişi olan Suat Derviş ile tanışacak ve onunla evlenecektir.

Bu arada Nizamettin Nazif'i derinden etkileyecek bir gelişme olur. 1926 İzmir Suikastı davasında yargılanıp beraat eden dayısı Arif Oruç bir süredir yaşadığı İzmir'i terk edip İstanbul'a gelir ve 1929 Aralık ayında *Yarın* isimli bir gazete çıkarmaya başlar. Doğal olarak gazetenin sürükleyici ismi Nizamettin Nazif olacaktır. Gazete ilk günlerinde sansasyona kapalı bir yayın izliyordu ama her şey 12 Ağustos 1930'da Ali Fethi (Okyar) Bey'in Gazi'nin de teşvikiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmasıyla değişti. Bu estirilmek istenen demokrasi rüzgârına gereğinden fazla kapılan "Deli" Nizam'ın *Yarın* gazetesi oldu ve resmen yeni fırkanın sözcülüğünü üstlendi. Başvekil İsmet İnönü'yü ağır bir şekilde eleştiriyorlardı. Doğal olarak hükümeti tutan gazetelerle polemiğe girmeleri kaçınılmaz oldu; *Cumhuriyet* gazetesi sahibi Yunus Nadi ile ateşli polemikleri ve karşılıklı suçlamaları halk tarafından heyecanla izleniyordu. Arkadaşı Abidin Dino'nun deyimiyle "Deli" Nizam bir fırtınaydı ve gazetesinin tirajını o günler için erişilmez bir rakam olan 100 binlere çıkarmıştı. Bazı günler tükenen nüshalar üç kuruş yerine bir liraya el altından satılıyordu. Yunus Nadi daha önce değindiğimiz Nizamettin Nazif'in Çerkes Ethem'e karşı asker gitmesin diye tren işçilerini greve çağıran yazısını hatırlatınca; yazarımız da o günlerde resmi Komünist Partisi'nin kurucularından olduğunu Yunus Nadi'ye hatırlatıyor; "Yazı için emri sizden almadığım ne malum?" diye ortalığı birbirine katıyordu. Ama macera topu topu 100 gün sürdü. Fethi Okyar gelişmeler üzerine partisini kapattı, yeni çıkan matbuat kanunu ile de gazete kapatıldı.

Nizamettin Nazif'in yazdığı "*Deli Deryalı*" romanının kapağı (solda). Muhsin Ertuğrul'un yönettiği "*Bir Millet Uyanıyor*" filminin senaryosunu Nizamettin Nazif yazmıştı (altta, solda).

Nizamettin Nazif ise her ne kadar lakabı "Deli" ise de akıllanmıştı. Zaten yakınlarına "Deli numarası yapmak her zaman işe yarar ama en mühim koşul, insanın kendisinin deli olduğuna inanmamasıdır" diyordu. Artık egemen güçlerle çatışmanın başına ne gibi işler açabileceğini pek çok kez yaşayarak görmüştü. İktidara biat etmeye karar verdi; bunu kendine has bir şekilde tantana ile yapıp yeni konumunu pekiştirmek istedi.

Yakın arkadaşı Darülbedayi yöneticisi ve neredeyse ülkenin tek sinema rejisörü olan Muhsin Ertuğrul ile *"Bir Millet Uyanıyor"* filmini yapmaya karar verdiler; senaryoyu Nizamettin Nazif yazdı. Film büyük başarı kazandı; başarıyı perçinlemek isteyen Nizamettin Nazif senaryoyu roman haline getirip *Cumhuriyet*'in 10'uncu yılında Kanaat Kitabevi'nde bastırdı. Artık rejime sadakatini kanıtlamıştı ve "Deli" rolünü oynamaya devam edebilirdi ve etti de. Birçok gazete ve dergi çıkardı ve hepsi battı; birçok gazete ve dergide yazıları yayımlandı. Çalıştığı gazetelerde köşe yazısı yanında tefrika romanlar yazıyor; tarih sohbetleri ve röportajlar da yapıyordu. Bu arada röportaj yaptığını söylediği kimselerle hiç görüşmeden de röportajlar kaleme aldığı oluyordu; durum ortaya çıkınca da "Gerçekten karşılıklı görüşseydik sanki yazdıklarımdan daha güzel sözler mi söyleyecekti?" diyordu. 1950 seçimlerinden sonraki yeni dönemde Nizamettin Nazif'in yine Bâbıâli'nin renkli bir tipi olarak eski arkadaşı Etem İzzet Benice'nin *Son Telgraf* ve *Gece Postası* gazetelerinde çalıştığını görüyoruz. "Deli" unvanının kendi adının iyice ayrılmaz parçası olduğu da artık inkârı imkânsız bir gerçek gibi bütün basın camiası tarafından kabul ediliyordu. Disiplinsiz yaşamının sonucu, vereceği yazıları hep son dakikaya bırakıyor ama ne yapıp edip yetiştirmesini de biliyordu. O günlerde çiçeği burnunda genç bir gazeteci olan Bedii Faik'in anlattığı şu olay çok ilginçtir:

"*Son Telgraf*'ın mürettiphanesinde dört dizgi makinesi vardı. Nizamettin Nazif, o erken saatte tam bir orkestra şefi gibi onların tek muhatabı olarak karşılarındaydı ve birine ertesi günü çıkacak makalesini, ötekine yazdığı romanın devamını, üçüncüsüne de fıkrasını ve dördüncüye de *Gece Postası*'na o akşam yetişmesi gereken bir başka tefrikayı yazdırıyordu!

Birine bir paragraf yazdırdıktan sonra diğerine sıra geldi mi soruyor:

- Nerede kalmıştık?

Dizgici satıra bakıp heceliyordu:

- Mualla eteklerini çekiştirerek ayağa kalktı.

Ve bizimki hemen devam ediyordu.

- Bu sırada Kenan cep saatini yelek cebine yerleştirirken, saatinin zinciri ucundaki güzel madalyonu eliyle okşayarak düşüncelere dalmıştı...

Haydi bu defa yandaki makineye...

- Nerede kalmıştık?

- Efendim Başbakan Hasan Saka'ya bir tek tavsiyemiz olabilir.

- Kendinize olduğu kadar, başarılarınıza bel bağlamış bir partiye...

Ben dünyada bunu yapabilecek bir ikinci adam olduğunu hiç zannetmem!"

Nizamettin Nazif, 1955-1959 arası *Hürriyet* gazetesinde çalıştı; 27 Mayıs ihtilalinden sonra Nizamettin Nazif'in yine renkli kişiliğini gösteren eylemlerine şahit olundu. Örneğin CHP saflarında politikaya atıldı ve 16 Ekim 1961 seçimlerinde CHP listesinden İstanbul adayı oldu ama 31 kişilik listede 31. sıradaydı. Bu sonuncu sıraya konulmanın Nizamettin Nazif'i kızdırdığı muhakkaktır. Eski hızlı komünistin hızla sağa kaydığı görüldü. Ancak şu hususu da belirtmemiz gerekir. Daha önce eyyamcı davranışlarına değindiğimiz yazarımız takdirle karşılanması gereken davranışlarını da bugünlerde göstermekten geri kalmamıştır. Belki de artık yaşı gereği eyyamcılık yapmaya gerek duymadan "Deli" lakabının gereğini yapıyordu.

Örneğin 27 Mayıs sonrası aşağılanan, maddi zorluklarla karşılaşan ve tek oğlunun kaybıyla perişan olup 15 Haziran

1961'de ölen çok eski arkadaşı Peyami Safa'nın mezarı başında konuşmaya askeri yönetimden dolayı kimse cesaret edemezken ortaya atılıp:

"Peyami'nin son yolculuğunda söylenecek sözlerim var. Bunu kimse engelleyemez!" diye bağırıp bir konuşma yapan da Nizamettin Nazif'tir.

O zaman genç bir gazeteci olan Mete Akyol'un yazdıkları ise çok daha ilginçtir. Yassıada davaları başlamıştır ve dönemin en tanınmış gazetecileri davayı izlemek üzere Yassıada'ya gideceklerdir. Milli Birlik Komitesi azası Orhan Erkanlı gazetecileri Yassıada'ya götüren gemide onlara hitap eder:

"Yarından itibaren izleyeceğiniz duruşmalarla ilgili haberlerinizi ve yorumlarınızı yazarken hiçbir zaman bir Türk gazetecisi olduğunuzu aklınızdan çıkarmayacaksınız.

Büyük bir bölümünün yüzünü gazetelerdeki fotoğraflarından tanıdığım, bir bölümünün adını ortaokul Türkçe kitaplarımızdaki 'yazı örnekleri'nden bildiğim Türk basınının dev kalemlerinin oturduğu güvertenin en arkalarındaki yerimden başımı kaldırdım, bu söze kimin ne karşılık vereceğini merakla bekledim.

Tek kişiden ne bir ses ne bir nefes çıktı. Tam bu anda bu büyük gazetecilerin arasına nasıl da girdiğini akıl erdiremediğim bir aslanın ürkütücü kükremesiyle irkildim.

- Binbaşı, binbaşı, söylediğiniz o son söz pek anlaşılamadı. Ne demek istediğinizi açık açık söyler misiniz?

Bu adam kim diye yanımdaki kişiye sordum.

- Nizamettin Nazif dedi."

Orhan Erkanlı bu soruya frenleyemediği öfkesiyle yanıt verir:

"- Yassıada duruşmalarının haberlerini ve yorumlarını gazetenize yazarken siz de en az Nürnberg duruşmalarını gazetelerine yazan Alman gazetecileri kadar milliyetçilik duygularınızı ön planda tutacaksınız! Şimdi anlaşıldı mı beyefendi?

Nizamettin Nazif oturuş biçimini bile değiştirmeden bu son öfke kalıntısını da püskürttü:

- Bu sözün anlaşılacak bir yanı mı var ki anlaşılsın binbaşı!"

Bu bağlamda vereceğimiz son örnekse Nizamettin Nazif'in 1960'ta çıkardığı *Hür Nizam* dergisinin 29 Eylül 1960 tarihli 11. sayısında yazdıklarıdır. Milli Birlik Komitesi üyeleri yurt gezisi yapmakta ve açık açık ülke istedikleri gibi yöneltilmezse yine ihtilal yapacaklarını söylemektedirler. İşte "Deli" Nizam'ın yazdıkları:

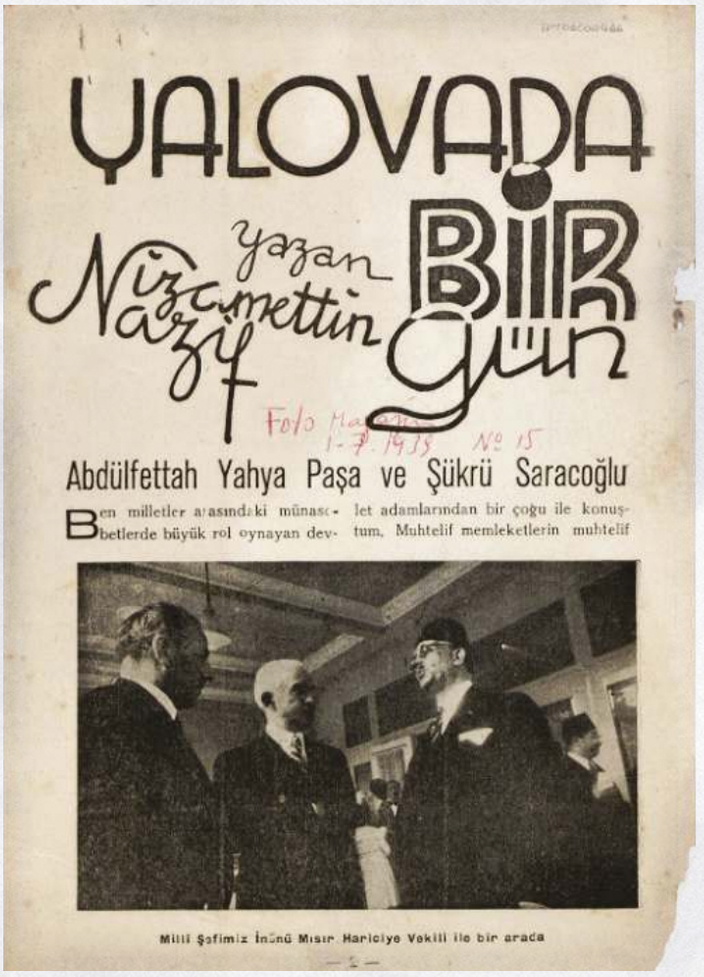
"Gelecekte bir iktidar... Vazifesini yapmazsa... Falan, filan, biz tekrar ortaya çıkar şöyle ederiz, böyle ederiz...

Yoook aslanım, öyle şey olmaz. Türk'ün silahlı kuvvetleri Türk milletine karşı her zaman bir umacı gibi kullanılamaz!

...Gayet güzel bir iş yaptınız. Tamaaam. Ama bu iş burada kalmalı, ...artık bir Kongo olmadığımızı ispat etme sırası gelmiştir.

Avrupalıyız derken Afrikalı sayılmak? Hayır aslanım, bu öyle bir leke olur ki izlerini silmek için birkaç neslin ömrü yetmez. Dostlarım, öperim sizi. Nizamettin Nazif."

Bâbıâli'nin emektarı Nizamettin Nazif bir ara yine gazetesiz kalmıştır. Bu kez sağ kesimin o dönemlerdeki ateşli ismi Mehmet Şevket Eygi'nin çıkardığı ve tirajı 90 binlere varan *Bugün* gazetesinde Necip Fazıl Kısakürek, Şule Yüksel Şenler ile çalışmaya başlar. Bu arada ikisi de II. Abdülhamid güzellemesi olan

YALOVADA BİR GÜN

Yazan Nizamettin Nazif

Foto Ma... 1-7-1935 No 15

Abdülfettah Yahya Paşa ve Şükrü Saracoğlu

Ben milletler arasındaki münasebetlerde büyük rol oynayan devlet adamlarından bir çoğu ile konuştum. Muhtelif memleketlerin muhtelif

Milli Şefimiz İnönü Mısır Hariciye Vekili ile bir arada

Yalova'da Bir Gün. Milli Şefimiz İnönü, Mısır Hariciye Vekili ile bir arada. Yazan Nizamettin Nazif.

iki kitabı *İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han* ve *Sultan II. Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Komiteciler* yayımlandı. Nizamettin Nazif'in, 1967'den itibaren Habip Edip Törehan'ın ölümünden sonra Kemal Uzan'ın eline geçen ve Bâbıâli'de ilk büyük transfer hareketlerine konu olan *Yeni İstanbul* gazetesine geçtiğini görüyoruz. *Yeni İstanbul* kendisinin son gazetesi olacak ve bu Bâbıâli'nin en renkli tipi unutulmuş olarak 25 Mayıs 1970'te kimsesiz ölecek ve büyük cetti Tepedelenli Ali Paşa'nın kesilen kafasının gömülü olduğu mezara defnedilecektir. Çok seviştikleri arkadaşı Necmettin Deliorman ölümünden sonra Gazeteci Nizamettin Nazif'i Sevenler Derneği'ni kuracak ve öldüğü 1973 yılına kadar başkanlığını üstlenecek; sonra da hem Nizamettin Nazif hem derneği unutulmanın acımasız yasalarına boyun eğeceklerdir.

Nizamettin Nazif öldüğünde belki de içinde hiçbir kötülüğü olmayan yaşlı bir adamdı ama içinde afacanlıklar seven yaramaz ve yalnız bir çocuk vardı. Diğer taraftan da Bâbıâli'de hiç ciddiye alınmamış; pek itibar görmemişti ama buna o da hiç mi hiç önem vermemişti. Belki kimseleri önemsememesi; hiçbir şeye metelik vermeyen tavırları ona böyle davranmalarının nedeniydi. Ancak doğru olan Bedii Faik'in dedikleridir: "Tepeden tırnağa enteresandır, tepeden tırnağa yazar, tepeden tırnağa hatip ve inişleri çıkışları, hataları sevaplarıyla dip doruk gazetecidir" ●

Feza Kürkçüoğlu / fkurkcuoglu@gmail.com

Avrupa'nın efsane treni

ORIENT EXPRESS

Orient Express, 1883'te Belçika Kralı II. Leopold ile Amerikalı George Mortimer Pullman'ın katkılarıyla seferlere başlamış, yataklı ve yemekli vagonları ile kısa sürede ünlenmişti. 70 metrelik tren, yolcuların rahat ve lüks içinde seyahat etmesi için tasarlanmıştı. Hint meşesi lambrileri, gece yatak olan deri kanepeleri, ipek çarşafları, kristal bardakları ve som gümüş sofra takımlarıyla servis veren restoranı ile dikkat çekmemesi mümkün değildi…

İlk Paris-İstanbul seferine aralarında şirketin kurucusu Georges Nagelmackers, Fransa, Belçika ve Osmanlı hükümet yetkililerinin, diplomatların, gazetecilerin ve yazarların bulunduğu 40 yolcu ile çıkan Şark Ekspresi, 9 Ekim günü İstanbul'a varır. Yolcuları "Hotel de Luxembourg" ağırlar. Trenle İstanbul'a gelen *"Times"* ve *"Herald Tribune"* muhabiri Henri Opper de Blowitz, Yıldız Sarayı'nda II. Abdülhamid ile görüşür. Bu, II. Abdülhamid'in yabancı bir gazeteci ile ilk görüşmesi olacaktır. Ertesi yıl, yine yolculardan Fransız yazar Edmond About, gezi anılarını anlattığı *"De Pontoise à Stamboul"* isimli kitabını yayımlar.

İlk seferden sonra yolcu sayısı artacak, seferler çoğalacaktı. 1900'lerin başında sefer sayısı haftada dörde çıkmıştı. Paris, Münih, Viyana, Budapeşte, Bükreş ve Varna'ya kadar trenle, İstanbul'a kadar da deniz yoluyla yapılan yolculuk, 1889'da doğrudan İstanbul seferinin başlamasıyla birlikte 67 saate düştü. Ve artık yolcular İstanbul'un uzun yıllar en ünlü oteli olacak Pera Palas'ta kalıyorlardı…

Seferde kaldığı 94 yıl boyunca çok sayıda olaya tanıklık eden tren, Balkan Savaşları sırasında sık sık saldırıya uğrarken, I. Dünya Savaşı nedeniyle dört yıl seferlerine ara vermişti. Savaşın sonunda trenin 2419 numaralı vagonunda "Versay Antlaşması" imzalandı. II. Dünya Savaşı yıllarında seferleri aksayan Orient Express, tren yolculuğunun giderek azalmasıyla birlikte seferlerini 1977'de sonlandırdı. Daha sonra düzenlediği nostaljik seferler asla eski günlerdeki gibi olmayacaktı.

Yolcuları arasında Basil Zaharoff, Bulgaristan Kralı I. Ferdinand, Belçika Kralı II. Leopold, Lev Tolstoy, Agatha Christie, Graham Greene, Maurice Chevalier, Marlene Dietrich, Mata Hari, Josephine Baker ve Sarah Bernhardt gibi dünyaca isimler bulunan, "soyluları taşıyan tren" olarak da bilinen Orient Express, sonunda zamana yenik düşer. Artık romanlarda ve filmlerde yaşamakta…

1930'ların başında Orient Express'te poz veren bir yolcu (en üstte). 1930'lu yıllarda Orient Express (üstte). Ünlü 1929 Kışı'nda Orient Express treni Çerkezköy'de kara saplanmış ve beş gün mahsur kalmıştı. *L'Illustration* **dergisi, 23 Şubat 1929 (solda).**

Orient Express afişi, 1888.

Darülbedayi'de bir yabancı operet

Yarasa Opereti'nin ilk temsili

1930'ların başında Şehir Tiyatrosu, seyirci azlığı ve bütçe sıkıntısı yaşamaktadır. Ekrem ve Cemal Reşit Rey kardeşlerin 1932'de Şehir Tiyatrosu'nda *"Üç Saat"* opereti ile başlayan operet serüveni, 1937 yılına dek sürecektir. *"Üç Saat"* operetini 1933'te *"Lüküs Hayat"*, 1934'te *"Deli Dolu"*, 1935'te *"Saz Caz"*, 1936'da *"Maskara"* ve 1937'de *"Hava Civa"* operetleri izler. Tiyatronun seyirci ve bütçe sıkıntısı, seyircinin büyük ilgi gösterdiği, "kapalı gişe" oynayan operetler sayesinde aşılacaktır. Bu operetlerin yanı sıra bir de Johann Strauss'un 1874'te ilk kez Viyana'da seslendirilen ünlü *"Yarasa"* (Die Fledermaus) opereti oynanır. 10 Ekim 1934'te, ülkemizde ilk kez sahnelenecek olan *"Yarasa"* opereti aynı zamanda "Eski Fransız Tiyatrosu" sahnesinde Şehir Tiyatrosu'nun ilk oyunu olur. Operetin başlıca rollerini Vasfi Rıza Zobu, Hâzım Körmükçü, Necdet Mahfi Ayral, Behzat Hâki Butak, Muammer Karaca, Mahmut Rıza Moralı, Refik Kemal Arduman, Feriha Tevfik, Semiha Berksoy ve Şevkiye May gibi sanatçılar paylaşır. Ekrem Reşit Rey'in

"Yarasa" opereti rol dağılımı, 1934 (en solda). Necdet Mahfi Ayral, "Yarasa" operetinde Doktor Falke rolünde, 1934 (üstte). Balet kızların saçlarını dört kez düzeltip ondüle yapan Perukâr Niyazi Bey'in makbuzu, 1934 (altta).

Eski Fransız tiyatrosunda
11 Birinciteşrin Perşenbe akşamı saat 20 de

YARASA

Operet 3 perde

Yazanlar: H. Meilhac ve L. Halévy — Besteliyen: Johann Strauss

Tercüme eden: Ekrem Reşit

Birinci perde : Ayzenştayn'nın evinde
İkinci perde : Prens Orlovsky'nin şatosunda
Üçüncü perde : Hapisanede geçer.

Roller:		
Ayzenştayn	Vasfi Rıza	Bey
Frank	Hazım	»
Falke	Necdet Mahfi	»
Froş	Behzat Hâki	»
Alfred	Muammer	»
Blind	Mahmut Rıza	»
Orlovsky	Refik Kemal	»
İvan	Kâni	»
Ernst	Kadri	»
Haynrih	Sait	Hanım
Rozalinde	Feriha	»
Adele	Semiha	»
İda	Şevkiye	»
Zizi	Emine İhsan	»

Orkestrayı idare edenler: Cemal Reşit veya Hasan Ferit Beyler
Dansları hazırlıyan : Celâl Bey.

Sahnede sanatkârların giydikleri Fraklar Terzi İzzet bey tarafından, Hanımların giydikleri elbiseler Şehir tiyatrosu terzisi Naciye hanım tarafından yapılmıştır.
Semiha hanımın elbiselerini Mısır apaftmanında Terzi CEMAL Bey ve iskarpinlerini Tokatlıyan karşısında A. NURİ Bey yapmıştır.

Orkestra heyeti :

Keman	Ali Sezai	Bey
Viyolonsel	Muhiddin Sadık	»
Piyano	Ferdi	»
Klârinet	Cemil	»
Trompet	Ahmet	»
Kontrbas	Glazer	»
Keman	İskender	Bey
Keman	Orhan	»
Keman	Semih	»
Viyola	Zeki	»
Viyola	Nuri	»
Viyolonsel	Şeref	»
Flût	Mükerrem	»
	Hayrullah	»

Konservatuvar Muallimi » » » »
Sofya Konservatuvarı »

Sahne tezyinatı	Muallim Kenar
Dekorlar	N. K. Perof
Işıklar	Nahit
Dekorları kuran	Adnan
Aksesuvar	Hamdi

lira 6 2/4
yalnız altı liradır

4 defa balet kızlarının saçlarını tamir ve öndüle yaptığıma mukabil Şehir tiyatrosu veznesinden yukarıda yazılı altı lirayı aldım.

21/10/34
Kadıköy moda caddesi
No 71 perukar Niyazi

DAMGA PULU 2 KR. 2

Niyazi beyin dört gün operet sanatkârlarının saçlarını öndüle yapdığı tasdik olunur
21/IO/934
Sahne Âmiri

12

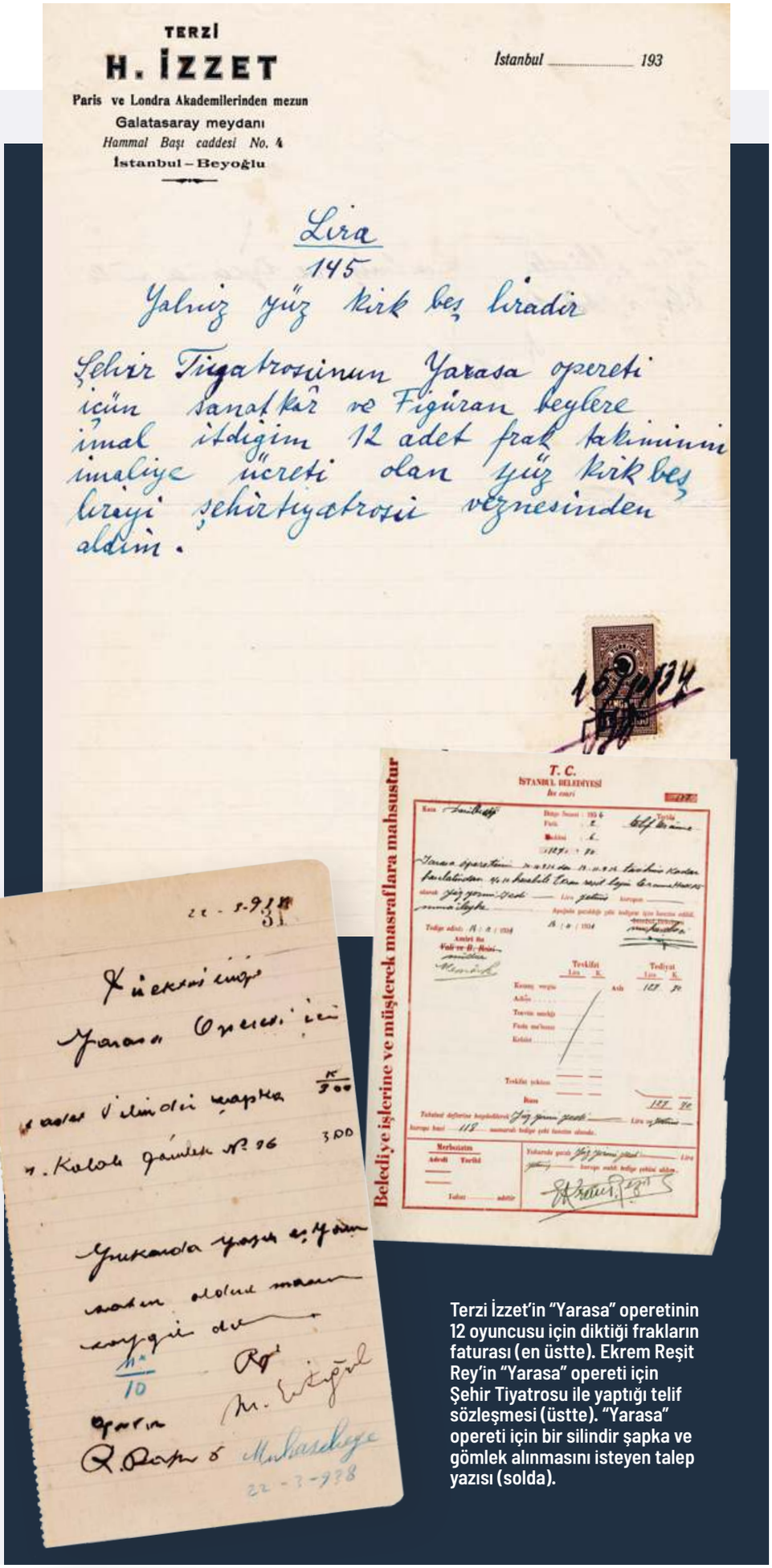
tercüme ettiği operetin orkestrasını Cemal Reşit Rey ve sonradan da Hasan Ferit Alnar yönetir. Dekorlarını Nikolai Peroff'un yaptığı *"Yarasa"* operetinde dans hocası Cemal Bulkat'tır. Oyuncuların giydikleri frakları Terzi İzzet, Semiha Berksoy'un elbisesini ise Terzi Cemal diker.

Ekrem Reşit Rey, 1 Ekim 1934 tarihli *Darülbedayi* dergisinde *"Yarasa"* opereti hakkında şunları yazmıştı: "Klasik olmuş bu operetin Şehir Tiyatrosu'nda da temsil edilmesi çoktan düşünülüyor idi ise de şimdiye kadar, mevcut elemanın Yarasa'nın müziği kadar okuması pek güç parçalarla karşılaşmaya hazır olmaması endişesi bu eserin temsilini seneden seneye talik ettirdi [geciktirdi]."

*"Yarasa"*da başrolü henüz iki yıllık oyuncu olan Necdet Mahfi Ayral oynar. Necdet Mahfi'nin ilk başrolüdür. Alpay Kabacalı, *"Kültürümüzden İnsan Adaları"* isimli kitabında Ayral'ın başrolü nasıl aldığını şu satırlarla anlatır: "Muhsin Ertuğrul her yıl Avrupa'ya gider, tiyatro ve operetlerde incelemelerde bulunur. O yıl dans hocası Celal Bulkat'la gittiklerinde *'Yarasa'*yı izler. Celal Bulkat'a, 'Tamam' der. 'Biz de bu yıl *'Yarasa'*yı sahneye koyacağız. Doktor Falke'yi de Necdet oynayacak'. Dönüşlerinde Celal Bulkat, çıtlatır: Necdet, bu yıl büyük bir hayvan rolü oynayacaksın. Bunu bir şaka sanar Necdet Mahfi, üstünde durmaz.

*'Yarasa'*nın hazırlıkları başlar. Ancak Doktor Falke (Yarasa) rolü açıktır… Tam o günlerde tiyatro festivaline katılmak üzere Moskova'ya gitmiş olan Muhsin Ertuğrul'dan bir telgraf gelir: Rolü Necdet oynayacaktır, şarkıları öğretin."

Seyircinin beğeneceğinden kuşku duyulan *"Yarasa"* beğenilmiş, 1934-1935 sezonunda da sahnelenmiştir…

TERZİ
H. İZZET
Paris ve Londra Akademilerinden mezun
Galatasaray meydanı
Hammal Başı caddesi No. 4
İstanbul – Beyoğlu

İstanbul _____ 193

Lira
145
Yalnız yüz kirk beş liradır
Şehir Tiyatrosunun Yarasa operesi için sanatkâr ve Figüran heylere imal itdigim 12 adet frak takiminin imaliye ücreti olan yüz kirk beş lirayi şehir tiyatrosu veznesinden aldim.

T. C.
İSTANBUL BELEDİYESİ
İlk emri

Belediye işlerine ve müşlerek masraflara mahsustur

Yarasa operetinin

Teklifi
Lira K.

Tediyat
Lira K.
127 70

Muhasebe
Adedi Tarihi

Yukarıda yazılı 127 70 kuruş aldım.

Yarasa Operesi için

Yukarıda yazılı eşyanın

Muhasebeye

22-7-938

Terzi İzzet'in "Yarasa" operetinin 12 oyuncusu için diktiği frakların faturası (en üstte). Ekrem Reşit Rey'in "Yarasa" opereti için Şehir Tiyatrosu ile yaptığı telif sözleşmesi (üstte). "Yarasa" opereti için bir silindir şapka ve gömlek alınmasını isteyen talep yazısı (solda).

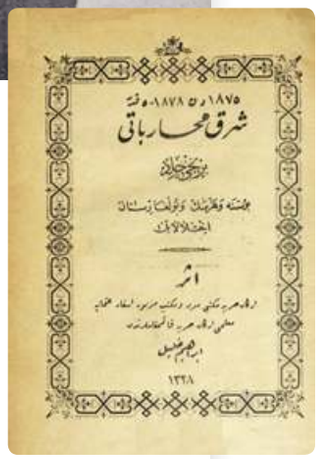
Mesut Uyar / *mesutuyar@gmail.com*

İHMAL EDİLMİŞ BİR SAVAŞIN UNUTULMUŞ ASKERİ TARİHÇİSİ

İbrahim Halil Sedes

Ömrünü 93 Harbi'nin askeri tarihini yazmaya adadı ama ne eserinin tamamını yayımlayabildi ne de kitabının basılan ciltleri okuyucuyla buluşabildi.

1911'de 93 Harbi'ni yazmaya başladığı dönemde Albay İbrahim Halil Bey (üstte). 1912'de yayımlanan Şark Muharebatı (sağda).

93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) üzerinden neredeyse 150 yıl geçmiş olmasına rağmen ülkemizde Plevne Savunması dışında bilinmeyen ve anılmayan bir savaştır. Bu, yeni bir ihmal değildir. Savaşa katılan ve etkilenenler hâlâ hayattayken bile savaş, siyasi ve psikolojik sebeplerden dolayı unutulmaya, unutturulmaya çalışılmıştı. İşte bu yazının konusu, hayatını 93 Harbi'nin unutulmamasına ve bütün ayrıntıları ile kayda geçirilmesine adamış bir askerin yazdığı 17 ciltlik eserdir.

İbrahim Halil Sedes'in bu muazzam eseriyle tanışmam koleksiyonculuk merakı sayesinde mümkün oldu. Askeri Matbaa'nın 1923-1955 arası bastığı askeri tarih kitaplarının tam bir koleksiyonuna sahip olmak istediğim için Halil Paşa'nın bu eserinin birkaç cildini satın almıştım. Kitabın kaç cilt olduğunu bulmaya çalıştığımda hiçbir katalogda bu bilginin bulunmadığını fark ettim. Çünkü yazarının verdiği ana başlık dikkate alınmadan bu eserin farklı bölümleri ayrı birer eser gibi tasnif edilip kataloglara kaydedilmişti. Uzun uğraşlar sonucunda kitabın tamamının 17 cilt olduğunu tespit edip bütün ciltleri koleksiyonuma katmayı başardım. Ama önce kitabın yazım hikâyesini anlatmalıyım.

İbrahim Halil Sedes'in 93 Harbi merakı 1911'de Harp Akademisi'ne okul komutanı ve "Eski Osmanlı Seferleri" dersi öğretmeni olmasıyla başlamış. Sultan Abdülhamid döneminde hakkında konuşulması bile yasak olan 93 Harbi, 1908 sonrasında Harp Okulu ve Akademisi'nin ders müfredatına alınmıştı. Halil Bey, dersi için araştırma yaptığında savaşı Türk bakış açısından anlatan kitap bulamayınca ders notu hazırlamakla yetinmemiş, savaşın ayrıntılı askeri tarihini Türk belge ve kaynaklarından istifade ile yazmaya kalkışmıştı. Babası Süleyman Hakkı Paşa'nın 93 Harbi gazisi olması ve aile bağlantıları sayesinde hem arşiv kayıtlarına hem de savaşın önemli komutanlarının evrakı metrukesine ulaşmayı başardı. Almanca, Fransızca ve İngilizce önemli kaynakların tamamını satın aldı. Şaşılacak bir hızla "Şark Muharebatı" ana başlığı altında planladığı eserin ilk üç cildini yazıp "1875'ten 1878'e Kadar Şark Muharebatı: Bosna ve Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri" cildini 1912'de yayımlatmayı başardı. Fakat birbiri ardına patlak veren savaşlar Halil Paşa'nın hazır ciltleri yayımlatmasına ve yenilerini yazmasına engel oldu.

Savaşlar sona erdiğinde emekli bir tümgeneral olan Halil Paşa'nın artık zamanı mevcuttu ama anlaşılan yazma arzusu kalmamıştı. Oysa Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa, Türk askeri tarihinin yazılması ve en azından askerler tarafından okunması için büyük

Askeri Mecmua lahikası olarak yayımlanan sekiz cilt (üstte). Bulgaristan'da Şipka Geçidi'ndeki muharebeleri tasvir eden tablo (sağda).

seferberlik başlatmıştı. Tek tek meşhur komutan ve asker yazarları arayarak onları eser vermeleri için ikna etmekteydi. Askeri Mecmua'yı ise bir yayın ve tartışma platformu olarak kullanmaktaydı. Dergi sadece makale yayımlamakla yetinmeyip okurlara her sayısında "Tarih Kısmı" ve "Lahika" adları altında ikişer askeri tarih kitabı vermekteydi. Fevzi Paşa, Halil Paşa'nın 1912'de yayımlanan kitabını ve 93 Harbi projesini 1932'de fark etti. Hemen Halil Paşa'yı teşvik ederek projeye tekrar başlamasını sağladı.

Halil Paşa, önce projesinin adını "1875-1878 Osmanlı Ordusu Seferleri (Savaşları)" şeklinde değiştirdi. Ardından üç ciltlik "1876-1878 Osmanlı-Sırp Seferi" isimli bölümünü iki cilt halinde Askeri Mecmua'nın lahikası olarak 1934 ve 1935'te yayımlattı. "1876-1877 Osmanlı Karadağ Seferi" bölümü ise Genelkurmay yayını olarak Askeri Matbaa tarafından 1936'da basıldı. Zaten yazılmış olan bu ciltlerin yayını sonrasında Halil Paşa işin zor tarafına yani "1877-78 Osmanlı-Rus-Romen Savaşı" bölümünün ciltlerini yazıp yayımlatmaya başladı. Yaptığı plana göre savaşın Balkan Cephesi 7 cilt ve Kafkaslar ise 2 cilt olacaktı. Bu bölümün ilk cildi Askeri Mecmua lahikası olarak 1935'te yayımlandı.

Halil Paşa, oldukça hızlı yazmaktaydı ama araştırmaları esnasında bulduğu bütün önemli bilgi ve belgeleri eklemeye başladığı için kitap uzadıkça uzamaktaydı. 1940'ta Askeri Mecmua 8. cildi yayımladığında daha Balkan Cephesi'nin hikâyesi bitmemişti. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yaşanan sıkıntılar, Genelkurmay'ın askeri tarih yerine güncel gelişmelere ağırlık vermesi, yayında kesintiye neden oldu. Halil Paşa bu süreçte yazmaya devam etti. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün isteği üzerine 1912'de basılan kitabın genişletilmiş halini "Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilâlleri ve Siyasi Olaylar" adı altına 1946'da iki cilt halinde özel bir matbaada bastırdı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeni dünya düzeni ve tehditlere yönelik yeniden teşkilatlanması sürecinde Fevzi Paşa'nın askeri tarih yazım seferberliği çoktan unutulmuştu. Askeri dergiler güncel sorunları tartışmakta ve geleceğe yönelik tahminleri yayımlamayı tercih etmekteydi. Bu olumsuz koşullar Halil Paşa'yı yıldırmadı ve eserinin dört cildini Genelkurmay Başkanlığı yayını olarak 1950-55 arasında yayımlatmayı başardı. Ancak kitap hâlâ bitmemişti. 12. cilt, Teliş'in (Aziziye) düşmesi sonrasındaki 5 Kasım 1877 çatışmalarıyla sona ermektedir. Yani Balkan Cephesi'nin son dört ayı ve Kafkas Cephesi ciltleri yayımlanmadı. Halil Paşa'nın bu kalan kısmın ne kadarını yazdığını ve yazdıysa bu metnin nerede olduğunu bilmiyorum. Paşa, 28 Haziran 1958'de İstanbul'da vefat etti. Bosna ve Bulgaristan dışındaki ciltler Genelkurmay tarafından yayımlandığı için geniş okur kesimine ulaşamadı. Çoğu tarihçi bile bu muazzam eserden habersizdir. Büyük kütüphanelerde kitabın tam koleksiyonu bulunmadığı gibi var olan ciltler hatalı tasnif yüzünden farklı raflara dağılmış durumdadır. Kitapların karton ciltleri kötü olduğundan itinalı bir şekilde okunduğunda bile dağılmaktadır. Bir kese içinde kitap ciltlerine ek olarak verilen haritaları eksiksiz ve sağlam bulmak başka bir derttir. Bu nedenle elimde tam takım olmasına rağmen yedek olsun diye rastladıkça almaya devam ediyorum ●

KİTAPLIK

Yeşim Pütgül / yputgul@hotmail.com

BİR KÜREK VE KOCA BİR YÜREKLE YAZILAN DESTAN

Tüfeği tutukluk yaptığında düşmanı taşla ve kürekle püskürten, üç kez gazi olduğu halde maaş bağlanmasını kabul etmeyen, 84 yaşında yoksulluk içinde yaşamını yitiren Mehmet Çavuş, Çanakkale Destanı'nı bizzat yazan kahramanlardan biri…

ÇANAKKALE FEDAKÂRI BİGALI MEHMET ÇAVUŞ, ÖMER ARSLAN, KÜLTÜR BAKANLIĞI, 2021

Bigalı Mehmet Çavuş, Çanakkale Destanı'nı bizzat yazan ancak yaşadığı ilçede bile kıymeti yeterince takdir edilmeyen bir kahraman. Ömrünün 16 yılını vatanı uğruna cepheden cepheye savaşarak geçirmiş, çocukları babasız büyümüş, tüfeği bozulduğunda pes etmeyip taşla ve kürekle düşmana saldırmış, defalarca yaralandığı halde verilen istirahati bile kabul etmemiş, hayatı yoksulluk içerisinde geçmesine rağmen gazilik maaşı almamış, dönemin önemli aktörlerinin takdirine mazhar olmasına karşın mütevazı duruşunu korumuş, kimseye minnet etmeden onuruyla yaşamış bir asker.

Çanakkale Zaferi'nin 100. yılı münasebetiyle Biga Kaymakamlığı himayesinde gerçekleştirilen "Yüzyılın Zaferi Çanakkale" projesi kapsamında yapılan çalışmalardan biri bu destanı yazan kahramanlardan Mehmet

Çavuş'u topluma daha iyi tanıtmak için hazırlanan "Çanakkale Fedakârı Bigalı Mehmet Çavuş" kitabı. Ömer Arslan'ın kaleme aldığı kitapta, yaşadığı dönemde Mehmet Çavuş'un yaşamı, savaştaki kahramanlıkları, hakkında yerli ve yabancı basında yayımlanmış haberler ve yaşamına tanıklık etmiş 18 kişiyle yapılmış röportajlar yer alıyor.

"DÜŞMANI DENİZE DÖKÜN" EMRİ

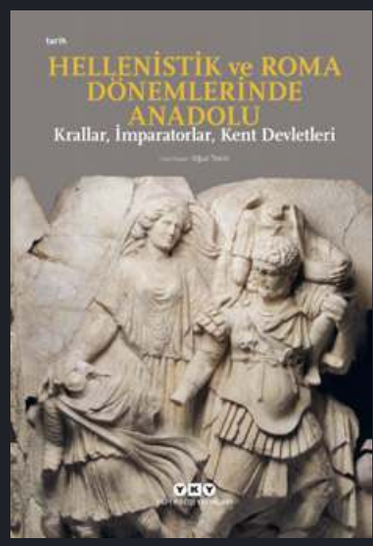
Mehmet Çavuş'un taşla ve kürekle saldırarak düşmanı denize dökmesi, Mustafa Kemal'in Alay Komutanı Kadri Bey'e telefonla verdiği, "Şimdi yanınıza hareket ediyorum. Oraya ulaşana kadar sahile çıkmış olan düşman mutlaka denize dökülecektir" emriyle gerçekleşmiş. Daha sonra olanları "Tüfeğim çalışmaz olunca hırsımdan onu yere attım. Bunu gören bir düşman neferi ayağa kalkarak bana ateş etmeye başladı. İstihkâm küreğini alarak üzerine atladım. Kaç kişiye vurduğumu bilmiyorum. Gözümü hastanede açtım" sözleriyle anlatan Mehmet Çavuş'un kahramanlığı sayesinde İngilizler karaya çıkamamıştı.

Onun bu kahramanlığı Yarbay Mustafa Kemal'in gözünden kaçmamış. Kendisine madalya verilmesi ve kahramanlığının kamuoyuna duyurulması için çaba harcamış. Mehmet Çavuş'un ömrünün sonuna kadar gururla taşıdığı "Gümüş İmtiyaz Madalyası" Enver Paşa tarafından hastanede takılmış. İstirahat iznini kabul etmeyip tekrar cepheye koşan Mehmet Çavuş, ikinci kez yaralandığında aradan sadece bir ay geçmiş. Üçüncü kez gazi olduğunda ise Arıburnu'nda görev yapmaktaymış. Kahramanlığıyla sadece yurtiçinde değil, yurtdışında da gazetelere konu olan Mehmet Çavuş hakkında sadece gazete yazıları değil, destanlar ve şiirler de yazılmış. Ki bu şiirlerden birini de henüz 13 yaşındaki Nâzım Hikmet kaleme almış. Mustafa Kemal'in 1918'de Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta, "…o zaman bir Mehmet Çavuş çıkıyor, toprağımıza ayak basan düşmanı tekrar tekrar denize atıyordu" dediği Mehmet Çavuş, özellikle yaşamının son yıllarında büyük yoksulluk çekmesine rağmen kendisine bağlanmak istenen maaşı kabul etmemiş. Hatta o dönem gazetelerin başlattığı kampanyayla toplanan yardım parasını bile reddetmiş. Kitapta, Türk askerleri için kullanılan "Mehmetcik" isminin, onun kahramanlığı sayesinde doğduğu iddiasına da yer veriliyor…

Anadolu'nun 300 yıllık çalkantılı dönemi

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMLERİNDE ANADOLU, HAZIRLAYAN OĞUZ TEKİN, YKY, AĞUSTOS 2021

Yapı Kredi Yayınları'nın Anadolu Uygarlıkları Serisi'nin sekizinci kitabı olan "Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu - Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri" kitabı aslında YKY ile Tüpraş'ın 2019 yılında Türkçe ve İngilizce basılan (tükenmiş) kitabının yeni basımı. Kitap, Büyük İskender'in Perslere karşı yürüttüğü Doğu Seferi ile (MÖ 334) başlıyor ve son Hellenistik Krallık olan Ptolemaiosların Actium Savaşı sonrası tarih sahnesinden silindikleri MÖ 30 yılı arasını ele alıyor. Çalışmada, "Hellenistik Dönem" olarak adlandırılan yaklaşık 300 yıllık bu zaman diliminde,

Anadolu coğrafyasında yaşanan siyasal ve kültürel olaylar, etkileri ve sonuçları incelenmiş. Her biri konunun uzmanı akademisyenler tarafından kaleme alınan 27 makalenin yer aldığı kitap, kronolojik bir kurguyla hazırlanmış.

Her ne kadar Hellenistik kralların tümü Romalılar karşısında yenilgiye uğrasa da o dönemde Hellen dili ve kültürünün tüm Anadolu'ya egemen olduğu vurgulanan kitapta, Romalıların siyasal hâkimiyetin yanı sıra kültürel alanda da hâkimiyet kurmak konusunda başarılı olamadıkları vurgulanıyor. Kendi dil ve kültürlerini Ege ve Anadolu'daki kent devletleri üzerinde baskın hale getirememeleri, yazışmaların bile çift dille yani kendi resmi dilleri olan Latincenin yanı sıra Hellence (Grekçe) olarak da yürütülmesine neden olmuş. Nihayet MS 7. yüzyıla gelindiğinde ise Hellencenin Latincenin yerini almasına engel olamamışlar ki bunda kuşkusuz Romalıların hoşgörülü egemenlik ideolojilerinin de etkisi var.

Karaciğer hastalarının "kurtarıcı"sı

HATIRDA KALANLAR, MÜNCİ KALAYOĞLU, REMZİ KİTABEVİ, 2021

İki yıldır hayatımızı kasıp kavuran COVID-19 salgınının en iyi tarafı, zorunlu olarak evde geçirilen vaktin, kültür ve sanat hayatımıza katkıları. Bu katkılardan biri de karaciğer nakli konusunda en yetkin uzmanlardan biri kabul edilen Münci Kalayoğlu'nun da kalemi eline alıp hatıralarını yazması olmuş. Münci (kurtarıcı anlamına geliyor) Kalayoğlu'nun hatıraları, sağlık ve tıp alanında nereden nerelere geldiğimizi çok iyi gösteren bir örnek. Kitabın kurgusu, otobiyografilerde pek de rastlanmayacak bir yetkinlikte. Kitap, Kalayoğlu'nu Türkiye'de de geniş kitlelere tanıtan Life dergisine kapak olma hikâyesiyle başlıyor; üzerinde iz bırakan hocaları, meslektaşları ve ailesine ilişkin anılarla ilerliyor. Adı anılan kişilere ilişkin ayrıntılar, kitabı çok daha ilginç ve kolay okunur bir hale geliyor. Bunda Kalayoğlu'nun renkli ve içten anlatımının da etkisi var kuşkusuz. Kitap, onu Life'in kapağına çıkartan hayatın hiç de kolay olmadığını, Türkiye'deki kariyerini riske atarak ve dil bilmeden gittiği ABD'de disiplinli bir çalışma ve azimle neleri başardığını gösteriyor. Ankara, New York, Pittsburg, Madison ve İstanbul'da geçen bir hayat onunkisi. Türkiye'deki deneyimlerini ABD'ye, ABD'de özellikle transplantasyon alanında edindiği bilgileri Türkiye'ye aktarmış.

Karaciğerin çıkarılmasından hastaya takılmasına (ve elbette sonra oluşabilecek komplikasyonları bertaraf etmeye) kadar uzanan süreç için kimi zaman kıtalar arası uçuşlar yapmış... Kimi operasyonları 30 saati geçmiş... 80 yaşında kaleme aldığı hatıraları, zorluklardan yılmayan bir savaşçıyı; kendisiyle ve yaptıklarıyla gurur duyan bir uzman hekimi tanıtıyor okurlara. Genç nesillere ilham olacağı kesin.

Vegan beslenme, gıda krizinin de çözümü

VEGANİZM, VALÉRY GİROUX-RENAN LARUE, İLETİŞİM YAYINLARI, 2021

Türkiye'de yıllardır hayvanların sadece bir mal sayılmaması için yasa çıkartılamazken dünyada vegan felsefesi giderek yayılıyor. Valéry Giroux ve Renan Larue de bu amaçla bir kitap yazarak A'dan Z'ye veganizmi mercek altına almış; vegan felsefesinin ne olduğunu, veganizmin tarihini ve günümüzde geldiği noktayı araştırmış. Veganizm basitçe, "hisleri olan canlıları köleleştirmeye, onlara uygulanan kötü muamelelere ve onları öldürme eylemine mümkün olduğunca ortak olmamak" olarak tanımlanıyor. Bu akımın başlangıcı 1800'lere dayansa da geçmişi oldukça eski. Pisagor ve öğrencileri en azından Batı tarihinde hayvanları öldürmeyi ve bedenlerini yemeyi reddeden ilk kişiler olarak biliniyor.1843'te ABD'de kurulan, hayvansal besinlerin kesinlikle yasak olduğu Fruitlands, bu amacı taşıyan ilk topluluk. Birkaç ayda dağılsa da ilk fitili ateşlemişler. Kitapta, hayvan hakları savunucularına reva görülen muameleden, veganların kendi içlerindeki tartışmalara, devlet politikalarından hayvan hislerine ve insan psikolojisine kadar geniş bir çerçeve çizilmiş.

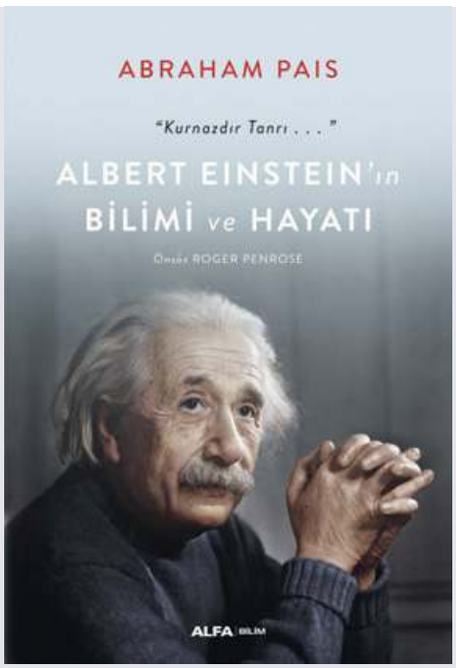
Vejetaryen beslenmeyi savunanların en büyük argümanlarından biri de iklim krizi. Tahıl, sebze ve meyve ekimine ayrılmış bir birim topraktan yararlanan nüfusun, et üretimi için kullanılan aynı miktarda alandan yararlanan nüfusun yaklaşık 12 katı olduğunu vurgulayan uzmanlar, vejetaryen rejimin genele yayılmasıyla devasa miktarda besinden tasarruf edileceğini savunuyor.

Uzak geçmişimizin efsanevi liderleri

TÜRK BİLGELERİ, AHMET TAŞAĞIL, TİMAŞ YAYINLARI, NİSAN 2021

Ahmet Taşağıl çalışmasında, İslam öncesi Türk tarihine damga vurmuş 56 liderin hayatını, yaptıkları icraatları ve çeşitli uygulamalarını alfabetik sırayla anlatmış. İslamiyet'i kabul eden ilk Türk hükümdarı Almuş Han'la başlayan kitapta, Hunlara Avrupa'nın kapılarını açan Balamir'den tarihte en çok iz bırakan liderlerden biri olan Attila'ya, Büyük Bulgar Devleti'nin kurucusu Kurt'tan, İstanbul'u fetheden Kurum'a ve bilgeliği düşmanları Çinliler tarafından da kabul edilen Bilge Kağan'a değin, bilinen ve bilinmeyen birçok liderin yaşamları, kısa ve çarpıcı bilgilerle aktarılmış. Taşağıl, Orta Asya'nın steplerinde, Altay Dağları'nın eteklerinde, sayısını bilmediğimiz Türk kökenli topluluk, sayısını bilmediğimiz bilge liderler çıktığını ancak kitabında hakkında bilgi bulabildiklerini esas aldığını belirterek okuru bu uzak geçmişi daha yakından tanımaya davet ediyor.

Einstein'ın en eksiksiz bilimsel biyografisi

ALBERT EINSTEIN'IN BİLİMİ VE HAYATI, ABRAHAM PAIS, ALFA YAYINLARI, TEMMUZ 2021

Halen dünyanın en büyük fizikçisi olarak bilinen Albert Einstein, aynı zamanda bir Alman dili uzmanı, müzik âşığı, felsefe öğrencisi, bir koca, bir baba, bir üvey baba ve Yahudi'ydi. Kendisi de bir fizikçi olan ve hayatının son yıllarında hem profesyonel hem de kişisel olarak Einstein'ın yanında bulunan Abraham Pais'in çalışması, "Einstein'ın en eksiksiz bilimsel biyografisi" olarak tanımlanıyor. Yani çalışma, Einstein'ın fiziksel dünya kavramlarını, onları nasıl değiştirdiğini ve bilimsel mirasını aktarmanın yanı sıra Pais'in kişisel hatıralarına da dayanıyor. Bu hatıralar, Einstein'ın felsefeye olan düşkünlüğünü, Yahudilerin kaderine dair endişesini ve Newton'dan Freud'a kadar büyük şahsiyetler hakkındaki görüşlerini de kapsıyor.

Yatak sadece bir yatak değildir

Günümüzde sadece uyumak ve sevişmek amacıyla kullandığımız, mahremiyet endişesiyle evlerimizin arka odalarına ittiğimiz yataklar bir zamanlar sosyal hayatın tam merkezindeydi.

YATAKTA NELER YAPTIK, BRIAN FAGAN-NADIA DURRANI, TELLEKT YAYINLARI, TEMMUZ 2021

Brian Fagan ile Nadia Durrani "Yatay Bir Tarih" alt başlıklı kitaplarında doğumdan ölüme hayatımızın yaklaşık üçte birini üzerinde geçirdiğimiz yatakların geçirdiği evrimi son derece renkli bir üslupla anlatmış.

Bilinen en eski yataklar Güney Afrika'da bir mağarada bulunmuş. Yaklaşık 70 bin yıl önce yaşamış modern insandan geriye kalan bu yataklar, mağaraların oyulmuş tabanına yerleştirilmiş. Ki bed (yatak) sözcüğünün kökeninin de "toprağın kazılmasıyla oluşturulmuş dinlenme yeri" anlamına geldiği belirtiliyor kitapta. Yatağın dikdörtgen biçimi ise yaklaşık 5 bin yıldır hiç değişmemiş. Hatta otla, sapla ve samanla doldurulmuş çuvallardan oluşan döşeklerin de çok uzunca bir süre aynı kaldığını söyleyebiliriz.

Yatağın temel tasarımı bin yıllar boyunca aynı kalsa da dünyanın hemen her yerinde yerden yükseklik, zenginlik ve statü simgesi kabul edilmiş. Özellikle Ortaçağ Avrupası'nda görenleri etkilemek amacıyla yataklar tavandan sarkıtılmış. Sayvanlarla ve kat kat kumaşlarla örtülü yataklar moda olmuş. Ve bu gösterişli yataklar, herkesin görebilmesi için salonların ortasına konulmuş. Tek kişilik yataklar ilk kez hastanelerde popüler olmuş. 16. yüzyıla kadar evler şömineyle ısındığında aristokratlar, hizmetçi ve uşaklarıyla birlikte uyuyormuş. Bir handa konakladığınızda ise kiminle uyuyacağınızı seçmeniz mümkün değilmiş. Were'li İngiliz

hancı maceraperest gezginleri hanına çekmek için parlak bir fikir bulmuş. Tam 12 gezginin bir arada uyuyabileceği dört direkli büyük bir yatak sipariş etmiş. Eni ve boyu üçer metreden fazla olan ve 1590 yılında yapılan bu yatak o kadar ünlenmiş ki London Chronicle gazetesinde 26 kasap ve eşlerinin (52 kişi) bir gecelerini bu yatakta geçirdikleri anlatılmış. Haber şişirme elbette ancak yatak, "Were'in Büyük Yatağı" adıyla halen Londra'daki Victoria and Albert Müzesi'nde sergileniyor. Ancak en büyük yatak bu değil. Guinness Dünya Rekorlar Kitabı, Burgonya Dükü Philip ile Portekiz Prensesi Isabella'nın düğünü için yaptırılan boyu 5.76, eni 3.8 metrelik yatağı 'bugüne dek kullanılmış en büyük yatak' olarak tescillemiş.

MAHREMİYET ALGISI

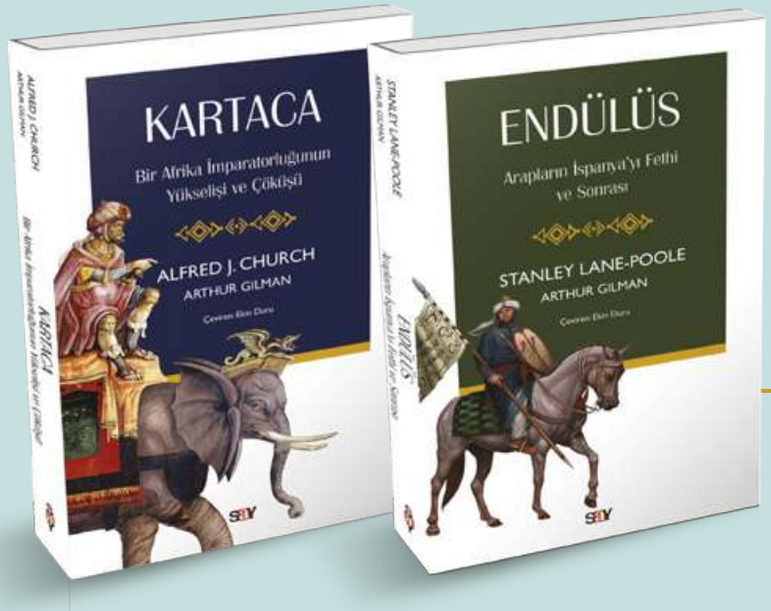
Yatak odalarının etrafına duvar örüp özel ilan edilmelerinin 200 yıllık bir geçmişi var. Yatağın mahrem bir sığınak olarak algılanma fikri ise daha yeni; yaklaşık 150 yıllık. Her güzel fikir gibi bunun karşıtı da oluşmuş elbette. 1990'ların sonarda İngiliz sanatçı Tracey Emin'in kendi dağınık yatağını (etrafında kullanılmış prezervatifler, kirli iç çamaşırları vardı) sergilemesi, büyük infial uyandırdı. Eleştirmenler bu özel alanın kamuya açılmasından rahatsız olup fikri yerin dibine soktular. Ancak ondan önce de John Lennon ile Yoko Onno yatağın farklı amaçlarla kullanılabileceğini göstermek amacıyla bir hafta boyunca bir otelde yatağa uzanıp davetli misafirleriyle ateşli tartışmalara girişmişlerdi. Elektrik lambalarının geceyi gündüze çevirdiği zamanlardan önce çok daha uzun bir süre geçirdiğimiz yataklar, şimdilerde iyice değişti. İhtiyaç duyulabilecek her türlü bilgisayar bağlantısı bulunan, sıcaklığı ayarlanabilen, dışarıdaki sesleri filtreleyen, hatta hafifçe sallanarak kişiyi kontrollü biçimde uyandırabilen yataklar bunlar. Kim bilir zaman ilerledikçe neler değişecek…

ŞAKANÜVİS

Can Barslan / *can.barslan@gmail.com*

Yaklaşık sekiz yüzyıl boyunca Müslümanların egemenliğinde kalan İspanya tüm Avrupa'ya parlak, uygar ve bilge bir devlet örneği sergiledi. Tarihçi ve arkeolog Stanley Lane-Poole yıllar boyu süren özenli çalışmaları ve derlemelerini birleştirdiği bu kitapta Endülüs İspanyası'nın görkemli bir resmini sunuyor.

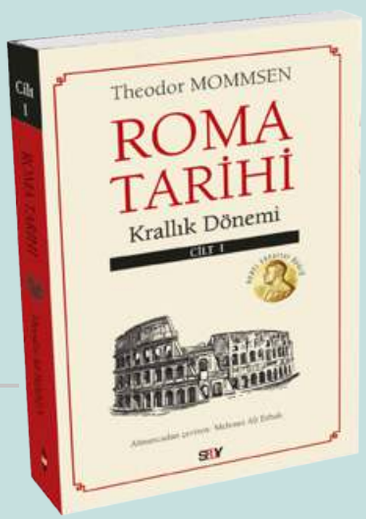

Stanley Lane-Poole, Arthur Gilman
çev. Ekin Duru
224 sayfa

Alfred J. Church, Arthur Gilman
çev. Ekin Duru
240 sayfa

Çalışmaları bilim camiası ve okuyucular tarafından büyük beğeni toplayan Theodor Mommsen, Roma Tarihi adlı eseri ile Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü ve "tarihsel yazma sanatının yaşayan en büyük ustası" olarak onurlandırıldı. Roma'nın kökenlerinin açıklanmasıyla başlayan bu kitap hukuk, adalet, tarım, ticaret, ulaşım, ölçü sistemi, yazı ve sanat gibi geniş bir yelpazede sunduğu doyurucu bilgilerle okuyucuları muhteşem bir yolculuğa çıkarıyor.

Theodor Mommsen
çev. Mehmet Ali Erbak
272 sayfa

Kısa Tarih Dizisi dünya ve insanlık tarihinin alt başlıklarına mercek tutmanıza yardımcı oluyor.

YENİ KİTAP

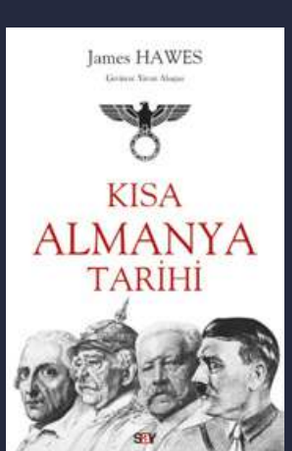

Gordon Kerr
çev. Şükrü Alpagut
192 sayfa

YENİ KİTAP

Jeremy Black
çev. Berna Asuman Uzun
264 sayfa

James Hawes
çev. Yavuz Alogan
248 sayfa

Cecil Jenkins
çev. Yavuz Alogan
408 sayfa

YENİ KİTAP

Gordon Kerr
çev. Mihriban Doğan
184 sayfa

www.sayyayincilik.com / www.saykitap.com
Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com
www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik

• D HOUSE •

ÇEŞME

ANVİL
ARCHITECTS

www.lameninsaat.com
www.oligopolyapi.com.tr
İLETİŞİM : 0532 779 09 75

lamen
İNŞAAT

oligopol yapı
İNŞAAT TAAHHÜT VE MALZ. TUR. İTH. İHR. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.